

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slægtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

ÅRBOG 1983

Firesidet, tyndnakket økse. Fundet af Svend Kristensen ved Haraldsted.
Fund af tre tæt sammen med ægenderne mod syd, ant. offerfund.

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1983

ÅRBOG FOR HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

BIND 70

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SORØ AMT

1983

Bestyrelsen:

Skolebestyrer Mogens Haar, Dyrhaugesvej 11, Korsør.
Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer.
Gårdejer Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, Ringsted.
Landsretssagfører Carl Jonsén, Tinggade 1, Ringsted.
Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn, Klostersvænget 8, Ringsted.
Borgmester Johs. Lyshjelm, Stignæs, Skælskør, formand.
Viceinspektør Erik Nielsen, Dyrehavevej 24, Skælskør, næstformand.
Bibliotekar Jens A. Nielsen, Stengårdsvej 31, Haslev.
Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund.
Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg.
Museumsinspektør Helge Torm, Sorø.

Revisorer:

Skoleinspektør C. Ph. Carstensen, Slagelse.
Skoleinspektør Jens Bastholm, Sørbymagle.

Årbogens redaktion:

Bibliotekar Jens A. Nielsen, lærer Ole G. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør. Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde senest 31. marts 1984, men helst i god tid inden. I tilfælde af rigeligt stof må de sidst indkomne manuskripter udskydes til det følgende år.

Indhold

55 år som borger i Skælskør	7
<i>Af Ove Vecht, Skælskør</i>	
En kvindeskæbne	36
<i>Af Esther Winkel, Sorø</i>	
Oldtidsfund i Haraldsted sogn	44
<i>Af Svend Hansen, Ringsted</i>	
Jens Heltoft in memoriam	80
<i>Af Jens A. Nielsen, Haslev</i>	
Litteratur om Sorø amt 1982	83
<i>Af A. Strange Nielsen</i>	
Historisk Samfund for Sorø Amt	87
Ved formanden	
Driftsregnskab fra 1/10 1981 til 30/9 1982	88
Ved kassereren	
Halkevad Mindelund	89
<i>Ved R. Henneke</i>	
Regnskab for Halkevad Mindelund	89
Nye medlemmer pr. 1/4 1983	91
Sognerepræsentanter	92
Ældre årbøger	93
Love for Historisk Samfund for Sorø Amt	94
Sorø Amts Museum 1982	95
Flakkebjerg skolemuseum	95
Holsteinborgske Gods- og egnhistoriske Arkiv	96
Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt	98

55 år som borger i Skælskør

Af Ove Vecht, 1980/81

Den 15. august 1925 kom min daværende hustru og jeg ved titiden med tog forspændt damplokomotiv til Skælskør jernbanestation – en præsentabel stationsbygning – og fint sommervejr.

Stationsforstanderen var på perronen, en rank mand i pæne hvide velpressede benklæder, mørk jakke (uniformsjakke) og hue med hvidt huebetræk. Det var vel ikke for at byde os rejsende velkommen, men som chef for stationen var han ligesom byens visitkort udadtil. Sådan følte jeg det og tog dette mit møde med byen som et godt varsel.

Samme dag skulle jeg starte som købmand – manufakturhandler – i tobaksfabrikant Chr. Dams ejendom på Havnepladsen, hvor jeg skulle overtage »De Danske Fabrikkers Udsalg«, iøvrigt byens ældste forretning i denne art på pladsen.

Efter at have hilst på hr. Dam og sønnen Axel Dam, som jeg fik et godt samarbejde med fremover, da det var ham, der havde med den finansielle del af firmaet Dam at gøre, blev vore egne ting bragt i orden.

Næste formiddag gik jeg til byens øvrige manufakturkøbmænd for at præsentere mig og fortælle, at jeg var den nye mand: afdøde frk. Emilie Hansens efterfølger. Det var coutume at gøre sådan, en høflighed overfor mine kolleger. Overalt blev jeg budt velkommen, og det viste sig, at jeg var langt den yngste af købmændene.

Den ældste købmand, hr. H. P. Hansen, sagde til mig, at han godt vidste, jeg kom fra en meget stor handel i Maribo, og at Skælskør var en lille fredelig by, hvor de havde et godt kollegialt samarbejde. Hertil svarede jeg, at det forstod jeg, men da det var en ældre forretning med mange umoderne ting, ville jeg holde et overtagelsesudsalg med store avisannoncer, alt til små priser, for de gamle varer skulle jeg af med.

Hr. Hansen sagde nøjagtig følgende: »Ja, nye Folk, nye Skikke«.

De følgende dage gik med at komme i orden, og da varelageret den næstfølgende søndag skulle tages op – vurderes – var det nødvendigt at opmåle alle metervarerne og sætte en lille lap papir på tøjrullen, hvorpå målet var noteret.

Hver part havde sin vurderingsmand. Købmand Nicolai Billenstein, Slagelse, kom som min modpart og min tidligere chef, hr. Axel Hansen, Maribo, var min mand.

Der var en temmelig lang disk i forretningen, herpå blev rullet et stykke papir og på dette blev med store mellemrum afsat tal

50 øre

1 krone

1,50 kr. osv.

De forskellige varer blev så anbragt på plads efter vurdering, hvorefter alt blev skrevet op på lister. Beløbet, som fremkom her, var så købesummen: godt 18.000 kr. at betale med 10.000 kr. straks og resten med 685 kr. pr. måned til alt var betalt. Renter blev ikke pålagt.

Lad mig straks bemærke, at pengene faldt prompte fra min side.

Med mig havde jeg i lommen, da jeg kom til Skælskør, en bankbog på godt 11.000 kr., penge jeg havde sparet op og mest i Maribo, hvor jeg fik 417 kr. pr. måned eller 5.000 kr. pr. år, hvad der var en meget stor løn på den tid. Vi arbejdede hårdt både hellig og søgn, så der var ikke tid til at »gå på dovdi«. Vor største fornøjelse var søndag eftermiddag at spadsere til Saksøbing eller til Bandholm gennem parken til »Knuthenborg«. Så kunne det ske, vi nød 3 stk. smørrebrød + 1 øl alt for 1,50 kr., og så kørte med toget tilbage for 25 øre. Ja, det var tider dengang.

Men for at komme tilbage til min overtagelse af forretningen. Afdragene på købesummen skulle betales hos sagfører senere borgmester Johs. Hansen. Samme herre var en venlig mand, som hjalp mig med mangt og meget.

I tiden inden jeg åbnede forretningen var jeg en tur i København for at tale med forskellige firmaer, som jeg meget gerne og nødvendigvis skulle handle med.

Et sådant firma var Holger Petersen, hvor jeg blev vist ind til en ældre alvorlig herre med strenge øjne, som så lige gennem mig og sagde: »Nå, det er Dem, som gerne vil være købmand i Skælskør?« og han spurgte om mine forudsætninger for dette.

»Jeg er 28 år, fornylig gift med en manufakturhandlerdatter fra Nykøbing Sj. Faderens navn var Carl Meyer.

Tobaksfabrikant Chr. Dam's ejendom på Havnepladsen – Algade 1-7.

Jeg har lært i Slagelse hos Fa. Th. Lauritzen, gået på Købmandsskolen på Nørrevold, hvilket jeg selv betalte. Været en kort tid hos Cold Christensen, Kalundborg, og her lærte jeg i alt fald, hvordan man ikke skal drive forretning, og senere så hos Axel Hansen, Crome & Goldschmidt i Maribo som 1. mand med ca. 30 ansatte. En stor handel med meget arbejde«.

»Sig mig engang, unge mand, hvordan, hvordan?«

»Det er vel ikke denne bog, hr. grosserereren tænker på?« Han lukkede bogen op (bankbogen) og spurgte: »Hvor har De fået de penge fra?« »Jeg har selv sparet dem op« – »Godt. Nu skal De jo nok have en del nye varer, og Johannes Jacobsen – repræsentanten – kommer til Dem efter deres ønske, og skal vi så sige, der er 18 måneders credit på etableringsordrer«. Glad tog jeg hjem.

Så begyndte arbejdet. Jeg havde »lånt« en ung mand i Maribo, så var der min kone og en ung pige i forretningen. Først gik jeg i banken og åbnede en checkkonto. En ældre herre ved kassen, hr. Rasmussen, tog imod og ordnede overførslen af pengene fra Maribo og fik overført 10.000 kr. til sagfører Johs. Hansen, afbetaling til boet. Annoncer skulle skrives til bla-

dene og så skulle der pyntes vinduer med priser så billige, at damerne stod stille og så på. Vinduerne stod i 2 dage før åbningen og så åbnede vi en fredag morgen kl. 9.

Der var sort af interesserede udenfor på gaden, da vi åbnede. Jeg vil ikke gå i detaljer over det mareridt, der herskede i 3 dage, men kun sige, at vi solgte for små 11.000 kr. (mange penge dengang), en god begyndelse. Da jeg kom op i banken med pengene, sagde hr. Rasmussen: »Det er sandelig et fint resultat«, og bankdirektør Jagd kom og hilste på mig og bød mig velkommen til byen. Jeg måtte også ind og tale med hr. Dam (min husvært) om en lejekontrakt.

»Lejekontrakt«, sagde hr. Dam, »der er ingen af mine lejere (der var 15 lejere i ejendommen), der har en sådan, og hvis De opfører Dem ordentligt, hvad jeg tror De vil, så gælder det her, at et ord er et ord og en mand en mand, og hvis jeg falder væk, vil mine sønner sige det samme«. Og derved blev det.

Men hr. Dam gav mig et alvorsord med på vejen, idet han sagde: »Nu har De solgt godt, meget mere end godt og mere end vi forventede, men husk der kommer andre tider. Stille dage, hvor landboerne ikke kommer til byen, og det er landboerne, vi for en stor del skal leve af. Der kommer dage med storm og regn og sne, hvor De til aften måske ikke har 10 kr. i kassen«.

Jeg så på ham og tænkte, at så galt kom det jo nok ikke til at gå, men jeg kom til at sande hans ord tit og ofte.

Hr. Dam var ellers en munter ældre herre, som kunne fortælle en god historie og kunne more sig over et slagfærdigt ord og goutere en munter spøg.

Nu var det med at få butikken gjort pyntelig igen, få købt og leveret nye varer, og eftersommeren gik ganske godt, og jeg lærte efterhånden byens befolkning at kende.

Fra vore vinduer kunne vi se ud over fjorden og se et højdedrag, Møllebakken, og derop spadserede vi en søndag eftermiddag og fandt en strålende udsigt over hav og land. En dame og herre befandt sig samtidig heroppe og de præsenterede sig som fru og hr. Islev, lærer ved Skælskør skole, og vi fik forklaret og fortalt om alt, hvad vi så – Korsør med færgerne, Sprogø, Fyn i baggrunden, Agersø, Omø og nordspidsen af Lolland. Ind mod byen så vi Borrebys hovedbygning, Boeslunde kirke, der tjente som sømærke, Skælskør ydre og indre fjord og bag byen Skælskør Nor.

Efteråret nærmede sig og dermed også julen. Vi pyntede til jul og gjorde

meget ud af juleudstilling både i forretningen og vinduerne og nåede gode resultater.

Lillejuleaften hørte jeg, at det var min værts fødselsdag, købte derfor 3 tulipaner i en lille skål, sendte den op med en lykønskning og underskrev kortet med »fra en misfornøjet lejer«.

Hr. Dam morede sig over spøgen og sagde: »Det er ham den nye dernede, lad ham og konen komme op og stå til regnskab«.

Hele familien var samlet der, så det blev til en fornøjelig aften, der resulterede i et lille orkester. Den ældste søn Christian Dam, civilingeniør ved K.T. A.S., spillede violin. Chr. Dam senior spillede bratsch, en broder Peter Dam spillede violoncel, en niece Anna Steensberg, datter af trikotagehandler Steensberg her i byen, spillede orgel, og jeg forsøgte mig på klaveret. Som dreng i Fredericia havde jeg fået undervisning i klaverspil, det var »in« at kunne spille på fortepiano, så lidt sad der endnu i fingrene på mig, men disse spilleaftener kom ikke til at strække sig over så lang tid, da den unge dame forlod orkestret.

Efterhånden følte jeg mig hjemme blandt byens befolkning, det var en rigtig hyggelig lille by med rare og venlige mennesker.

En rigtig by var jeg kommet til, med kirke, læger, tandlæger, politimester, toldkammer, jernbane, bank og posthus.

Af virksomheder må nævnes Harboes Brændevinsbrænderi, hvis brændevin var kendt og skattet. Harboes Bryggeri var ligeledes velkendt og øllet berømt. 2 mejerier bearbejdede mælken fra omegnens landbrug. Der var et stort slagteri med direktør og mange folk, en oliefabrik, en stor tømmerhandel Fa. Carl Meding med savværk og betonfabrik, også med mange folk. En trafikhavn med skibs- og varemægler, der samtidig var autoriseret kgl. vejer og måler. Der var stor trafik på havnen. Store sejlskibe kom helt fra den botniske bugt med tømmer både til Skælskør og Slagelse, dampskibe kom med kul og koks til gasværket og til købmændene, hvoraf der fandtes flere store forretninger som »Den gamle Købmandsgård«, H. C. Hansen og S. M. Jensen. Over havnen udskibedes store mængder byg af fin kvalitet til store tyske bryggerier.

Ikke mindst må nævne Skælskør Frugtplantage, der var kendt langt udenfor landets grænser. De lavede de dejligste frugtsafer og syltetøjer. Der arbejdede mange folk i plantagen, og i plukketiden antoges flere hundrede børn og voksne til at plukke frugt. Dette gav en kærkommen indtægt til mange.

Ja, det var en købstad, der virkede, der var arbejde til alle folk. Et ud-

mærket opland med dygtige landmænd, der kom til købmændene med deres produkter og som lagde deres handel i byen, ligesom byens befolkning, der arbejdede og tjente penge her, var trofaste kunder hos byens handlende.

Naturligvis havde vi borgmester, byråd, ligningskommission, kærnerkontor og sygehus, som byens læger passede meget tilfredsstillende.

En rutedamper »S/S Skjelskør« besørgede trafikken til øerne Agersø og Omø i Storebælt. Man besejlede øerne daglig med passagerer, gods og post og havde så øernes produkter med tilbage.

Om fredagen var der dobbelttur med 4 timers ophold i byen. Her kunne beboerne på øerne så handle og besøge deres ærinder. Disse dage var der travlhed i byens forretninger.

Om efteråret, når høstsilden kom, var der megen travlhed i firkerihavnen. Sildebådene kom meget tidligt ind med nattens fangst. Så skulle sildene piller af nettet, og her var fiskernes koner med ved arbejdet.

Fra disse skønne klare efterårsmorgener mindes jeg en kone i højrød trøje. Hun hed Otine og var særdeles ferm på fingrene, og løber vi nu sjældent på hinanden på gaden, mindes vi disse dage på havnen. Hendes mand hed Carl Nielsen og han sejlede under besættelsen mange jøder til Sverige og frelste således mangan god dansk mand fra tyskernes mishandlinger.

Det tegnede således godt, og omsætningen i forretningen steg støt og gav tilfredsstillende resultater. Et budget over privatforbruget var lagt og måtte ikke overskrides, vi måtte se at konsolidere os. Hurtigt opdagede jeg, at der ikke måtte købes for store partier af enkelte varegrupper. En sommeraften, da Vordingborg militærorkester musicerede på Havnepladsen, så jeg, at flere af byens damer havde ens kjoler på. Det var galt, og jeg hørte også om det ved passende lejlighed af damerne. Altså måtte jeg i fremtiden købe mindre stykker i mønstrede kjolestoffer, ja, helt ned til, hvad der skulle bruges til 1 kjole pr. dessin.

Det var i denne periode, »Skælskør Ugeblad« blev startet. Lærer Hansen i Smidstrup skole – en lille skole med få elever, der lå på Næstvedvej lige før Nysøgård – fik ideen. Bladet fik i folkemunde navnet »Smidstrup Times« og viste sig at være levedygtigt. På forsiden af denne avis i nederste højre hjørne sikrede jeg mig en plads 10 cm høj for 4 kr. pr. gang. Annoncens overskrift var »Ugens billige tilbud«. Af en lærekammerat, der var optaget i faderens firma, som handlede med kjolestoffer, fik jeg overladt mange rester til billige penge i alle mulige slags kjolestoffer; små partier for

firmaet men store stykker for mig. Disse partier blev udbudt i »Ugens billige tilbud« til meget små priser men med ret stor avance, så denne beskedne annonce skaffede omsætning.

For at understrege den gode vilje til forståelse mellem by og land brugte jeg en kliché som lød:

»Nøglen til sparsommelighed:
reelle varer til rimelige priser«.

Livet på havnen havde min interesse særlig lystbådehavnen, og da jeg i min skoletid i Fredericia ofte havde været på vandet med en fisker, der boede i gården, hvor vi boede, købte jeg en dag af købmand O. P. Jensen (skibsprovianteringshandel) en halvdæksbåd med blykøl, storsejl og 2 forsejl, ankerklods m.m., hele herligheden for 100 kr. Denne båd havde jeg megen fornøjelse af, og den bragte mig sammen med mange skælskørborgere. En lille malurt var der i bægeret, og denne urt ramte mig meget, idet jeg hørte, der blev sagt i byen »mon ikke den unge mand dernede på Havnepladsen slår større brød op end han kan bage«.

Summa summarum, byen lagde mærke til mig på godt og ondt.

En dag klagede min kone over smerter i ryggen. Det var en gammel

Nøglen
til
Spar-
sommeligh-
hed
•
Køb
reelle
Varer
til
rimelige
Priser
•
Manufaktur
og
Trikotage
•

OVE VECHT
Havnepladsen Skælskør Telefon 27.

Kliché anvendt i teksten.

nyrelidelse, som brød op. Læge Fock blev tilkaldt, og nogen tid derefter blev hun indlagt på Lucasstiftelsen i København medbringende 200 kr. i depositum. Det blev en affære på 4 måneder, idet den højre nyre blev bortopereret. Alt det løb op til små 4.000 kr., som var et betragteligt beløb for min pengepung, for jeg måtte betale hele beløbet.

Min svigermoder, iøvrigt en meget velhavende dame efter datidens forhold, ringede mig op og gav mig et godt råd, som bestod i, at hun syntes, jeg skulle begynde at spare sammen for at kunne betale sygehusregningen, som sikkert blev stor. Jeg oplyste fru Meyer om, at reglementet på Lucasstiftelsen med hensyn til betaling for indlæggelse og behandling var således:

»Hver søndag morgen var der på morgenbakken en opgørelse over ugens forbrug. Dette beløb skulle betales følgende tirsdag«.

Jeg bad om foretræde hos overlæge Hartmann, der kort forinden havde opereret dronning Alexandrine, og jeg fik tid en søndag kl. 11 på værelse nr. det eller det. Jeg forklarede overlægen, at jeg var en ung nyetableret mand med egen forretning. Han udtalte, at min kone var meget syg og stod for en meget stor operation, »men vi tager hensyn til folk, nogle får det gratis, andre må betale flere tusinde kroner for en operation«.

Jeg slap med 600 kr.

Senere hørte jeg, der havde været rettet forespørgsel til Skælskør kæmnerkontor vedrørende min selvangivelse.

Livet gik sin gang, og jeg spiste hos min mor, der havde en lejlighed i ejendommen. Mine forældre var kommet til byen, da min far, som var pensioneret overbanemester ved DSB, led af hjerneforkalkning og var indlagt på statshospital.

Det var vanskelige forhold, men der var sandelig også lyspunkter i tilværelsen.

En af byens damer, fru fabrikant A. Heilmann, Skælskør Frugtplantage, indfandt sig i forretningen og ønskede at se på nogle sorte kjolestoffer i god kvalitet. Her var jeg på hjemmefronten, for vi havde et smukt udvalg i disse ting, der var meget efterspurgt.

Jeg bad fruene tage plads, og en stol blev anbragt sådan, at lyset fra døren kunne falde på stofferne, som blev lagt over en stoleryg. Farven i stoffet skulle rigtig frem i lyset. Man mener, at sort er sort, men farven sort falder både i blå og brunlige nuancer, og er det brunligt, kaldes farven for »røget« og er tilbøjelig til at tabe farve.

Fruen syntes godt om varerne og ønskede at vise sin mand nogle stykker og det skulle være kl. 12 samme dag. Jeg tog selv stykkerne på nakken, for i denne ekspedition måtte der ikke kludres.

Fabrikanten, der også var formand for Skælskør Bank, lukkede selv op og spurgte om mit ærinde, og jeg forklarede, at fru Heilmann havde været i min forretning og nu ønskede at vise hr. fabrikanten stofferne.

Han mente, at det kunne vi vist nok selv finde ud af, men siger så: »Når De går, så kom ind ad den dør, jeg vil tale med Dem«.

Da fruene havde valgt, gik jeg til hr. Heilmann, spændt på, hvad han ville sige mig. »Er De den unge mand, der har overtaget forretningen på Havnepladsen og som har en syg kone?« Det måtte jeg jo bekræfte, hvortil han sagde, at han havde sagt i banken, at jeg måtte trække på min checkkonto, hvis det kneb, men »husk også, det skal betales igen«.

Jeg var som himmelfalden og fik dårlig sagt tak. Tænk så forstående var en fremmed.

Direktør Chr. Petersen, A/S Carl Meding, kom ind i forretningen en dag og sagde, at han havde indmeldt mig i Skælskør Handelsstandsforening. Jeg sagde mange tak og følte mig accepteret af byen.

Forretningen blev åbnet kl. 7 morgen, og personalet kom kl. 8. Jeg havde da fejlet mit fortov og tog de småekspeditioner, der kom, når folk fra landet kom ind med deres produkter af mælk og svin, og da havde bud med fra fruene om manglende småting; der var noget, der hed: intet er for småt eller sagt på en anden måde: ingen handel var for ringe, man véd aldrig, hvad der kan følge efter. Visdomsord fra min læremester hr. Frederik Lauritzen, købmand af Slagelse.

En morgen under rengøring af fortov og lignende passerede en herre kl. ca. 20 minutter før 8, han havde af og til et par bøger under armen, og jeg gættede på, at han var lærer på vej til skole. Det begyndte med et nik og så god morgen, og en dag standsede han, præsenterede sig som lærer Christensen og spurgte, om jeg var gammel Fredericiadrenge. Det måtte jeg jo bekræfte, og det viste sig, at det var han også, og han spurgte, på hvilken skole jeg havde været elev. Jeg kom fra latinskolen, og han var fra real-skolen, og hans far var som min far DSB-mand. Fredericia var en udpræget »kasketby«, idet de fleste mænd var ansat ved etaterne og gik med kasket.

Vi vekslede af og til et ord og talte bl.a. om 6. julfesterne, sådan noget fandtes ingen andre steder i landet. Jeg kom med en bemærkning om, at der godt kunne arrangeres en eller anden festlighed her i byen, her var jo

så smukke omgivelser, og minsandten om ikke hr. Christensen var gået til borgmesteren og havde forelagt ham en skitse over sådan et arrangement. Der blev sammenkaldt til et møde i hotel »Skjelskør«s sal, mange var mødt frem, og der blev fremført mange forslag, der endte med, at adskillige udvalg blev nedsat, og man skulle så inden en uge fremkomme med ideer, tanker og overslag, hvad deres forslag ville koste.

Jeg fik reklameudvalget og skulle besvare henvendelser fra gøglere, karusel- og gyngefolk. Bogtrykker Teilmann Ibsen og jeg lavede en plakat i stærke farver, som blev omdelt i de tilstødende byer, helt op til Kalundborg. Der kom mange henvendelser om stadepladser, og vi lærte hurtigt at forlange ret store betalinger for sådanne stadepladser. Vi samledes så igen og fremkom med vore ideer og vore budgetter. Det var fantastisk, hvad der fremkom af ideer. Nogle havde været så fremsynede at have talt med banken og bryggeriejer Frederik Harboe om at stille garantikapital til rådighed. Alt i alt løb sagen i udgifter op mod 15-20.000 kr, og borgmester Johs. Hansen slog straks bak og sagde afgjort nej. Men så rejste lærer Christensen sig og holdt en flammende tale, så sagen blev alligevel vedtaget.

Det blev til en 3-dages fest fra fredag kl. 14 til søndag nat midt i september måned, det må have været i året 1928 eller 29.

Det blev en fantastisk forestilling i strålende vejr, og man anslog, at byen havde været besøgt af ca. 25.000 mennesker. Hele byen og omegnen var inddraget i festlighederne. Omegnens godser arrangerede historiske optog fra tiden omkring Erik Menved.

Tilfældigt hørte jeg en samtale mellem bankdirektør Werner fra Slagelse og andre Slagelse-folk, og disse personer var aldeles betaget af, hvad vi havde præsteret. Der var ingen entré for at komme ind på festpladsen, for hele Skælskør by var festplads. Havnen var illumineret, og i det smukke septembervejr var det et såre skønt skue.

Da vi søndag nat samlede pengene sammen i en mængde store cigarkasser bragte vi dem sammen med bankogholder Bager ned i bankens boks. Det var forøvrigt første gang, jeg var i en bankboks, og da jeg så alle de mange små rum med skufferne, tænkte jeg, mon du nogensinde opnår at få en sådan.

Mandag morgen styrtregnede det, så vejrguderne havde været med os, og vi havde været usandsynlig heldige.

Da gildet blev gjort op, viste det sig, at langt de fleste budgetter blev langt overskredet. Vi havde fået over 25.000 kr. hjem og overskud, så alt blev

dækket. Vi fik endda penge til at etablere en flagallé til brug ved andre festlige lejligheder i byen.

Da Teilmann Ibsen og jeg afleverede vore regnskaber, viste det sig, at vi havde den mindste overskridelse, hvortil bankkasserer Rasmussen sagde mig, at byen havde ved lejlighed en anden opgave til mig. Disse ord spekulerede jeg meget over.

Så nåede vi 1930. Med et brag blev hele vor tilværelse ændret. Den store dérouté ude i verden nåede Danmark med stor arbejdsløshed. Landmændene fik pludselig intet for deres produkter, alle indskrænkede sig og dermed ikke megen handel i forretningerne. Også vi måtte lave om på vor tilværelse, spare for at klare os gennem denne svære tid. Vandgrød blev en almindelig spise, ligesom de fisk, jeg pilkede fra båden. Kød fik vi kun, hvis en kunde kom ind fra landet med en høne eller et stykke flæsk og byttede med en stump tøj.

Hele vor sammensparede kapital røg sig en tur, og da vi nåede omkring 1933, og det begyndte at lysne, stod vi på bar bund, men det værste var, at min kones helbred blev dårligere og dårligere. Jeg passede nu forretningen helt alene og måtte arbejde strengt for atter at få fast grund under fødderne.

Først i trediverne skulle der være kommunalvalg og samtidig valg til ligningskommissionen. Jeg blev her opstillet på den konservative liste og fik flere hundrede personlige stemmer og var dermed valgt ind i kommissionen. Forinden havde jeg opsøgt hr. bankkasserer Rasmussen (jeg forstod nu, at han havde en finger med i spillet). Jeg meddelte ham, at nok kunne jeg passe på mine egne penge, men jeg havde ikke forstand på andres, hvortil han svarede, at netop fordi man passede sine egne penge, kan man også passe på andres, og at man i en bank forøvrigt lærte meget om de mennesker, som kom i banken. Jeg må vel have lov at sige, at det var en cadeau til mig.

Privat levede vi meget stille og havde ingen selskabelighed i de kommende år. Overlæge Rager, der nu var vor læge, tog ofte min kone ud til sig på Skælskør sygehus for at hjælpe hende. Det var den gamle nyrelidelse, der ytrede sig igen. Dr. Rager gjorde alt for at hjælpe hende, og min vej gik fra hjem til sygehus og hjem igen efter besøget. Min gamle mor havde helt overtaget husførelsen efter min fars død i 1934, og dermed slap jeg for fremmed hjælp privat. Forretningen begyndte atter at blomstre op, så lidt personale kunne igen ansættes.

Bruuns hjørne var en lang lav bygning, der lå vis à vis rådhuset. Der var 2

bagerbutikker, 1 for groft brød og wienerbrød og 1 for »kaver«, som bagermesteren sagde. Her serveredes også kaffe, chokolade og sodavand.

Bagermester Gustav Bruun var en vittig mand. Jeppe på Bjerget sagde også, at han var en vittig mand og mente dermed, han var en klog mand; det var Gustav Bruun måske også, men han var også en morsom mand, altid rap i replikken, og han kunne fortælle en vittighed. Bagermesteren havde også annoncer i ugebladet »Smidstrup Times«, og her lancerede han et slogan: »Sig det med hvad De vil, men giv dem en kringle«.

Han havde også lystbåd, en familiebåd for både mand, kone og børn. Ungerne blev med en strikke om livet bundet til masten, så kunne de, hvis de faldt over bord, hales ind igen. Iøvrigt brugte de bådejere, der havde børn med om bord, samme fremgangsmåde.

På noret var der årlig kapsejlad for både lystbåde, fiskerbåde og kort sagt alt, hvad der kunne flyde, og som kunne bære en mast med en stump sejl. Også bådene fra Agersø og Omø deltog. Banen var en trekantbane, og der sejlede med eller mod solen, alt efter hvordan vinden blæste, for kryds måtte der være på en af de tre sider. Forretningsfolk havde skænket præmier, så alle deltagere fik en præmie. Bageren skænkede en kringle som præmie til den, der kom sidst. Bruun deltog også, men båden kunne ikke krydse op mod vinden, og det var engang umuligt for ham at nå prikken og komme uden om samme. Så slap han rorpinden og tog fat i prikken (en stang) med hænderne og førte denne udenom bådens stævn og langs bådens læside og kom sådan rundt, og hvor vi dog morede os. Præmieuddelingen foregik om aftenen i Lystskoven efterfulgt af middag, altid kalvesteg og is à 4 kr. pr. kuvert, dertil øl ad libitum, skænket af Harboes bryggeri. Der var bal efter middagen og der blev danset og sunget og svedt; man morede sig. En gang dansede jeg med Emanuels kone fra Omø. Hun var en kraftig dame, og hun trykkede mig så hårdt til sig, således at mit cigaretetui kom i klemme og læderede 2 ribben på mig. Jeg måtte have stramt bind om brystet, så det var en køn fornøjelse.

Jeg blev indvalgt i handelsstandsforeningens bestyrelse, og formanden, direktør Chr. Petersen gav mig straks en opgave, idet han sagde: »De kan til en begyndelse lave nye love. De gamle er uegnede, vi må have nogle, som passer til tiden. Tænk Dem nu godt om og lav så nogle ting, som kan bruges og der ikke skal lappes på, og lad det så gå lidt rapt«. Direktør Petersen var en meget myndig mand, og man fulgte gerne hans råd.

Lovene blev da også vedtaget ved en senere lejlighed.

I tidens løb havde jeg læst i Sorø Amtstidende, at der påtænkte at starte

Skælskør Private Sangkor på udflugt til Kaffehuset ved Suserup.

et herre-sangkor, og der var møde herom en lørdag aften på hotel Postgården. Jeg gik derover af nysgerrighed, noget skulle jeg jo foretage mig om aftenen. Det var lærer Harry Friedel, der stod for denne sag. Ham kendte jeg godt, da jeg havde monteret hans lejlighed med tæpper og gardiner, da han kom til byen og skulle gifte.

Der var ikke så få interesserede, og vi måtte alle efter tur synge: »Der er et yndigt land«, frit fremme på gulvet. Der var 16 mand, der blev godtaget med mig imellem som bas. Det var en 4-dobbelt kvartet, og alle byens borgere af alle samfundslag var repræsenteret, og vi havde det meget fornøjeligt.

Vi blev så dygtige (syntes vi selv), så der kunne afholdes koncerter, endda en kirkeconcert.

Ved koncerterne på Postgården havde vi det meget festligt, og af og til (for at forhøje stemningen), var der engageret en yndig sangstjerne som solist. Vi sangere var i kjole og hvidt, og jeg havde fået lavet ovale sølvemblemer med indgraveret S.P.S.; det stod for Skælskør Private Sangkor. Disse emblemer blev hæftet på et svært grønt silkebånd, der blev trukket diagonalt over det hvide skjortebryst.

Det var store fester, hvor borgerne nødte op i hobetal i selskabstøj, og så var der bal senere på aftenen. Vi kom også ud på landet og gav koncert i

forsamlingshusene, vi var virkelig meget brugt, og det var jo ikke til skade at tage en svingom med landmændenes damer, tværtimod.

Vi havde inden for sangkoret en sommerudflugt med damer til Kaffe-huset ved Suserup. Her deltog blandt andre guldsmed Oscar Riis, og jeg erindrer en bemærkning, Riis kom med under frokosten.

Han sagde: »På denne dejlige tur har jeg savnet min kone 3 gange – 1. gang til at bære madkurven, 2. gang til at spise leverpostej og 3. gang til at pille rejerner«. Jo, det var en fornøjelig tur.

Livet i byen gik nu op gennem 30'erne sin rolige gang med fremgang i forretningen, således at der atter kunne sættes lidt til side til senere brug, men mange andre hændelser skete i den tid.

Gigthospitalet blev oprettet, i 1934 mener jeg det var. Det blev da benævnt gigtsanatorium. En ældre elegant herre indfandt sig i forretningen, ikke for at handle, men alene for at hilse på en kollega, da han var manufakturhandler i Island. Jeg bød velkommen og tilføjede, så er vi jo landsmænd. Nej, sagde han, De er dansker og jeg er islænding, det gør en stor forskel. Jeg bemærkede, at vi da i alle tilfælde havde samme konge, hvad han jo måtte indrømme. Han var meget interessant at tale med og kom ofte på besøg, medens han var patient på gigtsanatoriet.

På Kobæk strand lå etaternes store feriekoloni. Derfra kom også gæster spadserende på besøg i byen, også for at handle lidt.

En fredag formiddag kom 3 damer ind for at handle. Det var københavnerne, og de syntes det var morsomt at komme ind i sådan en lille provinsforretning. Damerne var kontokunder i Magasin du Nord, og jeg måtte jo give dem ret i, at dette var noget andet end Magasin.

»Men hvis damerne nu vil stå ganske stille og vende Dem langsomt om, så vil De få noget at se, som De garanteret ikke vil få at se på Deres indkøb i Magasin«.

På Havnepladsen var der fredag formiddag handel med smågrise. En af pattegrisene var sluppet fri og stod nu i døren til forretningen, og da damerne så grisen, hylede de i vilden sky indtil manden kom og hentede grisen. Sådant var de ikke vant til.

Som nævnt lå forretningen på Havnepladsen med facade ud mod vandet. Med sydvestlig vind (blæst - storm) var der et vældigt sus omkring os, og jeg tænker tit på, om de store ruder kunne holde for et stærkt pres.

En morgenstund lige efter at børnene var passeret på vej til skole skete det. Butiksdøren var lukket, men bagdøren blev åbnet, hvorved der opstod et overtryk i butikken, så en af de store ruder til gaden blev trykket ud

og ligefrem sprang over Havnepladsen og knustes mod toldbodens mure. Alle varerne i vinduet røg ud. Vinduet var dekoreret med sengetøj, og flere dage efter kom folk med ting, de havde fundet langt op ad gaden.

Folkene på damperen havde længe stået og set på ruderne, hvordan de bulede ud og ind, og de var klar over, at noget ville ske.

Havnepladsen var tidligere brolagt med store runde brosten. Midt på pladsen stod en nulsten med angivelse af kilometerafstand til København, Korsør, Slagelse, Sorø og Næstved. Diagonalt over pladsen gik en chaussé-brolagt sti, kaldet »Kammerherrens gang«, antagelig opkaldt efter kammerherren på Borreby, løjtnant Castenschiold, helten fra skanse II under stormen på Dybbøl 18. april 1864.

På denne plads ud mod gaden holdt hyrebilerne. En søndag formiddag gik en bil i stå, da chaufføren satte den i gear. Han tog så et håndsving, sætter det i motoren for på denne måde at få vognen startet, men glemmer den er i gear, og pludselig springer bilen tværs over gaden og med manden på næsen af bilen ramler køretøjet ind i mine butiksvinduer og knuser 2 ruder. Chaufføren kom dog heldigvis ikke til skade.

En anden gang havde vi et par løbske heste inde i ruderne. Der sker jo således et og andet, når man bor udsat, på byens bedste strøg.

En anden gang skete der noget meget sørgeligt, uhyggeligt og trist, og jeg husker det, som var det i dag.

Der skulle være en redningsøvelse i ejendommen.

Jeg stod og var ved at ekspedere en kunde, hvorefter jeg skulle til at følge hende til dørs.

Da ser jeg på trappestenen en falckmand liggende med et gabende sår i hovedet, og det blødte meget stærkt. Skyndsomst fik jeg lukket døren og bad kunden benytte bagdøren, da der åbenbart var sket en ulykke udenfor.

Da jeg kom tilbage, ser jeg, at manden er død, hvorefter jeg hentede et håndklæde og hermed dækkede hans hoved.

På den anden side af gaden stod en del mennesker og så til uden at reagere, og jeg spurgte en af disse, hvordan det dog var sket. Manden fortalte, at Falck, som jeg før har nævnt, havde en øvelse, som bestod i at fire en mand ned på gaden fra mansardetagen, en højde på 10-12 meter. Han fortalte videre, at karabinhagen, som tovet var fastgjort til, havde løsnet sig sig fra det læderbælte, som falckmanden havde om livet. På nedturen rammer falckmanden med fødderne min oplukkede markise, vender om og rammer med hovedet trappestenen. Politiet kom senere og udspurgte

mig. Jeg kunne kun forklare som ovenstående, og jeg var ikke mig selv i flere dage.

Formanden for handelsstandsforeningen havde sammen med borgmester Johs. Hansen atter en opgave til mig, som jeg var knapt så glad for. Kommunen havde på Skovvej en ejendom, hvori Sorø amt havde et herberg for farende svende. Dette herberg skulle jeg føre regnskab for, havde de regnet ud. Der boede en bestyrer på 1. sal i bygningen, men stueetagen var indrettet til herberg. Der var 8 senge, som næsten altid var belagt. Der var udarbejdet et reglement af kommunen og godtaget af amtet. Gæsterne, om jeg må bruge denne benævnelse, var i rette forstand farende svende, nogle af dem nogle frygtelige bæster at have med at gøre. Reglementet bestemte, at de skulle tage styrtebad, inden de gik i seng, og så var det uden tøj i sengen. Natlogi kostede 50 øre, 1 stk. smørrebrød 25 øre og en gang varm mad 1 krone, men juleaften og i juledagene var de besøgende kommunens gæster, og dette rygtedes hurtigt og blev flittigt benyttet.

Sengene og madspørgsmålet passede bestyreren. Mindre reparationer og nyanskaffelser skulle gå gennem kommunen til amtet. Det var disse ting, jeg skulle passe.

Der blev solgt spise- og sovebilletter til byens borgere à 10 øre pr. stk. Disse billetter kunne bruges som betaling for logi og kost i herberget. Man købte 10-20 billetter, som man udleverede til de personer, der kom og bad om hjælp til en fattig rejsende. Det var et stort arbejde at holde styr på disse regnskaber, og det havde jeg i flere år, indtil de forbedrede sociale forhold, herunder folke- og invalidepension, trådte i kraft. Da blev herberget nedlagt og glad var jeg; også for at blive frigjort for indblik i mange triste skæbner, som man var vidne til.

Sidst i 30'erne blev min kone svagere, og efter et 6 måneders ophold på Skælskør sygehus kom hun hjem, og så var jeg ikke i tvivl om, hvor og hvordan jeg skulle tilbringe mine aftener og søndage.

En mand på en vogn med 2 små gule heste forspændt og med en del frugtkasser på ladet havde jeg set nogle gange, og han havde hilst på mig med piskan. Jeg tænkte, det var manden til en af de damer, som kom i forretningen.

Men en dag, da jeg er ved at bære et gulvtæppe ud til at bringe i byen, kommer manden ind til mig og siger: »Vi kender hinanden«. Vi havde været soldater sammen, sagde han. Nu kendte de fleste soldater mig, da jeg sad på kompagnikontoret og bl.a. udskrev fripas til soldaterne, som havde

fri til lørdag-søndags orlov. Jeg kiggede nærmere på manden og siger: »Du lå så i alt fald ikke i Nordre barak, hvor 2. kompagni lå«. Han sagde, han havde nr. 278 og så var jeg klar over, at han hørte til 3. kompagni og var en af de 6 fra 3. kompagni, der lå i stenkaserne sammen med horntuderne.

Han var forbavset over, at jeg kunne huske det, men det var simpelthen, fordi de seks regnedes for »finere« end os andre.

Han fortalte, at han nu boede her i byen og havde købt en frugtplantage ude på Møllebakken og var ved at bygge hus derude og at han boede på Kobækvej, indtil huset var færdigt. Han inviterede os ud til sig en aften; han var gift med en tysker og havde 3 børn.

Jeg spurgte, om hans kone var tyskvenlig eller dansksindet. »Hun er sydtysker, hedder Nina og er lige så dansk som vi andre, taler dansk omend med lidt accent.

Jeg tog derud, måske særlig for at tage lidt bestik af fru Rysse; tyskerne var jo noget ildesete efter at Hitler havde ført sig så meget frem. Fru Rysse var et meget sødt menneske, og man blev godt modtaget i hjemmet. Sommeren derpå fortalte Rysse, at han havde fældet nogle gamle træer, og om jeg ikke ville have et lille stykke jord mellem de nyplantede små frugttræer, kun et stykke til lidt nye kartofler og persille og andre køkkenurter. De mente også, at min kone ville have godt af at komme ud og få lidt sol og frisk luft. Det blev sådan, at vi måtte tage alle de nedfaldne æbler, vi ønskede, og ligeledes plukke efter på solbærbuskene. Rysse dyrkede kun disse sorter. Nina fandt jeg helt all right, men hun ængstedes mere og mere for sin familie i Sydtyskland.

I eftersommeren 1939 rumsterede det stærkt i Europa, og rygter bragte det ene budskab efter det andet om krig og andre ulykker.

En søndag var vi nogle stykker, der havde taget en rask sejltur til Omø, og da vi kom hjem, hørte vi, at krigen var brudt ud i Europa.

Den 9. april 1940, da min kone og jeg som sædvanlig lidt før kl. 7 indtøgt vort morgenmåltid ved vinduet i spisestuen, hørte vi en stærk støj i luften over os.

I luften over toldkammeret så vi 6 flyvemaskiner i formation. Der var tydelige sorte hagekors påmalet maskinerne under vingerne.

»Det er tyske maskiner, de har krænket vor neutralitet, vi er i krig«. Dette var en sørgelig dag for vort land. Kort efter så vi en bil med fremmede soldater henvende sig på damperen til Agersø og Omø. Damperen måtte ikke sejle den dag.

Da jeg kom ned og åbnede butiksdøren, mødtes jeg af en soldat (tysk),

bevæbnet med en pistol og rettet lige mod mig. Med hånden viftede jeg ham væk, og han sagde noget i retning af, at hr. Hitler havde sagt, at de tyske soldater kom som venner.

»Ja, det er godt med dig, min dreng«, men jeg ønskede ikke nærmere at parlamentere med ham. Lidt senere hørte jeg i byen, at et stort tysk krigsskib var strandet på nordspidsen af Agersø. Teilmann Ibsen og jeg gik op på Møllebakken, og ganske rigtigt – et tysk krigsskib stod på grund, og bjergningsfartøjer var allerede ved at trække det af grunden.

Da vi stod der på højen, hørte vi en lærke slå sine triller, og vi sagde til hinanden: »Gid disse lystige triller må være et tegn på, at Danmark må komme godt ud af denne klemme, landet i øjeblikket befinder sig i«.

Natten til den 10. april blev Skælskør besat af flere hundrede tyske soldater. De 3 hoteller blev belagt samt alle større lokaler. Byen var totalt forandret.

Nogle dage efter fik alle handlende en fortrolig skrivelse fra indenrigsministeriet angående vort forhold overfor den tyske værnemagt; at vi var pligtige til at sælge vore varer til værnemagten og som betaling at modtage tyskernes egne penge, »kassenscheine«.

Hotel Postgården var tyskernes hovedkvarter, og da jeg lå nærmest, blev jeg beordret til at lave nogle meget brede hvide armbind, som tyskerne bar på venstre arm under patrulje om natten. Det drejede sig om flere dusin. Der var ingen vej uden om, det måtte jeg gøre.

Nu begyndte den menige tyske soldat at gøre sine indkøb. Vi gemte, hvad vi kunne, af varer, vi gerne ville unddrage dem. Der blev stukket under disken eller båret op på loftet, da vi jo gerne ville have noget at byde vore egne kunder længst muligt. Nye varer kunne kun fås i meget små tildelinger, og disse fik de kunder, som efter skøn trængte mest, men da vi nåede ind i 1943, var alt væk fra hylderne, hvor der nu kun stod tomme papæsker for at fylde op.

Så døde min kone efter svære lidelser den 12. oktober 1943 kl. 6 om eftermiddagen. I de 18 år, vi havde været gift, havde hun opholdt sig på hospitaler i 6 år. Hun døde på Skælskør sygehus, og daværende oversygeplejerske, frk. Thyra Hjerting, bad mig hente en langærmet hvid natkjole og lagner m.m. Begravelsen skulle efter min kones ønske finde sted i Nykøbing Sj., der havde hun sin familie.

På vejen hjem tænkte jeg på, hvordan jeg skulle klare alle disse ekstra udgifter, som begravelsen og derunder den lange transport ville medføre. Efter 3 års stor omsætning i forretningen, havde skattevæsenet taget stør-

stedelen af fortjenesten, så der var forståeligt nok ikke mange kontanter tilbage.

Hjemme gik jeg i skuffer og skabe, steder, hvor jeg ellers aldrig kom, og dér fandt jeg mellem en stabel hvide lagner en kuvert. Forbavset lukkede jeg den op og finder 18 hundredkronesedler, penge der var sparet sammen af husholdningspengene. Der var penge til begravelsen.

Efter begravelsen hjemme hos fru Meyer, min kones mor, spørger hun, der var en meget velstående dame, hvor meget hun kunne regne med at skulle arve efter sin datter, da vi jo ingen børn havde.

Jeg svarede hende, at der var sandelig ikke noget at arve, forøvrigt mente jeg, hun måtte kunne erindre, at der blev oprettet testamente, inden vi blev gift, hvori der stod, at den længstlevende arvede alt.

Ligningsarbejdet i kommissionen foregik i al fordragelighed, alle 9 medlemmer var fornuftige mænd uanset partifarve, og vi var enige om at foretage ligningen bedst muligt til borgernes tilfredshed, og vi havde kun ganske få afstemninger i uoverensstemmende sager, og jeg fortsatte med dette arbejde indtil pengeombytningen. Alt i alt var der en god og venlig atmosfære blandt byens befolkning vedrørende ligningsarbejdet. Det kunne give sig udslag i, at hvis f.eks. en dårligt stillet familie med mange børn fik tvillinger, så fik man et vink om, at der trængtes til lidt hjælp, og så blev der hjulpet efter bedste evne.

Tidligere har jeg nævnt Rysse og hans frugtplantage, hvis ene hjørne nåede helt op til toppen af selve Møllebakkens top.

Her byggede tyskerne en barak, og på selve toppen oprettedes en ud-kigs- og lyttepost.

Indtil dette var færdigt måtte Rysse huse og bespise 12-15 tyskere, som bemandede posten. Nu blev jeg betænkelig. Jeg havde jo den stump jord i haven. Jeg drøftede spørgsmålet med Rysses, om der kunne være noget betænkeligt i at jeg færdedes deroppe, men Nina sagde, jeg kunne roligt blive ved at komme i min have. Hun, der jo var tysk født, havde talt med soldaterne, som alle var i 40-50 års alderen, og de var alle blevet revet fra deres hjem og arbejde, hvad de var rasende på Hitler over og absolut ikke hitlervenlige, så jeg holdt mig for mig selv de stunder, jeg var i haven, og blandede mig ikke med dem, hvad jo nok var det klogeste. Alt blev let misforstået i den tid.

Da barakken var færdig, indfandt en befalingsmand sig i min forretning, han var dansktalende og beordrede, at jeg skulle sørge for fortræksgardiner til vinduerne i barakken, nogle håndklæder og andre ting.

I erindring om det tidligere omtalte fortrolige cirkulære fra ministeriet sørgede jeg for de ting, der blev bestilt, og det drejede sig om nogle 100 kr. Lidt senere fik de nogle småting, som kun beløb sig til nogle få kroner.

Det store beløb blev straks betalt med en check, et stort stykke papir ca. 15×35 cm med et stort billede af Hitler og rigt dekoreret med kanoner, flyvemaskiner og krigsskibe m.m.

Denne check stod jeg længe med i hånden og tænkte, jeg havde lyst til at beholde den som en erindring om denne frygtelige periode i Danmarks historie, men jeg kunne godt bruge pengene, så jeg hævede den i banken. Men da det lille beløb for de sidst leverede småting også blev betalt med en check, beholdt jeg denne.

Da der var gået en 14 dages tid kom chefen for soldaterne på Møllebakken ind i forretningen og mindede mig om checken, som ikke var hævet. Bogholderiet på Dagmarhus i København, som var tyskerne hovedkvarter, kunne ikke få sin bankkonto fra Skælskør til at stemme. Manden hed Stolp, vidste jeg fra Rysses, og jeg forklarede ham, at jeg havde i sinde at beholde checken som en erindring om denne mærkelige tid. Jawohl, sagde han, og gik. Sagen var klaret, mente jeg.

3 dage senere blev butiksdøren brutalt revet op, en ung tysk officer – en spradebasse – fløj ind i forretningen efterfulgt af 2 menige soldater med påsatte bajonetter på deres geværer.

»Nur eine halbe Stunde giver jeg dig til at hæve checken, ellers skal jeg nok sørge for din opdragelse«.

Jeg måtte jo give mig, og min lærling blev sendt i banken for at hæve pengene og kom hjem med 3,85 kr. checkens pålydende.

Der var sort af mennesker udenfor butikken, som jo alle mente, »at nu bliver Vecht hentet af tyskerne«.

Officeren sendte mig et hånligt blik og gik, og jeg trak vejret lettet. Denne lille affære trak imidlertid andet med sig.

Rysse kom en dag med 8 pistoler med tilhørende ammunition og bad mig gemme disse ting. Han havde taget dem fra tyskerne, da de flyttede op i barakken, og de havde øjensynlig ikke savnet noget af det. De havde nok i forvejen.

Han bad mig gemme tingene, det drejede sig kun om få dage, før han ville hente det igen. Det blev gemt i forretningen og senere bragt op på loftet. Det varede imidlertid længe, før Rysse hentede effekterne, men han kom da, og hvor han så gjorde af det, kender jeg ikke noget til.

Man fik jo også tilsendt illegale aviser, og ikke alle var klar over, hvad det

drejede sig om. En medbeboer i ejendommen kom en dag og spurgte mig, om jeg vidste, hvad det var for nogle mærkelige små aviser, der blev kastet ind gennem brevsprækken og om jeg kendte noget til det. Det gjorde jeg selvfølgelig, og jeg vidste også, hvor de kom fra, men det fortalte jeg hende ikke, men rådede hende til at tale med sin mand om indholdet, så kunne det være, hun forstod noget af det hele.

Så kommer noget helt andet.

Søndag den 3. december 1944 blev jeg viet i Skælskør kirke, og fredag den 14. januar 1946 fik vi en søn, Christian, og så kom der jo lidt andre tider.

Min kone havde lidt penge og lidt bankaktier og god forstand på penge-sager, havde været beskæftiget ved kontorarbejde og regnskabsførelse. Selv havde jeg lejlighedsvis fået købt nogle få stk. obligationer. Så nu blev den tanke fra hin nat i bankboksen realiseret. Jeg fik en bankboks – en af de mindste.

Der var nu en ting til med disse tyskere, som nær havde bragt mig i en slem forlegenhed.

Fru Rysse spurgte mig, om jeg ikke ville gøre hende en tjeneste. En af soldaterne ville så gerne have et stykke kjoletøj, som han ville forære sin mor. Jeg sagde til Nina, at hun jo godt vidste, hvordan jeg stillede mig til sådan et spørgsmål, men hun pressede mig og fortalte, hvor flink han var og at han hjalp hende med så mange ting i det daglige arbejde, så jeg forbarmede mig over hende og lod ham få 3 meter stof, og det kostede 45 kr., men så havde han ingen penge. Han lovede dog at betale næste lønningsdag, men der gik nogle uger, og han kom ikke. Dette måtte jeg sige til Nina, som lovede at det skulle hun nok tage sig af på den måde, at hun ville fortælle det næste gang, der blev inspektion.

Tiden gik, men en dag henvender en ung officer sig i forretningen og forespørger, om det er rigtigt, at jeg beskylder den tyske værnemagt for bedrageri.

»Jeg beskylder ikke værnemagten for noget, men forlanger kun at få mine penge for den vare, jeg har overladt en soldat«.

Han spurgte, om jeg kunne bevise det. Alle kassesedler blev for hver måned pakket sammen og lagt til side. Jeg fandt en 4-5 pakker frem og søgte en genpart af den nota, som soldaten fik med i pakken, påført hans navn. Den ene pakke efter den anden blev gennemgået, og officerens smil blev mere og mere sarkastisk og jeg mere og mere rød i hovedet.

Endelig var notaen der, og jeg trak vejret lettet ved at kunne vise den frem.

Officeren drejede om på hælen og ud af døren. 3 dage senere kom soldaten ind i butikken og smed pengene hen ad disken, så de faldt på gulvet.

Endelig sluttede krigen med festdage. Glæde over det ganske land og alle sorgerne i baggrunden. 2 fyrskibe var oplagt i Skælskør havn, de satte alle signalflagene, et smukt syn. Mindre smukt var det at se frihedskæmpere hente skyldige og uskyldige mennesker til rådhuset, hvor også mange piger fik klippet håret af på grund af deres fraternisering med den tyske værnemagt.

Jeg tog vore hvide duge og servietter og vort pæne porcelæn og pyntede et par vinduer med et smukt dækket bord med opsatte servietter pyntet med røde silkebånd og rester af sådanne bånd for at markere de danske farver. Vinduerne stod et par dage, blev så ryddet af, og den grå hverdag begyndte, og den var alvorlig.

Min kone sagde en dag, om vi ikke skulle tænke på at give forretningen en ansigtsløftning, den var nu gammel og umoderne, og vi besluttede at føre dette ud i livet.

Som sagt så gjort, jeg talte med håndværkerne, og det blev flot og fint indrettet med glasdisk med lys i, nyt gulv og belysning, malet og gjort ved, ligesom loftet blev sænket en meter, jo, sandelig blev det flot, syntes vi. Jeg rejste atter land og rige rundt for at tigge lidt varer her og der og fik også samlet så mange varer sammen, at vi kunne lave et fint ombygningsudsalg med en mængde mennesker udenfor den morgen, vi lukkede op. Så var vi i gang igen og håbede på bedre tider.

I ligningskommissionen taltes der om pengeombytning, og så kom den. Alle ligningskommissionsmedlemmer i Danmark blev samlet i Vejle i 3 dage til instruks om, hvordan denne sag skulle gribes an.

Alle mand drog af hus ledsaget af kæmner Poul Hansen, sekretær for Skælskør ligningskommission. Diæterne var 45 kr. pr. dag til logi og kost, så der var ikke meget at slå til Søren med, men vi var også trætte om aftenen efter al den snak dagen igennem.

Vi boede på et lille hotel, der lå på dæmningen. I en sidefløj, der nåede ud i rangerterrænet på Vejle banegård, fik vi anvist værelser. Kæmneren og jeg boede sammen, og der var en seng og en kort divan på værelset. Kæmneren, der var den yngste, overlod mig sengen og tog selv divanen. Der lå han og fødderne ragede udenfor, så kort var divanen. Det var et dårligt

leje, og spektaklet fra rangermaskinerne hørte vi hele natten, så det var et meget dårligt logi. Vi forsøgte at få et andet og selv betale differencen, men alt var optaget.

Vi blev grundigt informeret om, hvorledes ligningen skulle foregå, og at det sandsynligvis ville tage ca. 3 måneder med dette arbejde, og at vi måtte tage søndagen med.

Så efter 3 dage med foredrag, spørgsmål og svar var vi så udkørte, at der fo'r en djævel i mig. Hos dirigenten afleverede jeg mit kort med anmodning om ved lejlighed at få ordet fra talerstolen. Skattedirektør, dirigent med flere så på mig og stak hovederne sammen, og så kom tilladelsen. Det var en vældig forsamling, jeg stod overfor, og efter at have samlet alt mit mod, sagde jeg: »Hvad får ligningskommissionsmedlemmerne for det store ekstraarbejde?«

Nogle enkelte »Hørt« lød nede fra salen, og jeg fortsatte: »Jeg ved godt, at arbejdet i byråd og ligningskommission er borgerligt ombud, men dette program, der er lagt op til for os her, er så stort et arbejde, at et honorar bør gives os«.

Skattedirektøren tog til genmæle og sagde, at det havde han ingen myndighed til at tage stilling til, hvortil jeg svarede:

»Jeg ser, formanden for ligningskommissionen i Danmark er til stede, så kan d' herrer drøfte sagen«.

Resultatet blev, at vi pr. behandlet skema skulle have 1,31 kr. Det blev så meget, at vi i Skælskør fik små 500 kr. pr. mand – skattefri.

Pengeombytningen blev overstået, og det var de kedeligste ting, der kom frem. Ombytningen fandt sted den 23/7 1945, mener jeg det var. Skatteyderne var i 2 år blevet anmodet om at fremkomme med skjulte formuer. Det blev udtrykkelig sagt, at kun renterne ville blive beskattet, men formuerne blev ikke opgivet.

Så faldt hammeren og det hårdt og ubønhørligt. Venner og bekendte måtte jeg være med til at tage skat og bøder fra, jeg blev helt syg om hjertet, da vi pludselig plukkede en ældre skatteborger for næsten alle penge.

Ved næste valgperiode forlod jeg min post i ligningskommissionen, når man ligefrem skulle »stjæle« fra folk.

Tiden gik sin gang, i hjemmet var alt i orden, nu der var en rask kone i huset, forretningen trivedes og det gik fremad for Danmark mod lysere tider.

I handelsstandsforeningen havde direktør Petersen trukket sig tilbage,

og købmand Axel Jørgensen, manufakturhandler, blev i stedet valgt til formand.

Foreningens 75 års stiftelsesdag nærmede sig, det var den 6. september 1950. Vi så tilbage i forhandlingsprotokollen om tidligere fester og fandt spisesammenkomster til 2,50 kr. pr. kuvert; der var meget morsomt at læse i den protokol.

Vi blev enige om, at en festmiddag måtte der til. Frantz Olsen (købmand her i byen) og jeg blev udtaget til at undersøge mulighederne og komme med forslag. Postgården skulle levere en flot middag bestående af suppe, fisk, steg og dessert for 35 kr. pr. kuvert, vine efter eget ønske; musik under middagen og til ballet senere var ikke medregnet i prisen, dette skulle foreningen betale. Der blev talt frem og tilbage om prisen, som mentes at være for høj, men endelig blev det vedtaget med ordene, at skulle der være fest, så skulle der være fest. Det blev ligeledes vedtaget, at bestyrelsen skulle gå til medlemmerne med en liste og dermed omtale enkelthederne vedrørende festen. De fleste medlemmer skrev sig på listen. Direktør A. Heilmann skulle jeg besøge. Direktøren sagde nej og tilføjede, at vi unge mennesker måtte have godt råd, når vi kunne tillade os sådanne flotheder. Dette afslag var jeg personlig meget ked af. Hr. Heilmann var en agtet borger i byen, og man havde gerne set hr. Heilmann ved bordet.

Borgmesteren, pressen og alle byens embedsmænd med fruer var inviteret af foreningen som dennes gæster. Det blev en strålende fest, og alle var i grand toilette.

En dag sidder min gamle mor og læser i Sjællands Tidende. »Så, nu skal vi have ny postmester, og det er en af kordegnens drenge fra Fredericia«. Jeg så selv efter, og det var Svend Steensen, han gik i klassen over mig i latinskolen i Fredericia.

Da jeg var korresponderende reder for dampskibsselskabet »Skjelskør«, der besejlede øerne Agersø og Omø med passagerer, gods og post, havde jeg ofte forbindelse med postvæsenet. En formiddag gik jeg ned på posthuset og bad om at tale med postmesteren. Han lignede sig selv. Jeg præsenterede mig og sagde, jeg kom fra dampskibsselskabet for at byde postmesteren velkommen til byen og håbede på et godt samarbejde. Jeg blev budt en cigar, og vi talte lidt forretning. Jeg rejste mig, og da nu det formelle var overstået, slog jeg Steensen let på skulderen og sagde: »Nå, gamle dreng, kan du dog ikke kende mig«. »Jo, for Søren, er det dig, jeg kunne ikke tænke mig at finde en Fredericiadreng i Skjelskør, så kender du også Olga, min kone«. Vi havde senere gennem årene et rart privat samvær.

Skælskør Handelsstandsforenings bestyrelse:

Ole Pedersen

Ove Vecht

Kaj Jørgensen

Frantz Olsen

Axel Jørgensen

21

(Han havde ved min præsentation ikke opfattet mit måske noget ikke helt almindelige navn og derfor ikke genkendt mig i starten).

Formanden for handelsskolen, skoleinspektør C. Thisted henvendte sig en dag til købmand Frantz Olsen og til mig, om vi kunne påtage os at være faglærere på handelsskolen; der skulle oprettes fag i kolonial og manufaktur. Vi talte lidt sammen om det, og da vi begge havde lært vore fag fra bunden, mente vi, det kunne lade sig gøre.

Jeg erindrede, at da jeg kom i lære i 1915, hvor vi først lukkede forretningen hverdag aften kl. 8, da kunne chefen en aften med røg og føg udenfor og der ingen kunder kom, sige til os drenge, vi var 3 lærlinge, at nu skulle han fortælle os noget og vise os noget. Et stykke stof blev taget frem og forklaret, om det var bomuld, uld fra får eller natursilke, silkeormenes spind. De forskellige væve- og strikkemetoder blev også forklaret.

Vi forsøgte os som lærere, og vi fortsatte, til hele handelsskoleordningen blev lavet om – og tænk, vi fik 13,50 kr. i timen – det var mange penge den gang.

En lørdag eftermiddag, hvor vi alle mand var ved at bone butiksgulvet, stod døren åben ud til gaden, og kæmner Poul Hansen kom ind i forret-

ningen for at betale sin regning. Min kone, der ligger på knæ på gulvet, vender hovedet og spørger Poul Hansen, om der var kommet nogle ansøgninger efter en annonce til en stilling på kærnerkontoret. »Nej, ikke nogen, vi kunne bruge«, hvortil min kone spørger, om de ikke kunne bruge hende. »Nej,« svarede kærneren, »Vi kan ikke bruge ældre damer«.

Mandag morgen ringer kærneren og spørger, om min kone kunne tænke sig at komme på kærnerkontoret.

Det havde vi sandelig ikke talt om, da det jo var halvt i spøg, hun havde sagt det til kærneren. Men jeg stillede ham op til 1. sal til min kone.

Hun tog stillingen, da hun jo havde en god kontoruddannelse og vel nok altid haft mere lyst til dette arbejde end til at stå bag ved en disk. 685 kr. i gage pr. måned, det var mange penge, og jeg vidste, hvor god hun var til at formulere sig skriftligt. Der skulle engang skrives et brev til indenrigsministeriet, det var vedrørende S/S Skjelskør, og jeg syntes selv, det var et godt og langt brev.

Min kone læste brevet. Ja, det er godt, men nu skal jeg vise dig, hvordan det skal skrives. Et nyt stykke papir blev sat i maskinen, og på et øjeblik var et brev, halvt så langt og dobbelt så godt, fremstillet, hvorefter korrespondancen vedrørende dampskibsselskabet var hendes arbejde for fremtiden.

Vi er nu nået lidt ind i de glade tresser.

Min gamle mor er stille gået bort. Christian, vor søn, er vokset op, konfirmeret, har taget realeksamen, er blevet antaget som elev på kommunkontoret og er taget til soldat og senere indkaldt til tjeneste.

Alle har det godt, folk rejser og kommer hjem og viser tøj frem – Hong Kong tøj – som er købt i udlandet til billige priser, siger damerne. Vi fører de samme varer til mindre priser, men, ak nej, Wien, Rom og Paris det er sagen.

Skælskør kommune køber store arealer på Stignæs og her projekteres Gulf Oil Refining – olieraffineriet – og SEAS' elværk. Dette medfører brug af stor arbejdskraft, hvoraf en stor del kommer udefra.

En vældig havn anlægges, som tager skibe på 100.000 tons og derover. Raffineriet spiser olie i mængder og transportbiler af hidtil ukendt størrelse fordeles benzin og olieprodukter ud over hele Sjælland. Ja, det siges sågar, at Stignæs havn er Danmarks trediestørste, grundet den store tonsmængde, men der siges jo så meget.

De øvrige store arealer på Stignæs bebygges ikke, desværre. Alt, hvad der tilbydes sig, bliver af dele af befolkningen stemt ned. Argumenterne er giftfabrikker.

Disse såkaldte giftfabrikker udleder røg og luftarter, som menes at være kræftfremkaldende. Beboerne bliver ængstelige. Nå, der er jo en hage ved alt, men kort sagt går det ganske godt for byen og byens borgere i almindelighed.

Men, der er også et men: Vi, der har boet i byen i 2 menneskealdre, føler, der sker noget andet farligt.

Det er ligesom noget af byen, toppen, forsvinder.

Forlængst mistede vi jernbanen, og DSB sagde under forhandlingerne, at Skælskør i fremtiden ikke skulle blive dårligere stillet, hvad DSB så mente med det. Som rutebilerne var en tilfredsstillende ordening og måske også lettere for passagerer, kom vi i høj grad til at savne godstrafikken. Det gik ud over trafikken på vor lille havn. Her kom mange skibe med forskellige ladninger, som blev ekspederet ud i baglandet.

Så mistede vi vor politimester og personale, og politistyrken indskrænkedes til 2 mand. Dernæst blev toldforvalter med kontor flyttet til Korsør. Slagteriet og 2 mejerier var langsomt gået op i sømmene og optaget i store udenbys enheder. A/S Carl Medings tømmerplads forlod ikke byen, men flyttede uden for byen. På den plads blev der bygget 2 store supermarkeder på godt og ondt. Flere små købmandsforretninger gav op, og andre forretninger gav op. Nok kom der andre i stedet, men det var for fleres vedkommende aflæggere – filialer – af udenbys firmaer, og man tænkte ikke på, at alle disse filialer ikke betalte skat til byen. Ejerne boede ikke i Skælskør. På den måde sivede det gode ud af byen. De fleste havde bil og kørte ud og handlede andetsteds og kom så hjem og fortalte os handlende, at vi var for dyre med varerne.

Snak, sagde vi, hvor meget benzin gik der til turen, eller hvad koster 4 kopper kaffe med brød, eller hvad kostede de 4 middage i cafeteriet, og hvad blev der så købt ved det såkaldte impulskøb. Regn sammen og fortæl så, hvad det har kostet.

Nå ja, lidt røg der jo nok med i farten, men så var der jo fornøjelsen ved at komme ud og se noget andet.

Også den lille damper forsvandt fra havnen. Den kom også ud til Stignæs, der var kortere sejlads til øerne.

Havde damperen før givet overskud, så gav de nye forhold dundrende underskud, og det meste af vor lille industrihavn blev lavet om til lystbådehavn.

Alt dette funderede jeg over i stille stunder, og da jeg nærmede mig de 67 år, gav jeg efter for en installatør, der plagede mig for at få butikken. Jeg

gav op, lavede et godt ophørsudsalg, solgte alt på nær 3 sorte lakbælter, som jeg forærede sidste kunde.

Jeg var gået på pension, folkepension, men hænderne i skødet.

Det med hænderne i skødet varede ikke så længe. En aften ringede telefonen. Det var N. Steensberg, der havde et garveri og læderhandel en gros i den østlige bydel. Steensberg og jeg kendte kun hinanden flygtigt, og jeg blev naturligvis lidt forbavset, da han bad mig se ud til sig en aften.

Jeg spurgte, hvad det drejede sig om, men han mente, at det blev for lang en historie at drøfte pr. telefon og bad mig derfor om at se derud og tage min kone med (de var barndomsbekendte). Altså gik vi derud.

Vel ankommen bad han mig gå med over på kontoret, der var noget, han ville vise mig.

En stor tyk bog lå på skrivebordet.

»Slå lige op og se på de forskellige konti«, og han tilføjede, at han havde lige fået 2000 kr. tilbage fra Dansk Læderforsyning, »og de siger, at jeg skylder dem ikke dette beløb«.

Jeg så lidt på de forskellige konti og opdagede straks, at vedkommende, der tidligere havde ført bøgerne, åbenbart ikke kendte forskel på debet og kredit, og jeg erindrede den gamle historie om den gamle bogholder, der straks om morgenen åbnede sin skrivepult, tog en seddel frem og læste på den, og lagde den straks igen tilbage i pulten. Hele personalet var meget nysgerrig, og da den gamle bogholder endelig døde, åbnede de straks skuffen, fandt sedlen og læste: »Debet til venstre, kredit til højre«.

Den unge dame, der havde forsøgt at føre bøgerne, kunne ikke bruges, og da hr. Steensberg spurgte, om jeg kunne tænke mig et lille formiddags-job, så altså slog jeg til. »Hvordan kunne De dog finde på mig?« spurgte jeg, og han svarede, at det var såmænd vor fælles læge Buch-Olsen, der havde givet ham fidusen.

Jeg kom derud og var der i 8 år til jeg var 75 år. Det blev ikke alene bogholderiet, jeg passede, der var også en nydelig forretning med lædervarer, dametasker, kufferter og kurvevarer, så det varede ikke længe, før, hvis der var travlhed i forretningen, jeg listede ud og tog et nap med, og det endte med, jeg var der hele dagen.

Først i 70'erne begyndte min kone og jeg at tale om, at vor lejlighed var for stor og gammeldags. Vor søn var forlængst fløjet hjemmefra, så vi tænkte, noget mindre var nok det rigtige, og skulle vi flytte, måtte det ske, mens kræfterne slog til.

Vi fandt noget i Præstevangen på 2. sal med udsigt både ud over noret

mod øst, og mod vest kunne vi se færgerne på Storebælt fra vor lille altan. Her slog vi os ned i januar 1973 og har boet her siden.

Ja, historien er ikke færdig endnu; for i 1975 fik jeg smerter i højre ben, mange smerter. Vor læge nu, J. Gluud, kom hver dag og så på og følte, men kunne ikke finde ud af noget. Så kom jeg på Sorø sygehus, og en »damedoktor« tog imod mig og undersøgte; det samme gjorde en mandlig læge, men de sagde begge, at jeg ikke fejlede noget.

Så måtte jeg tage bladet fra munden, og spurgte, om de troede, jeg ulejligede min egen læge, Falck og 2 læger på Sorø sygehus for min fornøjelses skyld. De beholdt mig og kørte mig op på en 4-sengs stue med 3 patienter.

Hvad hedder du, og hvad fejler du?« Jeg sagde, jeg havde et dårligt ben. Manden, jeg skulle ligge ved siden af, slog sin dyne til side, han manglede begge ben. Patienten overfor mig lå på maven med hovedet i benenden af sengen. Den 3. patient manglede det ene ben. Den nat sov jeg ikke.

Næste dag kom overlæge E. Madsen og så på mig.

Vend Dem om på maven; kalder De det for at vende Dem om«, hvortil jeg svarede, jeg var over den tid, jeg optrådte som præmiegymnast. Dr. Madsen så på mit kort og sagde undskyld. Han satte sig ovenpå mig i sengen og lod sine tommelfingre glide ned langs rygsøjlen og spurgte, om jeg mærkede noget. Nej. Vi prøver igen, så lagde doktoren kræfterne i, og nede i lænden var det galt. En discurprolaps i rygraden klemte nerverne til benet. Så kom jeg i stræk i 14 dage, liggende på et bræt med et lod i højre ben. 14 dage senere blev jeg sendt hjem med 2 albuestokke med besked om at gå så meget som muligt.

Da jeg spurgte, hvorfra sådant kunne komme, spurgte overlægen mig, hvad jeg havde lavet. Jeg fortalte, jeg havde stået bag disken i 57 år og altid støttet mig på højre fod. Dette var årsagen til den dårlige ryg.

Nu går jeg med de 2 albuestokke indendørs, men udendørs foregår det i en kørestol.

Nu slutter jeg med følgende sentens, der var gældende, da jeg var ung og som gælder den dag i dag

- nihil sine labore -

intet opnås uden ved arbejde.

En kvindeskæbne

Af Esther Winkel

I egnene omkring Sorø blev et afsnit af en betydelig forfatterindes liv henlevet. Hendes navn var Conradina Sophia Rostgaard Bruun, født 20-5-1704, datter af geheimearkivar Frederik Rostgaard til Krogerup, Anholt, Sejerø og Nekselø, og hustru Conradina Revenfeldt.

Conradina var, som den ældste af børneflokket, sine forældres kæreste barn. Hun var overordentlig velbegavet og havde, da hun voksede til, de bedste muligheder for at uddanne sig inden for sprog og litteratur, som især interesserede hende, og som hendes fader i særlig grad stimulerede gennem sit omfattende litterære virke, som han var kendt for.

15 år gammel forlovede Conradina sig med Frederik von der Maase, kornet ved oberst Revenfeldts regiment. Deres bryllup blev bestemt til at stå året efter, 7-8-1720, i hjemmet på Krogerup, syd for Helsingør.

De unge nygifte indrettede sig på Førslevgaard, som ejedes af von der Maase, der nu var rykket op til ritmester. Her fødtes deres børn, Anna Cathrine, 1722, Frederica Conradina, 1723, og Friderich, 1724.

Imidlertid solgte de Førslev og købte i stedet Tybjerggaard ved Ringsted, hvortil de flyttede 1724. Dog blev deres lykke her kun kort, da Frederik von der Maase blev syg og døde 22. aug. 1728, kun 32 år. Et halvt år efter fødtes deres yngste søn, Gotfried Friderich.

Det var et hårdt slag for Conradina. Hun levede nu som enke på Tybjerggaard, styrede sin ejendom og tog sig af sine børns opdragelse. Da de blev større, blev der antaget en præceptor, Oluf Bruun, til at undervise børnene efter den tids skik og brug.

Conradina begyndte nu så småt at genoptage sine sproglige og litterære sysler. Et af hendes arbejder fra den tid er en oversættelse fra tysk: »Underretning samt hellige Betragtning for christelige Communicanter«, af dr. theol. Hektor G. Masius, som hendes fader lod trykke i 1733. 1).

Den mere muntre side i Conradinas skrivekunst kommer dog også til udtryk i en versificeret brevveksling med theologen Albert Thura, der i Altona (1732) havde fået udgivet et skrift om danske kvindelige forfattere.

Ad Auctorem Gynæce'i

Daniæ Litterati.

Du, som det usle*) Quinde - Kiøn
Af Letes Aa vil drage!
En Laurbær-Krone til din Løn,
For ringe er at tage;
Med mindre alle Muser Ni
Dend samme kunde flette,
Og din Berømmelse deri
På gyldne Blade sætte.
Imidlertid vi Qvinder skal
Din Lærde Fruer-Stue,
Som største Konstverk, holde fal,
Som Saft af Viisdoms Drue;
Thi der er ikke nogen glemt,
End de, Du aldrig kjendte,
For dem Din Harpe dog blev stemt,
Og liflig Toone sendte.
Knap hørtes Rygtet om Dit Skrift,
Knap saae jeg samme Blade,
For Flittigheds forønskte Drift
Bøød Rokken mig forlade.
Og tage Stæd i Musers Flok
Hos Hypocrenis Vande,
Da jeg i Bogen fandt en Skok
Af Qvinder der at lande.
Og, skøndt jeg ey, saavelsom De,
Med Frugt har Vandet smaged,
Vil jeg dog Prøver lade see,
At det har mig behaged.
Mit Navn jeg eene har for mig,
Og skjult for Dig er bleved,
Og det, hvorfor jeg roser Dig,
Er, at det ey er skreved

Iblandt de Lærde Qvinders Tal,
Hvis Dyd jeg yder Ære,
Som Musa dog ey ønske skal,
Blandt Dem at tegned være,
Men ønske vil, Dit ædle Navn
Bestadig maa florere,
Til Danmark faaer paa Qvinder Savn,
Som ey kand skrive meere.

*) Jeg havde heller sat: Det Ædle Qvinde-Kiøn!

Sjælland, d. 29. Oktober, 1734.

Coraline.

Conradina skriver her under pseudonym, og dette giver anledning til meget gætteri hos A. Thura i et svardigt, som er for langt til at gengive her i sin helhed; men nogle linier må næsten gengives. 2).

Svar til dend hidtil U-bekjendte Coraline.

En Nymphé skrev mig nylig til,
Som kaldes Coraline,
Sit Navn Hun ey betegne vil,
Som Thrine eller Stine.
Hvo Nymphen er? Det veed jeg ey,
Maaske Hun kjendes ikke,
Endskjønt Hun nys fra Sællands Vey
Lood Brev til Jylland skikke.

Længere fremme i digtet tyder det dog på, at Thura har gættet, hvem »Coraline« er. Han skriver:

Som veed at melde om en Skok
Af Brave Lærde Qvinder,
Som ikke sidder just ved Rok,
Og Garn paa Tenen spinder;
Men hos en lærd og nyttig Bog
Som Tids-fordriv vil finde,
Og derved blive viis og klog,
(Trods Dend! der bedst kand spinde!)
Som af Latin, af Engelsk, Spansk
Og af de Tydskes Skrifter,

Kan sætte Bøger ud paa Dansk,
Om alle Slags Bedrifter;
Som selv, med fri og egen Pen,
Så skjøen en Bog kand skrive,
At dend fortjener tidt igjen
Oplagt og trykt at blive;
Som Vers paa Grædsk, Latin og Dansk
Med nettest Held har regned,
Ja og paa Tydsk, Hebraisk, Fransk;
(Som dem til Roos er regned,)

Thura fortsætter i let drillende form at gætte på alle mulige og umulige navne. Det lange rimbrev munder ud i disse linier:

Saa er det nok, at jeg gav Svar
Til lærd og Navnløs Qvinde,
Som ey bekjendt af Navnet var,
Og ingensteds at finde.

den 9.de Nov. 1734.

På Tybjerggaard gik livet sin vante gang. Gennem Oluf Bruun, som var en velstuderet mand, lærte Conradina også hans gode ven, den senere kendte geheimearkivar, Jacob Langebek, at kende, og et litterært interessefællesskab med disse to, fik betydning for hendes videre udvikling som skribent. Uden tvivl har Conradina introduceret den unge Jacob Langebek hos sin fader, Fr. Rostgaard, der i ham fik en uforlignelig hjælper ved håndskriftsamlingen samt ved udarbejdelsen af det danske leksikon, som Rostgaard havde planer om at udsende. 3).

Conradina og Oluf Bruun's venskab udvikledes i disse år til hengivenhed og kærlighed mellem de to. Hun kunne dog ikke bestemme sig til, hvad hun ville med hensyn til fremtiden; men afgørelsen kom i 1735, da Conradina ventede et barn, og hun og Oluf besluttede at gifte sig. Disse omstændigheder turde hun på ingen måde fortælle forældrene af frygt for deres reaktion. Hun solgte nu Tybjerggaard og tog til København for at foretage skifte og for at rådføre sig med sin fader om køb af en mindre ejendom. Da hun forlod København, lod hun forstå, at hun tog ned til Sorø for at se på en gård der. Oluf Bruun var blevet udnævnt til kancelliasessor, og kort tid efter, 2. febr. 1736, blev han og Conradina viet. Brylluppet blev holdt hos Oluf's farbroder, Justitsråd 4) Urban J. Bruun 5), på Ødemark.

For at få papirer til sit giftermål skaffede Conradina et vielsesbrev fra kancelliet, dat. 20. febr. 1736, under et påtaget navn, Konradine Sophie Friderichs datter.

Da nu Fr. Rostgaard og frue fik underretning om datterens nye ægteskab, som havde fundet sted uden deres viden og samtykke, og at hun tilmed havde bundet sig til en mand under sin stand, blev de lamslåede af vrede. Rostgaard gjorde alt for at omstøde ægteskabet. Først beklagede han sig hos oversekretæren i det danske kancelli, J. L. von Holstein, over at der var udstedt falsk vielsesbrev. Svaret var, at kancelliet havde været uvidende om den rette sammenhæng. Derefter søgte Fr. Rostgaard om bevilling til, at Conradinas børn af første ægteskab måtte blive udleverede til hans formynderskab med den begrundelse, at familien ikke kunne forsvare at lade børnene blive hos deres moder og stedfader. Dette bevilgedes 23. marts 1736.

Endvidere forlangte faderen, at Conradina i fremtiden kun måtte kaldes ved det navn, hun havde ladet indføre i vielsesbrevet, og at hendes midler efter Fr. v. d. Maase kun måtte tilfalde børnene af første ægteskab. Dette kunne ikke tiltrædes, da Conradina allerede havde foretaget skifte af boet.

Endelig stillede han det krav, at alt hvad hun skulle arve efter forældrene, ene skulle tilfalde disse børn. Hertil svarede oversekretæren, at Fr. Rostgaard måtte søge Fakultas testandi, hvilket skete. Også dette bevilgedes.

Den stormægtige Fr. Rostgaard havde nu gjort sin ældste datter arveløs, frataget hende børnene og forment hende besøg i hjemmet. Conradina genså aldrig sine forældre.

Oluf Bruun 6), f. 6. april 1711, var præstesøn fra Dragstrup; men begge hans forældre døde med 4 dages mellemrum, da Oluf var 1 år gl. Hans mors forældre, provsteparret Maren og Oluf Hosum 7), tog ham til sig og her voksede han op. Blev student fra Nykøbing M. gymnasium og fortsatte derefter med juridiske studier. Derefter kom årene på Tybjerggaard som lærer for Conradinas børn.

Olufs slægt blev nu de nygiftes bedste støtte i den første vanskelige tid. På Odemark hos farbroderen, Urban J. Bruun og tante Ane Leth med de 12 livlige børn, alle født på Antvorskov, stod hjemmet åbent for dem, og her kom deres søn. Friderich Conrad, til verden. - Hen på sommeren 1736, købte de Gerdrupgaard ved Skælskør med vennen, kammerråd Jorgen Willumsen, Sorø, som medejer. På denne dejligt beliggende gård faldt Conradina og Oluf endelig til ro efter den oprivende tid, de havde været

igennem. Gerdrup blev deres hjem gennem 14 år, og børnene Marianne, Hans og Adolph Christian blev født her.

Deres daglige liv får man et levende indtryk af gennem vennen Jacob Langebeks dagbøger fra rejser dertil. 8).

Omegnens præster og Olufs familie på Antvorskov og Ødemark var deres naturlige omgangskreds. Om Jacob Langebek muligt har forsøgt at forsone Fr. Rostgaard og Conradina meddeler Langebek intet om, men det er tænkeligt med den kontakt, han havde til begge sider.

At sorgen og savnet af sine forældre var tungt for Conradina kunne ikke undgå at præge hendes digtning. Fra 1747 foreligger disse vers:

Solen vendes,
Aaret endes,
Ende dog min Sorg ey faaer,
Jeg maa sukke, jeg maa bede,
Jeg maa græde, jeg maa lede,
Mine Ønsker jeg ey naaer.
O! min Sjæles søde Længsel!
Naar vil du af Sorrigs Fængsel,
Dog engang uddrage mig?
Naar skal mine Byrder lættes
Naar som Barn igjen indsættes
Moder Moder vise sig?
Hendes Vrede er den Kilde,
Udaf hvilken aarle, silde,
Ald min Sorrig rinder fra;
Thi naar den som under Hjerte
Bar mig, ynkes ey min Smerte,
Hvad vil andre gjøre da?
Store Gud, du dette kjender,
Store Gud, du dette ender,
Men din Time er ey nu.
Jeg vil da taalmodig tøve,
Intet skal det Haab mig røve,
At du kommer mig ihu.
Hvad du daglig vil iskiænke
Giv Forstand ret at betænke,
Hvorfra det mig sendes til.

Ogsaa dette kjære Fader,
 Viis du slaaer, ey for du hader,
 Men at du mig frelse vil.
 Skjenkes denne Trøst mit Hjerte,
 O! saa er der ingen Smerte
 Taalig jeg det tager mod,
 Du min ene Tilflugts Klippe
 Du mig aldrig ville slippe,
 Men mig stedse være god.
 Tak for Aaret, som jeg ender
 Tak for Naaden, som jeg kjender,
 Mig fra dig at være sendt,
 Har end mange Sorrigs-Dage
 Mig gjort Korset tungt at drage,
 Du Ulykken dog har vendt.
 Vi et Nyt-Aar nu skal skrive,
 Skal det en Forandring give,
 Udi mine slette Kaar,
 Giv da Naade, at jeg kjender
 At din Haand allene sender
 Hvad jeg faaer og ikke faaer.
 Men den Sorg mit Hjerte qvæler
 Skjønt ved denne Trøst den dvæler,
 I sit Suk beklemte Sted
 Øyet dog maa Taarer væde,
 Munden samme Sang udqvæde
 Som jeg det begyndte med
 Solen vendes,
 Aaret endes,
 Ende dog min Sorg ey faaer,
 Jeg maa sukke, jeg maa bede,
 Jeg maa græde, jeg maa lede,
 Mine Ønsker ey jeg naaer.

I 1750 blev Oluf Bruun udnævnt til birkedommer over Hammer, Bårse og Jungshoved birk, og Allerslevgård blev nu familiens fremtidige hjem. Conradina havde her den glæde at blive opfordret til at indsende digte til

*Conradina Sophia
Rostgaard.
Maleriet
i landsretssagfører
Palle Bruuns eje.*

optagelse i Fr. Schönau: Samling af Danske lærde Fruentimmer, hvilket værk blev trykt i 1753.

Conradina døde 23. febr. 1758, 54 år gammel, og begravedes på Allerslev kirkegård.

NOTER:

- 1) Chr. Bruun: Fr. Rostgaarde Liv og Levned, 1870 (p. 420).
- 2) Begge disse digte er optaget i:
Friderich Schönau: Samling af Danske lærde Fruentimmer, 1753. (p. 1343).
- 3) Chr. Bruun: Frederik Rostgaards Liv og Levned, 1870 (p. 431).
- 4) Amtsforsalter over Antvorskov og Korsør amter.
- 5) Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hjorth-Lorenzen:
Patriciske Slægter, 3. samling, 1915 (p. 34).
- 6) Th, Hauch-Fausbøll og H. R. Hjorth-Lorenzen:
Patriciske Slægter, 3. samling, 1915 (p. 45).
- 7) Hundborg.
- 8) Kirkehistoriske Samlinger, 4. række, 1895 (p. 37-57 og 430-445).

Oldtidsfund i Haraldsted sogn

Tekst og illustrationer af Svend Hansen

Foto: Peter Glunz

Formålet med denne artikel er at fortælle om forhistorien i Haraldsted sogn, og samtidig give en redegørelse for mine rekognosceringer og arkæologiske undersøgelser i sognet.

I perioden 1975-1981 er privatsamlinger, bopladser og grave fra oldtiden blevet registreret og indtegnet på arkæologiske kort med flest mulige fundsoplysninger.

Fagudtryk og dyberegående videnskabelige forklaringer er i videst muligt omfang forsøgt undgået, idet der her henvises til det væld af videnskabelige værker, som er udgivet om Danmarks oldtid.

Haraldsted sogn ligger lidt nord for Ringsted, og er mod syd afgrænset af det naturskønne område langs Haraldsted sø. Lange sø og Gørlev sø. Mod nord afgrænses det af det bakkede terræn ved Skjoldenæsholm og Støstrup.

I ældre tid har sognet været utrolig rigt på fortidsminder, men efter udskiftningen i begyndelsen af 1800-tallet blev mange gravhøje fjernet og udpløjet. Nu er kun to stendysser og seks fredede gravhøje forblevet synlige.

Det er mit håb, at denne artikels oplysninger vil medvirke til at skabe større forståelse for bevaring af de fortidsminder, der er blevet os efterladt.

Sagn eller virkelighed?

Et gammelt sagn fortæller, at en jættekvinde, som boede i Køge, en dag gik ind i Midtsjælland for at hente sig et forklæde fuld af grus. Lidt nord for, der hvor Ringsted nu ligger, lagde hun sig på knæ og skrabad med sin kæmpehånd en lang rende, hvorfra hun fyldte grus i sit forklæde. Hullet, der fremkom, blev hurtigt fyldt med vand, og dannede Haraldsted-Langesø. En bunke, som løb ud over kanten af forklædet dannede Humlebjerg.

Jættekvinden havde imidlertid hul i forklædet, og da hun skridtede videre, løb der så meget grus ud af forklædet, at det dannede åsen i Vrange-skov.

Nu satte der sig imidlertid en sten i klemme i hullet, men ved Kværkeby gik det galt igen, og hun spildte så meget grus, at det dannede Kværkeby

Bjerg. Endnu en sten satte sig nu i hullet, og det samme gentog sig både ved Regnemark bakker og Køge ås, og da hun endelig nåede hjem, havde hun spildt næsten alt gruset.

Der er nu et gran af sandhed i ethvert sagn, for hvis vi forestiller os at jættekvinden, i stedet for en menneskeskikkelse var den store indlandsis, som for over 20.000 år siden dækkede dette område, så nærmer vi os sandheden. For det er netop smeltevandet fra den op til kilometertykke is-kappe, der har dannet disse kolossale bakker af grus og sten.

Isen smelter i takt med den stigende temperatur, først langsomt men efterhånden med større og større fart. Rivende vandmasser formede landskabet og efterlod utrolige mængder af sten, hvoraf nogle med enorme dimensioner.

For omkring 15.000 år siden blev Sjælland isfrit, og indbød til de første vækster af hårdføre græsarter og dyr, og snart skulle mennesket følge.

En 12.000-årig »campingblads«

Det må ha' været en kold og barsk affære at være camping-turist på Midsjælland for 12.000 år siden, men det var faktisk en kendsgerning for den jægerfamilie, der slog sig ned i kanten af Skee mose, på det sandede næs, der på vestsiden strækker sig ind i mosen.

Skee mose var dengang en sø, hvorfra Halleby å i et bredt flodløb med en rivende strøm løb mod nordvest.

Det har sikkert heller ikke været med deres gode vilje, at familien havde rejst den lange vej til fods, antagelig fra et sted i Nordtyskland. Det må ha' været af tvungen nødvendighed, simpelthen for at overleve. Der skulle mad til sultne maver, og man måtte nu en gang være der, hvor maden befandt sig. Her tænkes især på de store flokke af rensdyr, som samtidig med det mere tempererede klima trak længere nordpå.

Den rå og bare jord, næsten uden muldlag, har i sommermånederne været dækket af hårdføre græsarter, og hist og her fandtes en lysåben skov, fortrinsvis af lave birketræer.

Foruden rensdyr kunne jægerne træffe på flokke af bisoner og vildheste. Elsdyr var blevet almindeligt, og i sjældne tilfælde kunne også træffes den nu uddøde, kæmpemæssige irske kæmpehjort. Af andre dyr kan også nævnes bjørn, ulv, jærv og bæver, og den hvide snehare. En fugl, som har været særdeles almindelig og eftertragtet, var den velsmagende rype.

Fra de store køddyr, fortrinsvis rensdyret, kunne jægerfamilien forsyne sig med næsten alt. Kød, vitaminrigt blod og indvolde, hvor mavens ind-

hold af grøntfoder har været en kulinarisk nydelse. For ikke at tale om den lækre marv. Med fedtet dryppende fra hagerne har disse mennesker med begærlighed suget den vitaminrige marv ud af de halvt knuste knogler.

Skee mose har været en fiskerig sø, og fisk har ofte stået på spisesedlen, hvilket en lystertand af ben vidner om, der i 1943 blev fundet ved tørvegravning. Lystertanden har været brugt som fiskespyd og tabt under fiskeriet. Fra vandet har familien kunnet fiske både laks, aborre og gedde.

Man har flittigt brugt redskaber af ben eller tak, men disse er næsten alle rådnet op, kun i sjældne tilfælde kan de findes, gemt dybt i moserne, som f.eks. den før omtalte stortandede lyster.

Det er nærliggende at tænke sig disse mennesker iklædt dragter af skind, ligesom deres boliger har været telte syet af rensdyrskind. Sommernatten har været kold, selvom dagtemperaturen af og til kunne nå op på 12 grader. Dette har man rådet bod på, ved at lave telte med dobbeltvæg, som virkede isolerende, og med tykke skindkapper kunne den hærdede jægerfamilie holde varmen.

Børnedødeligheden må ha' været katastrofal, og en liflig frugtbarhed har været en betingelse for slægtens videreførelse, kun den fysisk stærkeste kunne overleve.

Antagelig er jægerfamilien vendt tilbage til bopladsen gennem flere somre, hvilket redskabsfundene tyder på.

Sidst på sommeren, når kulden satte ind, har man kunnet stuve sine ejendele sammen i lette skindbåde, og fulgt strømmen ad »Hallebyfloden« ud til Tissø, og videre til det enorme flodløb, hvor nu Storebælt ligger, og herfra fulgt vandløbene sydover.

Men en sommer vendte de ikke mere tilbage, årsagen kendes ikke. Er slægten uddød, eller er klimaet igen blevet for koldt?

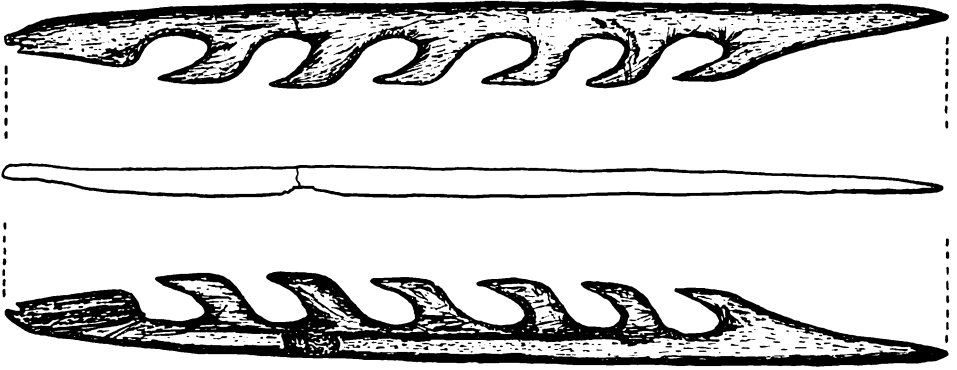
Mosset gror hen over efterladenskaberne, senere buske og skov, som efterhånden danner muldlag, indtil bonden en skønne dag årtusinder efter begynder at opdyrke jorden.

Den moderne plov skærer sig ned til jægerfamiliens efterladenskaber, hvor nu kun stenene er bevaret.

Flinteredskaberne

Det er ikke nemt at skelne disse 12.000-årige redskaber fra de senere tiders redskaber af samme type, hvis ikke man er en stor kender af disse.

På Skee-bopladsen er opsamlet langt over 1000 stykker forarbejdet flint, i reglen groft tilhugget, med »direkte« slagteknik, sten mod sten.

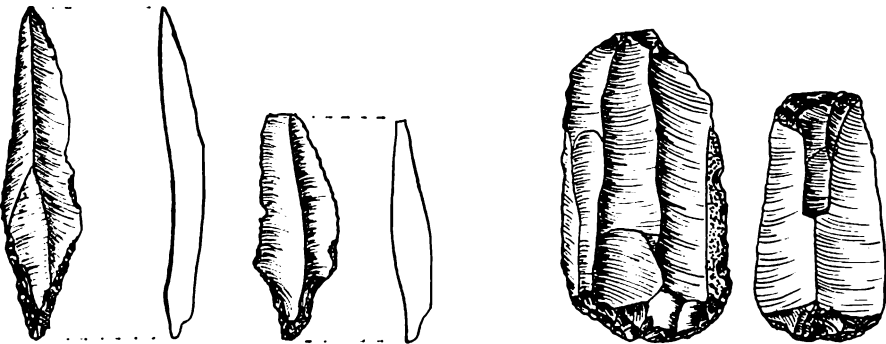

Stortandet harpun fra Skee mose. Længde: 25 cm.

Der er på selve bopladsen ikke opsamlet en eneste flintøkse, hvilket dog stemmer overens med den viden, man i forvejen har fra bopladser af samme alder. Den mest kendte er Bromme-bopladsen ved Sorø, der var den først kendte i Danmark, og blev udgravet i 1946, og hvorfra kulturen har fået sit navn, Brommekulturen.

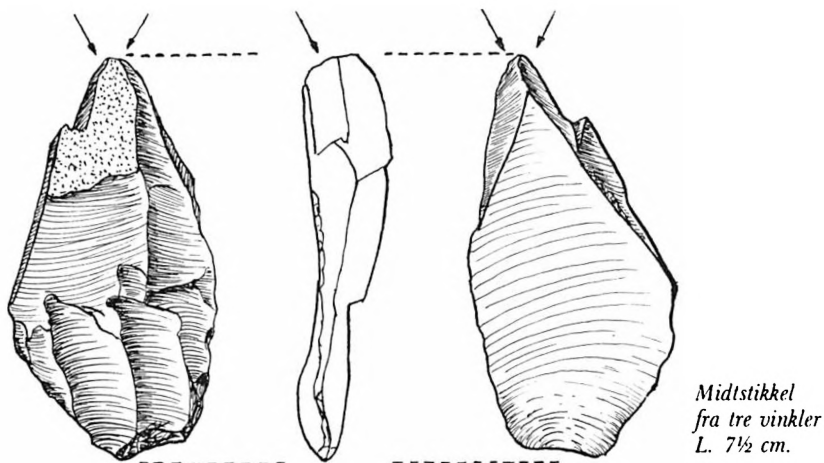
Et karakteristisk flintredskab er skaftungepilen, hvoraf der på Skee-bopladsen kun er fundet tre. Disse er tildannet af en ret spinkel flække med tildannet indsnævring i den ene ende til fastgøring af pileskaftet.

En almindelig redskabstype er skraberen, i reglen tildannet af en flække-lignende flintspån, egentlig af ret ringe størrelse, der i skrabeenden er opskærpet med en fin tilhugning (retouche). Dette for at gøre den mere slidstærk til skrabning af skind. Et godt kendetegn på denne kulturs skraberer er, at skrabeæggen i reglen er betydelig fladere i retouchen end senere stenalderkulturers.

Skaftungepile fra Skee mose.
Tv. fundet af Eva Glunz, th. fundet af Jens Chr. Lund.
L. 6 cm. L. 4 cm.

Skraberer fundet i Skee mose.
L. 6 cm. L. 4½ cm.

En anden almindelig redskabstype er stiklen, som der er fundet flere af her ved Skee mose. Stiklen er antagelig blevet brugt som en slags mejsel, til at spalte knogler og hjortetakker med, for videre forarbejdning af f.eks. fiskelystre.

Disse stikler er fremstillet af flintespåner eller flækker, hvor man på kanten med et enkelt slag har dannet en skarp og stærk æg.

Større og mindre flintflækker er brugt til knive af forskellig slags, hvilket tydeligt ofte kan ses som slidspor på flækkerne.

Råmaterialet til disse mange flækker, er flækkeblokkene, som er fundet i stort tal på bopladsen. På disse kan tydeligt ses afspaltningsporene efter direkte slag med en anden sten.

Man har utvivlsomt også haft brug for at bore huller, men endnu er man ikke i stand til at karakterisere disse, da de endnu ikke er påvist ved en faglig udgravning.

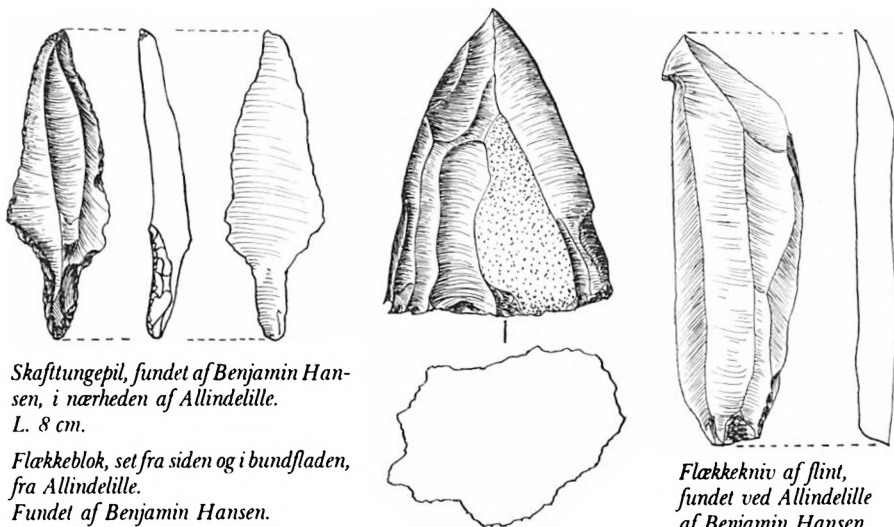
Der er fundet mange borlignende redskaber på pladsen, og det er tænkeligt, at en stor del af disse er brugt af rensdyrjægerne.

Som på alle andre stenalderbopladses findes her en del redskaber, som man umiddelbart ikke med sikkerhed kan sige, hvad har været brugt til.

Enkelte steder i markoverfladen er observeret rester af ildsteder, i form af opløjede trækulsrester, og ildskørnet flint, samt sortsvedede sten.

Om andre fund i sognet

Måske kan nogle tilfældigt fundne redskaber føre os på sporet af andre rensdyrjægerbopladses i sognet.

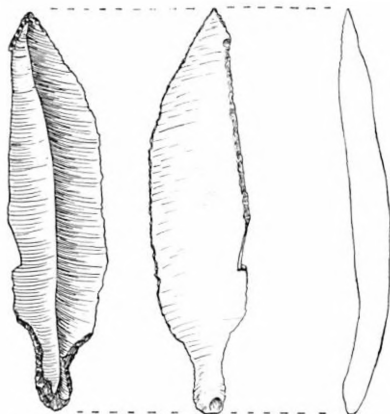
*Skaftungepil, fundet af Benjamin Hansen, i nærheden af Allindelille.
L. 8 cm.*

*Flækkeblok, set fra siden og i bundfladen, fra Allindelille.
Fundet af Benjamin Hansen.
L. 7 cm.*

*Flækkekniv af flint, fundet ved Allindelille af Benjamin Hansen.
L. 11 cm.*

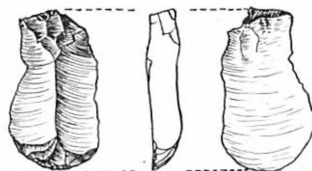
Ved Lysbjerg kalkværk nær Allindelille er der af en amatørarkæolog fundet en yderst smuk og velformet pilespids med skaftunge samt nogle flækker og en typisk flækkeblok, som man med ret stor sikkerhed kan føre ca. 12.000 år tilbage i tiden.

Yderst ved sognegrænsen er der for nogle år siden, ligeledes af en amatørarkæolog, fundet en meget lang og velformet skaftungepil af brunlig patineret flint, hvilket vidner om, at den i meget lang tid har ligget i mosejord. Endnu en lignende pilespids er fundet af en arkæologistuderende i området mellem Gørlev og Haraldsted sø. Er disse tabt under jagt, eller findes her en boplads? I området har er nemlig fundet andre af rensdyrjægerens flintredskaber, bl.a. i form af skrabere.

L. 10½ cm.

Skaftungepil fra Haraldsted sø, fundet af Mogens Larsen.

*Skrabere fundet på markerne ved Gørlev sø.
L. 4 cm.*

Klimaændring

Selv i vor generation har vi erfaret, at vejret kan veksle fra år til år, mellem tørre og våde somre eller milde og kolde vintre.

Danmark har fire gange været dækket af is, visse steder op til kilometer tyk. Til tider har Danmark haft næsten subtropisk klima, jordlagene fortæller os, at det har regnet i lange perioder, og tørke har til tider afsvedet landskabet.

Da rensdyrjægerne slog sig ned i Skee mose, var det i en forholdsvis mild periode, der varede i ca. 700 år, og kaldes for Allerødtid.

Det blev imidlertid igen koldere, hvilket må ha' jaget mennesket sydpå igen, for der kendes, bortset fra det sydligste Sønderjylland, ikke bopladser i landet i den efterfølgende 700-årige periode, hvor dette kuldeindslag varede.

Jægerne har dog undertiden været på korte strejftog, sikkert jagter, hvilket fund af deres typiske pilespidser vidner om, men fra Haraldsted sogn kendes disse endnu ikke.

Maglemosetid

Men varmen kom igen, og denne gang mere stabil og mærkbar. Der skulle dog gå nogle århundreder, inden jægerne igen indfandt sig i Haraldsted sogn.

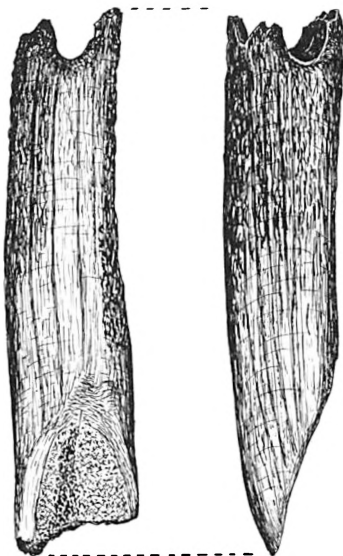
I området ved Tidselbro slog jægerfolket sig ned omkring 8000 år før vor tidsregnings begyndelse. Her har de boet og jaget, og i heldige tilfælde kan man finde deres efterladenskaber af både sten og ben. I 1974, da Ringsted å blev fordybet, opgravedes mange oldsager, som førte på sporet af et par bopladser.

Et meget smukt fiskespyd af ben, en såkaldt småtandet lyster, 14 cm lang med 20 små tætsiddende modhager, er nok tabt. Under fiskeriet har lystertanden sat sig fast i dyndet og brækkede af sit træskaft. Fiskeren har ærgret sig, og har sikkert længe ledt efter den i det lavvandede område omkring landtangen, der strækker sig ud i Gørlev sø.

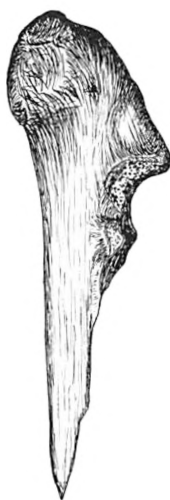
I de udstrakte skovområder har stenalderfolket haft rige muligheder for jagt, også af storvildt. Et eftertragtet måltid har der været i den kæmpestore urokse, der nu er uddød.

Småtandet lyster fra Gørlev mose. Længde: 14½ cm.

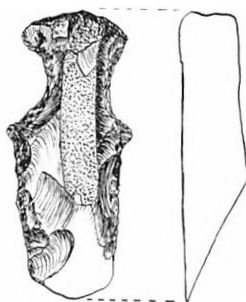

Ved fordybningen af Ringsted å fandtes også denne økse af kronhjorttak, som antagelig er blevet kasseret efter at den er brækket midt i skaftehullet. Øksens til-dannede æg bærer stærke slidspor efter flittigt brug. L. 18 cm.

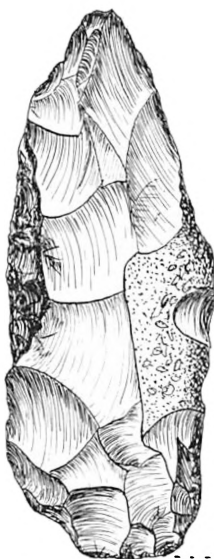
En dolk tildannet af en albueknogle.

Dolkens naturlige form gør, at den ligger virkelig godt i hånden, og spidsen er af-glattet og gjort skarp, hvilket faktisk gør det til et ret så effektivt våben. Begge red-skaber er fundet i Ringsted d. L. 16 cm.

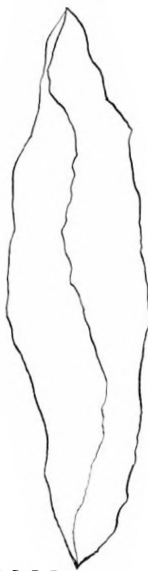

Mange dejlige flintredskaber er fundet her i området. Det gælder også denne sjældne type økse, vist her. Den har flad underside og en tilhugget overside, og foroven en tilhugget indsnævring, formentlig for bedre at kunne fastgøre et skaft.

Hvis den har været brugt som økse, må den ha' været skæftet med æggen på tværs. Det er dog muligt, at den har været skæftet i øksens længderetning, og har da været brugt som en slags mejsel. L. 9½ cm.

Kærneøkse fra Ringsted d. L. 14½ cm.

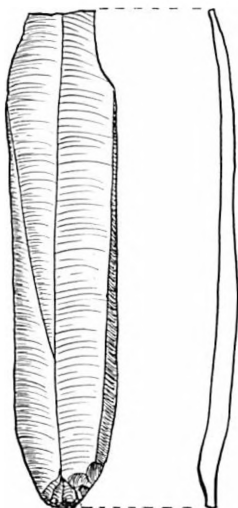

Kærneøkse, tildannet af en flintkærne, hvoraf navnet kommer, er et almindeligt redskab i jægerstenalderens Maglemosetid. De er fundet i stort tal i Haraldsted sogn, især omkring søerne.

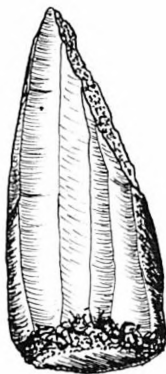

En sjælden miniaturekærneøkse er fundet på Lysbjerg kalkværk ved Allindelille. Hvad den specielt har været brugt til, er vanskeligt at afgøre, men måske er det legetøj, eller det kan være en amulet. L. 4½ cm.

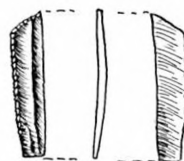
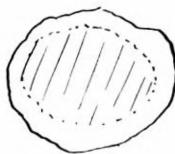

Flintflække fra Ringsted å.
L. 13 cm.

Mikroflækkeblok, Ringsted å.
L. 7 cm.

Mikrolit, Fredsskoven.
L. 2½ cm.

På Nationalmuseet opbevares en fint ornamenteret spidsøkse tildannet af en urokseknogle fundet her i Ringsted å, hvor dyndet har bevaret den bedre end den bedste konservering, der i dag kan udføres.

Ligesom i den tidlige jægerstenalder kendes både flækker samt de flintblokke, hvoraf man har afslået disse. Flinthugningstekniken er imidlertid blevet væsentlig bedre, bl.a. fordi man nu benytter den indirekte flinthugningsteknik ved at placere en slagstok af kronhjorttak på huggeblokken, og retter slaget på den modsatte ende af slagstokken. Ved denne metode kan tyndere og skarpere flækker afslås.

Der er i Haraldsted sogn fundet i hundredvis af flækker, hvoraf mange er tildannet til redskaber i form af skrabere og knive.

Flintflækkerne var undertiden ualmindelig små og kaldes for mikroliter. Disse er uhyre fint tilhugget langs kanterne, og har været brugt til skærper i benredskaber, og har sikkert også i mange tilfælde været brugt som pilespidser. De er ret almindelige fra Maglemosetiden, men mærkværdigvis kendes kun et enkelt fund fra sognet, gjort af kunstmaler Klaus Tommensen, som sammen med andre flintredskaber fandt den i Fredsskovens bund, der var blevet gennemgravet af grøftegravning.

De blokke, hvoraf man har slået disse mikroliter, kendes der derimod temmelig mange af fra Haraldsted sogn, næsten altid i forbindelse med en boplads.

Foruden bopladserne ved Ringsted å og langs Gørlev sø kendes boplad-

ser ved Vigersdal, og ikke mindst ved Skee mose, hvor man på nordsiden af mosen bortgravede en hel boplads i 1940'erne, da man gravede efter tørv. Herfra opbevares på Nationalmuseet en hjorttaksøkse med endnu isiddende flintskærpe. Fra mosen kendes fund af uroksehorn.

Et bemærkelsesværdigt fund fra Maglemosetidens lune periode blev gjort ved Tarvmosegård, lidt nord for Haraldsted, under tørvegravning i 1945.

Tidligere tørvearbejder Villy Nielsen, Skee, har fortalt, at der her i mosen egentlig kun var et ret smalt bælte af tørv, men da man fjernede den underste tørv, fremkom utallige skjolde fra sumpskildpadder, som nærmest lå i et lag, i en smal stribe på langs af tørvemosen. Alle de mange skildpaddeskjolde smuldrede ret hurtigt, og så vidt vides er der kun et enkelt bevaret hos en privatsamler i Roskilde. Netop i Maglemosetid for omkring 8000 år siden var sumpskildpadden et almindeligt dyr i Danmark.

Man kunne fristes til at tro, at alle disse skildpadder er døde samtidig ved en udtørring af den daværende sø.

Et flinthuggerværksted

Haraldsted sogn er en skovegn, men dog intet i sammenligning med, hvad det var for 6000–7000 år siden, i den periode, der kaldes Atlantisk tid. Klimaet var varmt og fugtigt.

Den tætte urskov havde drevet mennesker og større dyr ud mod kystegnene, derfor er det relativt få bopladser, der kendes inde i landet fra denne periode.

Ordet køkkenmødding er kendt af de fleste, et dansk ord som internationalt bruges ved betegnelse af de store affaldsdynger, mest af muslingeskaller, som stenalderfolket har efterladt langs med kyststrækningerne.

Man kalder dette folk Ertebøllefolket efter en lokalitet i Jylland, hvor den første udgravning blev foretaget allerede i forrige århundrede. Man ved, at Ertebøllefolket holdt husdyr, i ældre jægerstenalder var det eneste kendte husdyr hunden.

Det hændte dog, at dette stenalderfolk trængte ind i landet og slog sig ned, og det har de også gjort i Haraldsted sogn, hvor der er fundet tydelige spor i nærheden af Allindelille, på nuværende Lysbjerg kalkværk. Et halvt hundrede af deres enkle skiveøkser er fundet her, tildannet af en flad flintskive.

Der kan ikke være tvivl om, at det er den megen gode flint i området, som har lokket dem til.

Området her ved Allindelille var en sand »guldgrube« for flintsmeden, hvor kridtlagene med den megen gode flint ligger helt tæt op i jordoverfladen. Den nyoptaget »våde« flint var så absolut bedst egnet til de større og bedre flintøkser, som efterhånden blev mere eftertragtet. De titusinder af afhuggede flintspåner fortæller, at her har flintsmedene haft deres arbejdsplads.

I 1955 fik Nationalmuseet indleveret en hakke af kronhjorttak, formentlig brugt til at hugge flinten fri af kalklagene. Hakken var fundet af tidl. brugsuddeler i Allindelille, Bay Holst. Fra mosen kendes flere andre tildannede hjortetakker, fundet af Benjamin Hansen, der tidligere boede her i nærheden.

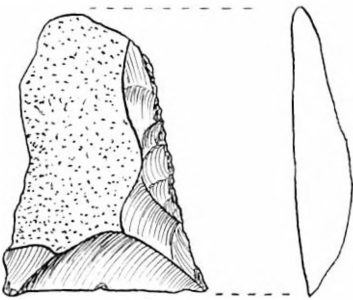
Gravemaskiner har nu totalt forandret landskabet omkring mosen, idet man i mange år har brudt kalk her.

Flintsmedens efterladenskaber er næsten borte, og chancerne for at finde de gruber, hvorfra han har hentet flinten op, er nok minimale.

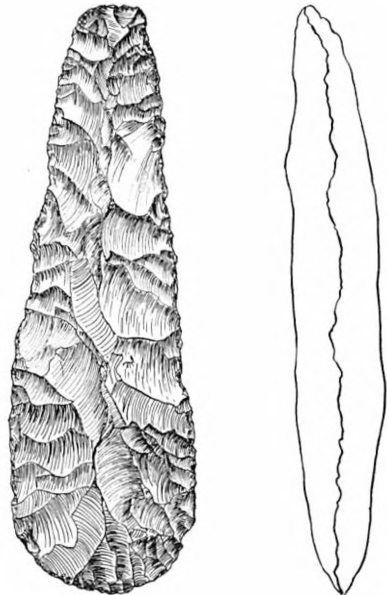
Ertebøllefolket udviklede efterhånden Maglemosetidens kærneøkse til et mere effektivt arbejdsredskab.

Adgang til bedre flint gav mulighed for at fremstille større og stærkere stenøkser, som i modsætning til tidligere nu skulle bruges til at fælde træer med. Æggen blev specielt tildannet, og undertiden slebet.

Disse økser er ret sjældne, men kendes dog i flere eksemplarer fra Haraldsted sogn.

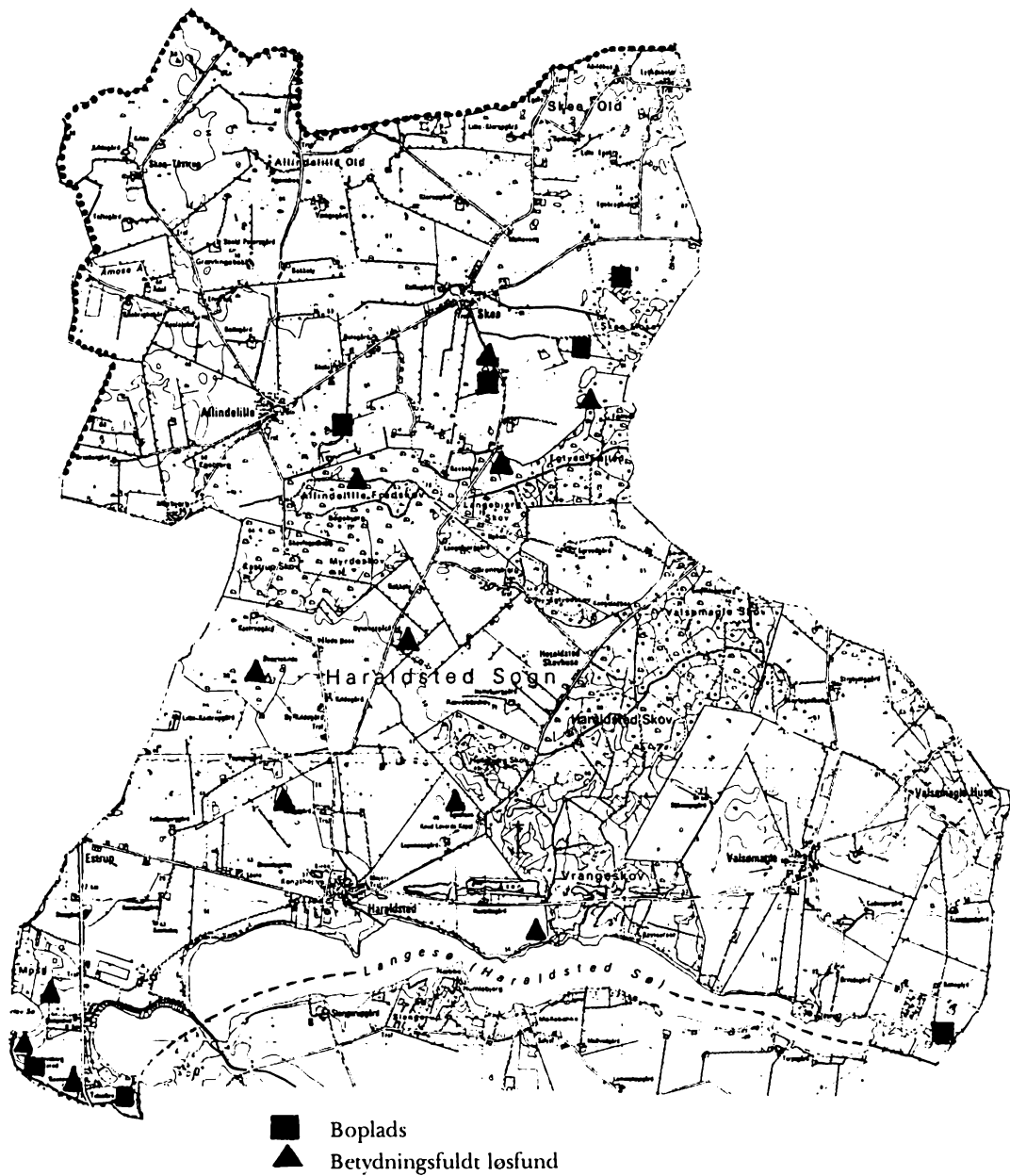

*Lille skiveøkse, en af de mange, som er fundet på Lysbjerg kalkværk af Benjamin Hansen.
L. 5 cm.*

*Illustrationen viser en tosidet kærneøkse med specialiseret ægbehandling. Fra Allindelille skoles samling.
Længde: 19½ cm.*

JÆGERSTENALDER ca. 7000 f.v.t. - 4200 f.v.t.

De første landmænd

Det var kendskaber til agerbrug, der var årsag til øksens markante udvikling omkring 4000 år før vor tidsregnings begyndelse. Nu skulle skoven ryddes, for at kunne tage nye dyrkningsområder i brug, derfor blev man tvunget til at gøre øksen mere funktionsdygtig. Den blev gjort længere, og man ofrede tid på at slibe den. En skarp velsleben æg var stærkere end en rått tilhugget og bed bedre i træet.

I det sydlige udland havde man i over 1000 år tidligere kendt til agerbrug og husdyrhold, og det er nok vanskeligt at afgøre, om det er almindelig inspiration sydfra, eller om det er et indvandret folk, som har påbegyndt agerbruget i Danmark. Denne kultur, der her opstod, kalder man i dag for Tragtbægerkulturen, ud fra deres velformede lerkar af tragtbægerform.

Ud fra fundtætheden, især af disse spidsnakkede og tyndnakkede flintøkser, er man nogenlunde i stand til at afgøre, hvor deres bebyggelser har ligget.

Nordligst i sognet er der på markerne fundet flere af disse første landmænds spidsnakkede flintøkser, og ved Sct. Petersgård er der observeret opløjede ildsteder og mange flintafslag i forbindelse med fund af disse økser, måske har der her været en bebyggelse. Også andre steder er fundet deres efterladenskaber, således på Ørvadsgård ved Valsømagle, Nyvangsgård midt i sognet og ved Sværtekilden på Kastrupgårdens jorder.

Et par usædvanlig sjældne fund er gjort på Føllensbjerggård ved Haraldsted, hvor gårdejereren her i mosen har fundet et pragteksemplar af en 27 cm lang usleben, tresidet, spidsnakked flintøkse, og samme sted endvidere en 21 cm lang smukt sleben, firesidet, spidsnakked flintøkse.

Den mange hundredtusindårige livsførelse fra jægertilværelsen til fastboende agerdyrkere har ikke for alle været lige nem at indpasse sig efter. Der har været krigeriske fejder mellem de fastboende og de små grupper jægere, der stadig holdt fast ved de gamle traditioner. De har selvfølgelig ment, at de fastboende har forulempet og ødelagt deres skov, men det må alligevel ha' været lykken for dem at eje en af disse store smukke velslebne eksemplarer. Hvis ikke man har kunnet bytte sig til en sådan, har man ofte været fristet til at stjæle. Har man først haft en af disse pragtøkser mellem hænderne og haft mulighed for at afprøve den på et af skovens træer, var der i virkeligheden ikke langt igen, fra at man fik lyst til at hugge sin egen lille lysning i skoven.

Det er her i begyndelsen af Bondestenalderen, at det begreb, vi i dag

kalder for ejendomsret, for alvor har udviklet sig. Det gamle jægerfolk var fælles om jagten i skoven og fiskeriet i søerne, man flyttede med der, hvor vildtet befandt sig. Nu blev man fastboende og derved afhængig af de ressourcer, som befandt sig omkring bebyggelsen, og var absolut ikke interesseret i, at andre udefra forsøgte at gribe forstyrrende ind i deres »madskab«.

Økseguden

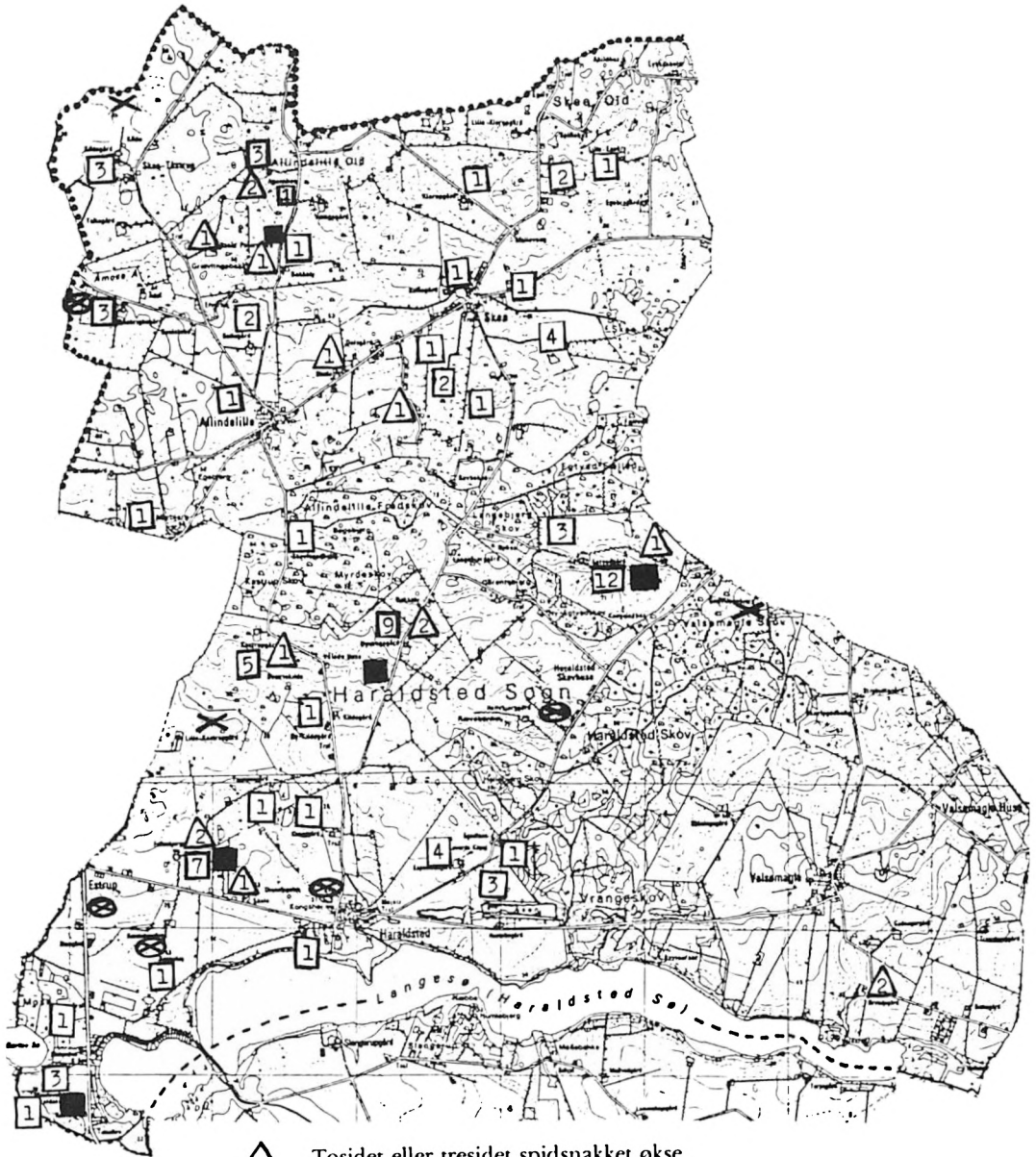
Flintøkserne har i hele stenalderen været betragtet som en slags guddom, hvilket fund over hele landet tyder på, således også i Haraldsted sogn.

En amatørarkæolog fra Ringsted gjorde for nogle år siden et bemærkelsesværdigt fund tæt uden for Haraldsted. Ved de store grusgrave øst for byen var gravemaskinerne ved at udjævne nogle store grus- og jordbunker, og nåede på et tidspunkt ned under det gamle muldrag, hvor hele tre flintøkser kom til syne. Med de forhånden værende midler gjorde amatørarkæologen de vigtigste iagttagelser, inden han fjernede det interessante fund. De to af øksene var ikke mindre end henholdsvis 29½ cm og 28½ cm lange, yderst velslebne og havde tilsyneladende aldrig været i brug. Den tredje økse var kun et 9 cm langt stærkt beskadiget ægparti fra en tilsvarende økse. Alle tre økser var af grå flint og lå i jorden tæt op til hinanden med æggenderne pegende i samme retning, mod syd. Det er nok ikke helt ved siden af at betragte dette fund som nedlagt til en af stenalderfolkets guder.

Flere steder i Haraldsted sogn kendes fund af disse pragtøkser, som allerede tidligere nævnt på Føllensbjerggård og Kastrupgård i mosen ved Sværtekilde, som måske allerede dengang har været en hellig kilde. Nordligst i sognet ved Kildegården i St. Tåstrup er fundet en ret groft tilhugget 25 cm lang økse af en så kalkholdig flint, at man vanskeligt kan forestille sig, at den har været brugt som brugsøkse. I Gørlev mose og Ringsted å er fundet flere af disse overdådige flinteøkser, ofte bevidst nedlagt i vandløbet eller i mosen som offergaver.

Andre af økserne tyder på at stamme fra simple jordgrave, der ikke mere er synlige i jordoverfladen, og derfor forstyrret ved pløjning, så oldsagerne kommer til syne. Disse bærer i reglen tegn på at ha' været i brug. Andre steder findes mange stærkt opslidte eller beskadigede økser, som fortæller om flittigt brug af disse netop her. Det gælder f.eks. for jorden omkring Eigtvedgård, hvor man godt kunne fristes til at tro, at denne 100 tdr. land store lysning i skoven kunne stamme helt fra de første stenalderbønder.

TIDLIG BONDESTENALDER ca. 4200 f.v.t. – 3200 f.v.t.

- △ Tosidet eller tresidet spidsnakked øke
- Fjresidet tydnakked øke (antal noteret i felterne)
- Formodet boplads
- ⊗ Sløfjet stendysse
- × Eksisterende stendysse

Forpagter Jens Lund på Eigtvedgård, der selv er stærkt interesseret i oldsager, har på markerne opsamlet et meget stort antal oldsager, her iblandt adskillige af disse stærkt opslidte eksemplarer af tyndnakkede flintøkser. Han har også fundet enkelte store smukke eksemplarer, måske offerøkser, og en økse af grønsten, som er ret sjælden.

En helt formidabel grønstensøkse blev fundet i 1982 af gårdejer Svend Åge Jensen, Allindelille. 33 cm lang og fuldstændig glatslebet – et af de mest enestående fund af den art på Midtsjælland.

Valsømagleområdet virker, ud fra undersøgelsen, helt fundtomt af oldsager fra den tidlige Bondestenalder, bortset fra et par enkelte fund ved Ørvadsgård. Om dette beror på manglende oplysninger, eller om området her omkring Valsømagle for 6000 år siden har været så tæt dækket af skov, at en opdyrkning ikke har kunnet betale sig, er vanskeligt at afgøre, måske kan fremtidige fundoplysninger løse dette spørgsmål.

Stendysserne

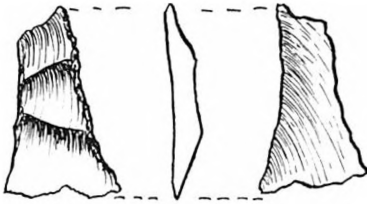
I terrænet markerer stendysserne sig som de tydeligste efterladenskaber fra bondestenalderen.

Ved lille Kastrupgård, midtvejs mellem Haraldsted og Allindemagle Huse ligger på marken en bevaret langdysse med to gravkamre. Den er desværre ret utilgængelig og vanskelig at se på grund af kraftig tilgroning. En anden ligger nordligst i Haraldsted sogn ved Skee Tåstrup. Dette er en runddysse med et gravkammer, hvor dækstenen er gledet ned og sprængt i stykker. Også denne er forstyrret af kraftig trævækst og af rævegrave.

Det vides med sikkerhed, at et stort antal dysser er sløjfet, især ved udskiftningen i begyndelsen af 1800-tallet.

I Nationalmuseets sognebeskrivelser nævnes flere sløjfede dysser og høje. I præsteindberetningerne til commissionen i 1810 er omtalt en dysse, liggende på Lars Jensens mark ved Kærnehøjgård vest for Haraldsted, og det vides, at denne blev sløjfet få årtier senere. Tæt ved Haraldsted by ved Kastrupvejen menes samtidig at være sløjfet en stendysse. Det samme gælder en dysse, som skulle ha' ligget tæt ved Holbæk landevejen, umiddelbart uden for Estrup. Så sent som i 1890'erne lå en dyse på højdedraget ved Hellebjerggård, hvilket tydeligt er angivet på de gamle kort, men allerede få år efter er den blevet fjernet, og de store gravsten hugget til skærver.

På Risbrechtsgårdens jord tæt op til Mølleskoven, skulle efter gamle optegnelser ha' ligget en langdysse, omsat af store sten, liggende i sydvestlig

Tværpil fra Møhøj. Længde: 2 cm.

og nordøstlig retning, men er formentlig sløjftet kort efter 1800. Ved besigtigelse af stedet i 1981 kunne tydeligt anes, hvor Møhøj, som den kaldtes, havde ligget. På jorden her opsamledes en del flintaffald og en lille tværpilespids, måske en lille rest af de gravgaver, den døde havde fået med sig i graven for 5500 år siden.

Disse små tværpile er almindelig kendt fra både den senere del af jægerstenalderen og den første del af bondestenalderen. De er enten tildannet af en overbrækket flintflække eller spån, eller sommetider af en flis fra en sleben flintøkse og omhyggeligt tilhugget på kanterne til indpasning i pileskaftet. Trods den tværstillede æg er den et yderst effektivt jagtvåben.

Mellemste bondestenalder

Set med vore øjne må tiden i stenalderen nærmest ha' sneget sig afsted. I tusind og atter tusind af år bruger man de samme redskaber, næsten ingen ændringer. Var menneskene ikke så kloge dengang som nu? Jo, deres klogskab og intelligens har været fuldt på højde med vores. Man forstod i højeste grad at udnytte de tilstedeværende ressourcer. De redskaber, man gennem generationer havde skabt, var så effektivt udformet, at de holdt sig så at sige uændret gennem årtusinder.

Ændringer er der dog sket også i midten af bondestenalderen for ca. 5000 år siden. Befolkningsstilvæksten er øget på grund af agerbruget og husdyrholdet, som gav en mere sikker overlevelsesmulighed.

Den lange smalle tyndnakkede økse udviklede sig efterhånden til at blive en kort og meget buttet økse med kraftig næsten firkantet nakkeende. Hvorfor øksen fik denne form, kan ikke siges med sikkerhed. Måske var det blevet vanskeligere at finde egnet flint nok til den større og større efterspørgsel. En anden årsag er måske øksens egenvægt, som jo i sig selv er ret afgørende for dens effektivitet. En kort og tung økse er meget lettere og mindre tidkrævende at lave end en lang og slank økse af samme vægt, og i virkeligheden er de lige effektive.

Der udvikledes flere forskellige øksetyper af både retøkser, tværokser og

økser med hulsleben æg, som er et uundværligt stykke tømrerværktøj. Det samme gælder for mejsler af flint, der var datidens stemmejern.

Alt dette vidner om, at tømrerhåndværket for 5000 år siden allerede var højt udviklet, formentlig på grund af opførelse af bedre og mere holdbare beboelseshuse.

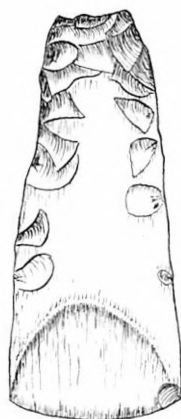
Der er fra Haraldsted sogn registreret i hundredvis af oldsager fra denne periode af oldtiden. En af de største lokaliteter findes mærkværdigvis et stykke inde i landet på Nyvangsgårdens jord. Her har gårdejer Niels Nyvang, der selv er meget oldtidsinteresseret, opsamlet et stort antal oldsager fra en formodet bebyggelse på stedet.

Selvom der er gjort flere fund, næsten overalt i sognet fra denne periode af stenalderen, tyder det dog på, at det mest er søområderne, der har tiltrukket befolkningen. Der er påvist en ret udstrakt boplads ved dæmningen, der adskiller Haraldsted og Langesø. Det samme er tilfældet på et sandet næs, der strækker sig ud i Gørlev sø. Her er opsamlet i hundredvis af oldsager, karakteristisk for denne boplads er de mange yderst smukt tilhuggede skrabere. Tæt ved Tidselbro er der i efteråret 1980 opløjet sort kulturlag med mange oldsager her fra mellemste bondestenalder. Vi må nok desværre se i øjnene, at de sidste rester af uforstyrrede lag fra en beboelse meget hurtigt vil forsvinde ved dybere og dybere pløjning.

Fra denne periode begynder fundene at vise sig i området ved Valsømagle. Måske er men netop på dette tidspunkt af oldtiden begyndt at bosætte sig her, og opdyrke jorden. På den nu nedlagte Valsømagle skole

*Tyndbladet flintøkse, fundet ved Gørlev sø.
L. 12 cm*

*Hul-sleben flintøkse fra Eigtved-gård, fundet af Mogens Jespersen.
L. 10½ cm.*

*Flintmejsel fra Skee Mose, fundet af Villy Nielsen.
L. 9 cm.*

opbevaredes for år tilbage en stor samling af oldsager bl.a. fra mellemste bondestenalder, men hvor disse nu er blevet af, har ikke været muligt at opspore. På Tranebjerggård er fundet en af landets smukkeste flintmejsler, 18 cm lang og fuldkommen slebet overalt, fin og glat, og har nok aldrig været i brug. Også på Ørvadsgårdens jord har ligget en større bebyggelse, hvilket mange fund herfra tyder på.

Det menes, at der omkring dette tidspunkt af oldtiden er indvandret et folk sydøst fra, et folk vi i dag kalder Enkeltgravsfolket, ud fra deres begravelsesformer. Foruden specielle former for stenøkser, havde dette folk også specielle former på deres pilespidser, hvoraf der er fundet et par stykker i sognet. En sådan er fundet både ved Hustoftegård, Espemosegård og i brinken ved Haraldsted sø tæt ved Vrangeskov. Dette folks økser kendes der også en del af fra sognet.

Trespidset pilespids af flint, af enkeltgravstype, fundet tæt ved Vrangeskov af Klaus Tommesen. Længde: 7½ cm.

Stenalderens slutning

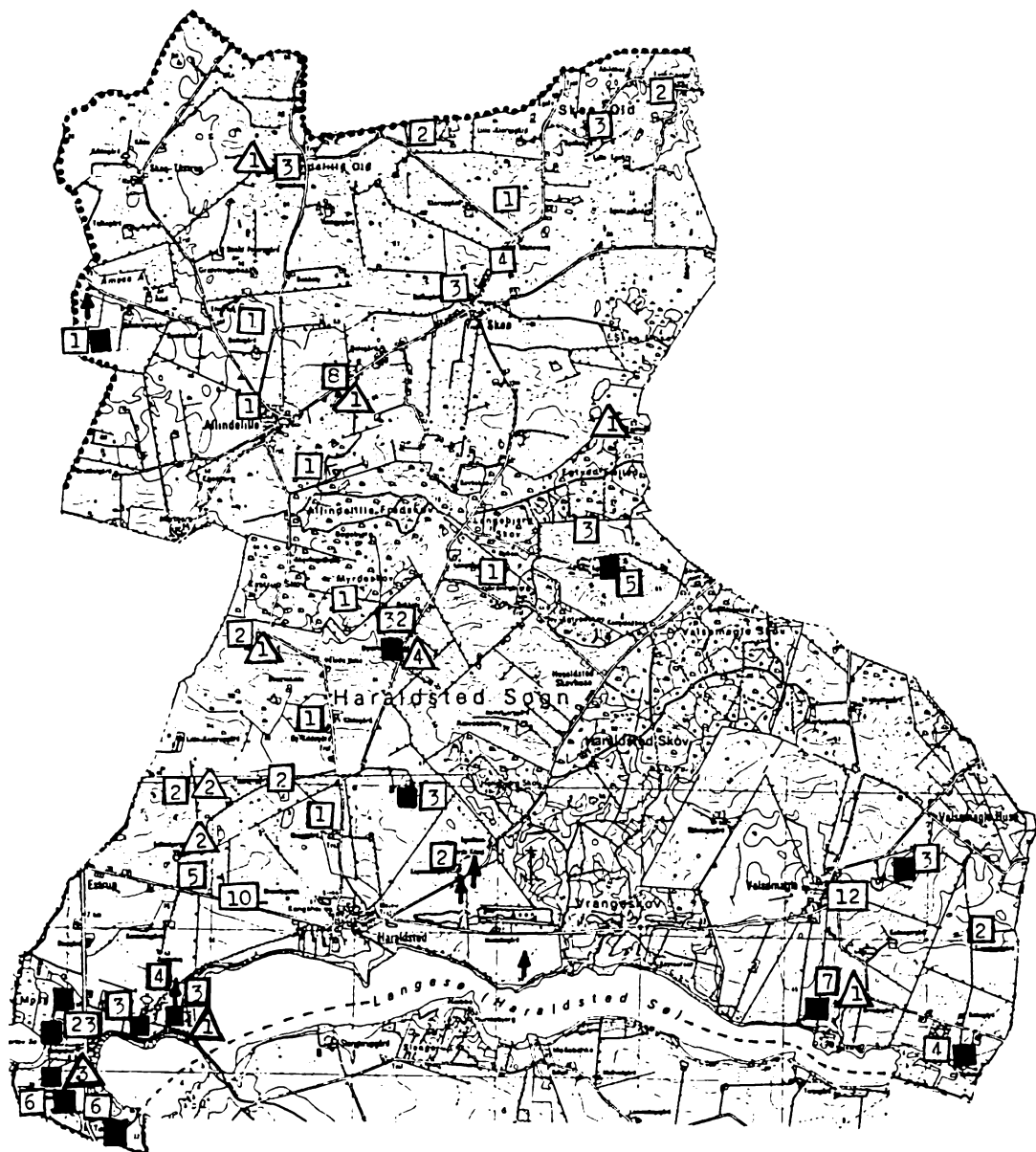
Stenalderbondens ihærdige opdyrkning havde mod slutningen af stenalderen fuldstændig ændret landskabet. Den tilbageværende skov var lysåben og bestod fortrinsvis af hassel og birk, der spredte sig mellem kæmpemæssige ældgamle egetræer. Skoven bar tydeligt præg af løsdrift for kreaturer.

Metal var ikke helt ukendt her for 4000 år siden. Faktisk havde man i over 1000 år kendt til kobber, som dog var alt for kostbart til dagligdags redskaber og iøvrigt langt dårligere end den hårde flint. Derfor blev dette metal kun brugt til smykker og amuletter.

Et sted i det sydlige udland fandt man imidlertid ud af at blande lidt tin i kobberet, hvilket gav et betydeligt bedre egnet metal til redskabsfremstilling.

Dette funklende og skinnende metal må ha' fascineret stenalderfolket, men næsten ingen havde råd til at anskaffe sig det. men man kunne efterligne det i flint. Disse flintredskaber, hvoraf dolken nok er den mest kendte, var ofte rene kunstværker. De danske flintsmede kunne præstere det ypperligste flinthåndværk i verden, hvilket ikke mindst skyldtes den egnede flint, som var at finde i Danmarks undergrund. Hver gang et nyt bronzevåben viste sig, blev det omgående kopieret i flint, endog krum-sabler, som dog ikke kendes fra Haraldsted sogn.

MELLEMSTE BONDESTENALDER ca. 3200 f.v.t. – ca. 2400 f.v.t.

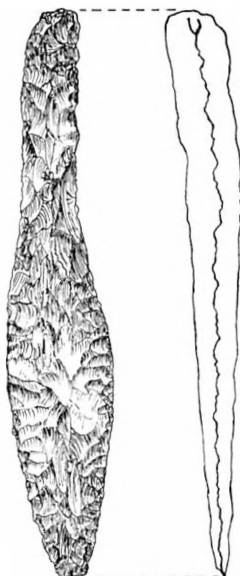
- Boplads
- ▣ Tyknakket økse
- ▴ Mejsel
- ↑ Pilespids

(antal redskaber noteret i felterne)

*Miniatureflintdolk, tabt eller nedlagt i kanten af Gørlev sø.
L. 8 cm.*

*Flintdolk, fundet ved fordybningen af Ringsted å.
L. 15 cm.*

*Kornsegl af flint, Øllose Huse.
L. 10½ cm.*

Det er vanskeligt at føre bevis for, hvor dolktidsfolkets bopladser har ligget. Det er i det hele taget kun få bopladser, der her i landet kendes fra denne periode.

Skal man rette sig efter fundtætheden af oldsager, overrasker det ikke, at også dengang har søerne tiltrukket befolkningen, det er i hvert fald her, de fleste fund er gjort.

Det er nok ikke helt tilfældigt, at det er i de samme områder, som tidligere i oldtiden var beboet, det var her, der var bedst at være, derfor finder vi de samme steder dolktidens efterladenskaber.

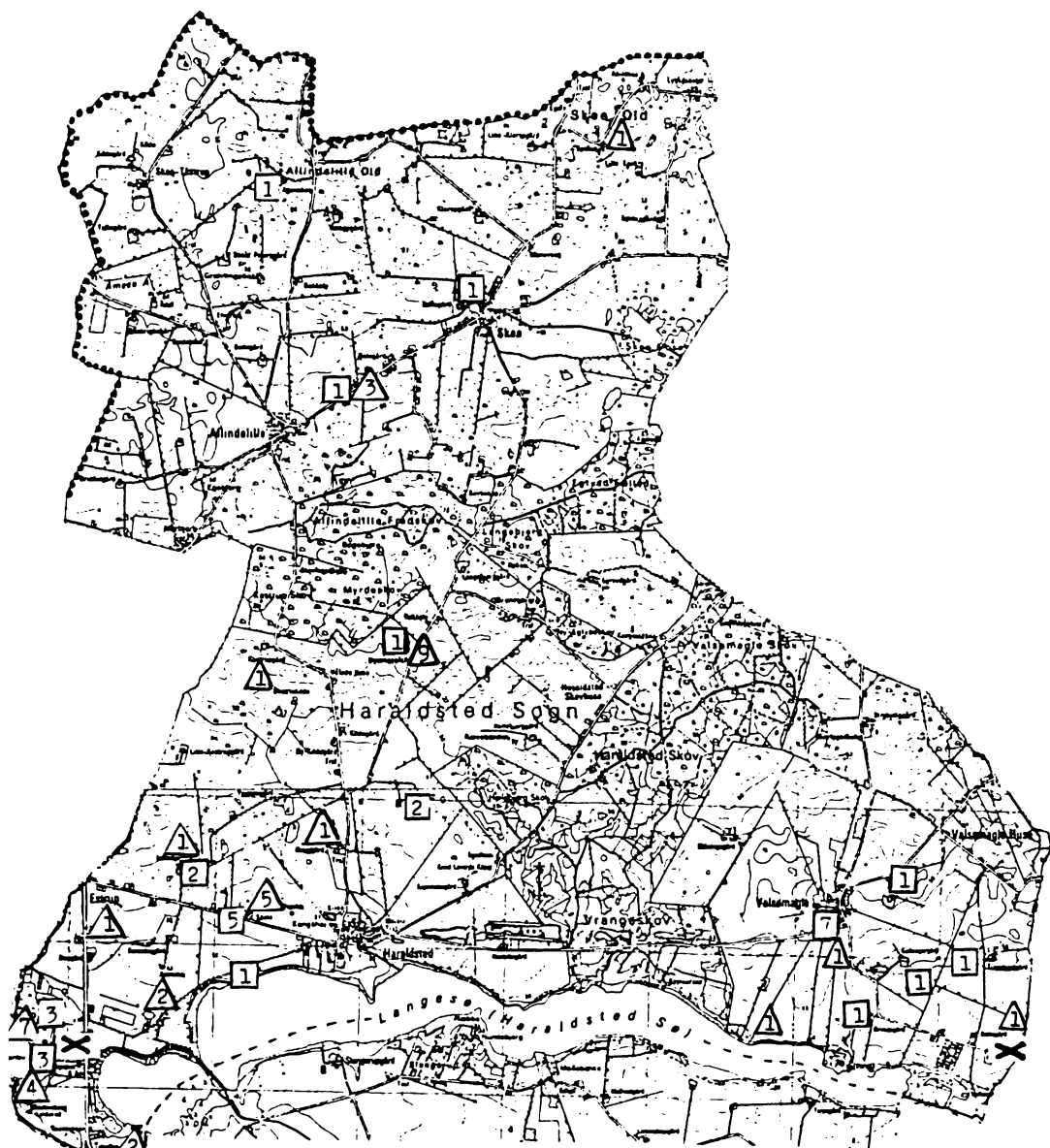
Føllensbjerggård kan præstere et smukt spydblade og et par fine økser af grønsten med skafthul. Ved Øllose Huse er der fundet mængder af smukke oldsager, ligesom Nyvangsgård også fra denne periode kan præstere mange fine fund, bl.a. en stump af et sjældent spydblade af flint med kraftigt tandede kanter, et såkaldt stortandet flintspyd.

Ved Spillehus i Skee Old kendes et enkelt løsfund af en flintdolk, som er indleveret til Nationalmuseet.

Yderst i sognet ved Vigersdal kendes fund af flere dolktidsredskaber, og ved Bækgård er der på en overpløjet højtomt fundet en hjerteformet pilespids af dolktidstype, samt en del andre genstande, som tyder på enten bosættelse eller begravelse.

I efteråret 1977 udgravedes en dolktidsgrav tæt ved Øllose Huse. Graven blev opdaget, da man langs med Holbæklandevejen var ved at ned-

SEN BONDESTENALDER ca. 2400 f.v.t. – 1600 f.v.t.

- ✕ Grav
- Flintokser m. udsvajet æg, skalhuløkser af bjergart
- △ Fladhuggede redskaber, dolk, spyd, segl, pil.
(antal redskaber indtegnet i felterne)

grave en vandledning. Gravemaskinens grab havde skåret sig tværs gennem graven i en 75 cm bred grøft og løftet et par store flade sten op fra bunden af grøften. I grøftens lodrette profilvæg opdagedes en flintdolk og et knust lerkar, som til alt held fik lov at blive liggende på det oprindelige sted, indtil den tilkaldte ekspertise fra fortidsmindeforvaltningen kom til stede.

Graven var ret enestående i sin størrelse og udformning, henved 6 m lang og godt 2 m bred, nedgravet i undergrunden, og omsat af sten, sikkert for at fastholde en slags kiste af træ, af hvilken der dog kun observeredes ganske få spor.

Under udgravningen fandtes et par små pilespidser af flint, hvoraf den ene var utrolig smukt tilhugget, papirstynd med modhager. Oldsagerne tydede på, at graven stammede fra de aller sidste år af stenalderen, ca. 1600 f.v.t., og har muligvis indeholdt to lig.

Flintens afloser

Flintesmedens årtusinde gamle håndværk var ved at blive udkonkurreret af den langt bedre bronze. Den sidste store flintsmedegeneration uddøde omkring 1500 f.v.t. Bronzen var kommet for at blive, idet det efterhånden blev et materiale, man var i stand til at anskaffe sig og snart også støbe hjemlige produkter af. Man brugte dog stadig flint til visse dagligdags skære- og skraberedskeer og til ildslagsten.

Fra den tidligste del af bronzealderen kan vi i Haraldsted sogn præstere et af landets fineste fund.

I den sydvestlige udkant af Valsømagle var gårdejer Christoffer Hansen i foråret 1885 ved at grave en lille dam i sin have tæt ved gården, her stødte han på en del oldsager af bronze. Det drejede sig om tre store smukt ornamenterede økser med skaftehul, to lange uhyre velbevarede spydspidser, en dolk og en fiskekrog, altsammen af bronze.

I Nationalmuseets arkiver findes et brev, som Christoffer Hansen har sendt Nationalmuseet d. 10/1 1888, hvori han meddeler, at oldsagerne nok skal komme på museet, men at han lige vil se efter, om han kan finde flere dele. Det gjorde han imidlertid ikke, og senere på året 1888 kom genstandene på Nationalmuseet.

Der gik nogle år frem til 1900, hvor forpagter Gregers Jensens enke i Valsømagle skulle ha' sprængt en stor sten, og sendte bud efter stenhugger Jens Hansen i Haraldsted.

Stenen var næsten to meter på hver led og lå lige i jordoverfladen og var i

vejen for et husbyggeri på stedet. Stedet var kun 80 m fra det sted, hvor der få år tidligere var gjort værdifulde bronzealderfund på naboejendommen. I 60 cm's dybde ganske tæt ved stenen fandt Jens Hansen en hel del oldsager af bronze. Denne gang et kraftigt velformet sværd, to økser med skafthul og to smukt ornamenterede spydspidser i lighed med de tidligere fundne.

Dette fund kom distriktslæge Drejer i Ringsted for øre, og han erhvervede fundet til sin private oldsamling. Oplysninger om fundet kom dog også så langt som til Nationalmuseet, der straks kontaktede Drejer, og i 1902 havnede oldsagerne på museet, dog først efter, at der på Drejers konto i Banken for Ringsted og Omegn, d. 18. april samme år, var indsat den svimlende sum af 1000 kr.

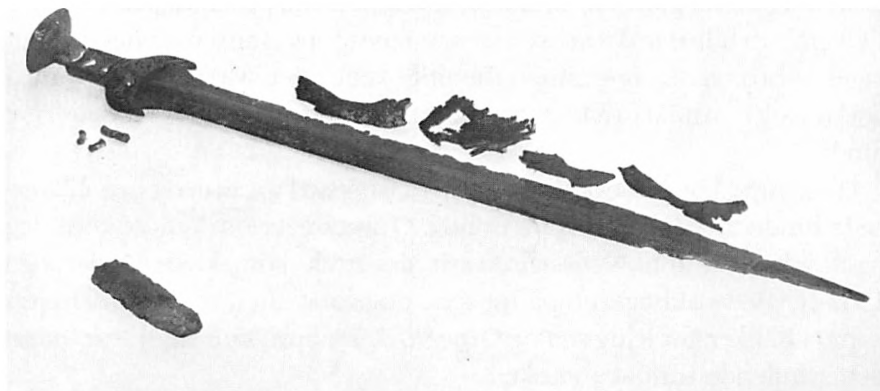
Det kom naturligvis landets aviser for øre, og Ringsted Folketidende skrev d. 9. april 1901 en gribende artikel, »Bud fra Fortiden«. Også Nationaltidende bragte en mægtig artikel om fundet d. 24. april samme år, »Nyt Fund af Bronzesager«.

Jens Hansen fik aldrig fjernet hele den store sten. Stenen var måske virkelig den guddom, som bronzealderfolket havde ofret de mange bronzesager til. En tredjedel af stenen måtte han lade ligge, og den kom til at ligge under gulvet i det maskinhus, man opførte på stedet, til Valsø-magle A/S Damptærskværk.

Nu i 1981 ligger maskinhuset der stadig, men nu så forfaldent, at det står til nedrivning. Her ville det nok være på sin plads at få undersøgt den sidste del af stenen sagkyndigt, måske kan også jordlagene omkring stenen bidrage til bedre viden om nedlæggelsen af alle disse prægtige bronze-oldsager.

I 1913 får Nationalmuseet oplysninger om oldsager fundet ved Ølmoose Huse fra daværende ejer af det lille landsted her, Olaf Kristensen.

Han fortæller i et brev, at han tæt ved Holtegårdsens mark under pløjning var stødt på brosten, og bad sønnen om at fjerne dem. Ved dette arbejde fandt sønnen et bronzesværd, som han dog kaster fra sig, da han ikke regner med, at det har nogen værdi, idet det var i flere stykker. Han fortæller det dog til sin far, der går ud og samler det op, og imellem stenene opdager han flere oldsager og samler disse sammen. Der var rester af tynde spiralarmringe af bronze og en økse med langt skaft, som desværre smuldrede fuldstændigt, da han ville tage det op. Der lå også nogle knogler og en lille meget skør træeske med læderbevikling om. I sit brev skrev Olaf Kristensen til slut:

Bronzesværd med rester af sværdsmeden fra en grav ved Øllose Huse.

Tæt ved Diget mod Holtegaard er for 50 Aar siden sløffet en Gravhøj, men der blev intet fundet, det blev der ogsaa i 1909 ved Estrup By. Der er fundet mange Kiler og Pilespidser paa Marken.

Ja, jeg, der bor paa en egn, som gemmer mange Fortidsminder, og altid for mig har været kjære', og skal derfor med alt hvad der kommer til min Kundskab om Fund her paa Egnen sørge for, at det bliver Museet meddelt hurtigst muligt og helst saaledes at Museet selv, hvor det hviser sig at være noget, kan faa Lejlighed til at undersøge Stedet.

*Med ærbødigst Agtelse
Olaf Kristensen.«*

Der kendes mindst 30 gravhøje i sognet fra bronzealderens godt 1000-årige periode, hvoraf størstedelen nu er fjernet eller overpløjet.

I den første halvdel af bronzealderen gravlagde man de døde i kister, fuldt påklædt og med rigelige gravgaver. Oven på dette opkastedes en stor jordhøj. Senere gik man efterhånden over til ligbrænding og gravlagde resterne i urner, ofte i de gamle bronzealdergravhøje.

Næsten halvdel af de kendte gravhøje i Haraldsted sogn ligger på rækker langs den gamle sandvej, der går fra Haraldsted ud til Holbæk landevejen. Denne vej, som menes at være en rest af den gamle Kongevej fra Lejre, var allerede i oldtiden en vigtig færdselsåre, der har gået på den smalle landtange mellem Haraldsted og Gørlev sø og passeret åen ved Holtegård og går ind i Bringstrup sogn.

Det er nok værd at hæfte sig lidt mere ved området omkring Øllose

Huse. Tæt ved Holbækvejen ligger en velbevaret gravhøj, og på markerne tæt omkring vides at være sløjfet flere. En del af dem kan stadig anes i terrænet.

Karl Larsen, der nu bebor stedet ved Øllose Huse, har fortalt, at han flere steder har mistanke om gravhøje på hans mark, hvilket også de mange fund, han har gjort, vidner om.

Som ganske ung var Karl Larsen under markarbejdet stødt på en grav, hvorfra han opsamlede et bronzesværd, som han tog med hjem og vaskede af og lagde det herefter fra sig udenfor på en landbrugsvogn. Sagkyndige blev dog snart efter underrettet og udgravede i 1933 resten af den opløjede grav.

Også i 1935 stødte man på grave her. Det var den oldsagsinteresserede lærer fra Ringsted, Jens Jensen.

I en stenpakning fandtes et lerkar og nogle stumper bronze.

*Det sammensatte lerkar
fra den i 1977 udgravede
grav ved Øllose Huse.*

Så sent som i 1980 opdagede forpagter Jens Lund på Eigtvedgård under pløjejorden en stencirkel ca. 20 m i diameter. Nationalmuseet er underrettet, og denne formodede bronzealdergravhøj venter nu på en nærmere undersøgelse.

Eggen sydøst for Valsømagle har ligeledes været et ret så aktivt område i bronzealderen. Dette vidner de mange overpløjede høje om, hvoraf ingen er sagkyndigt undersøgt.

På Tranebjerggårdens mark ligger en velbevaret gravhøj, og i området er fundet flere bronzealderoldsager.

På Bækgårdens jord tæt ved sognegrænsen ligger de overpløjede gravhøje tæt, en del kan stadig anes i pløjejorden.

Det er tidligere nævnt, at bronzealderfolket brugte primitive flintknive til daglig brug på bopladserne, derfor er disse store grove flækkeknive ofte en god rettesnor for at lokalisere bronzealderens bopladser.

På bakken ved Brentebjerg, et af sognets højeste punkter, er for kort tid siden observeret sort opløjet jord, hvori der netop fandtes et par af disse flækkeknive. Beliggenheden for en bronzealderboplads er ideel, idet man dengang foretrak højt liggende steder til beboelse. En nærmere undersøgelse mangler dog, inden der er endelige beviser herfor.

Jernets tidsalder

Man havde ganske vist længe kendt til jern, inden dette rigtig blev almindeligt at bruge til redskaber omkring 500 år før vor tidsregnings begyndelse. Men ligesom bronzen havde været det, var jernet i begyndelsen et alt for kostbart materiale.

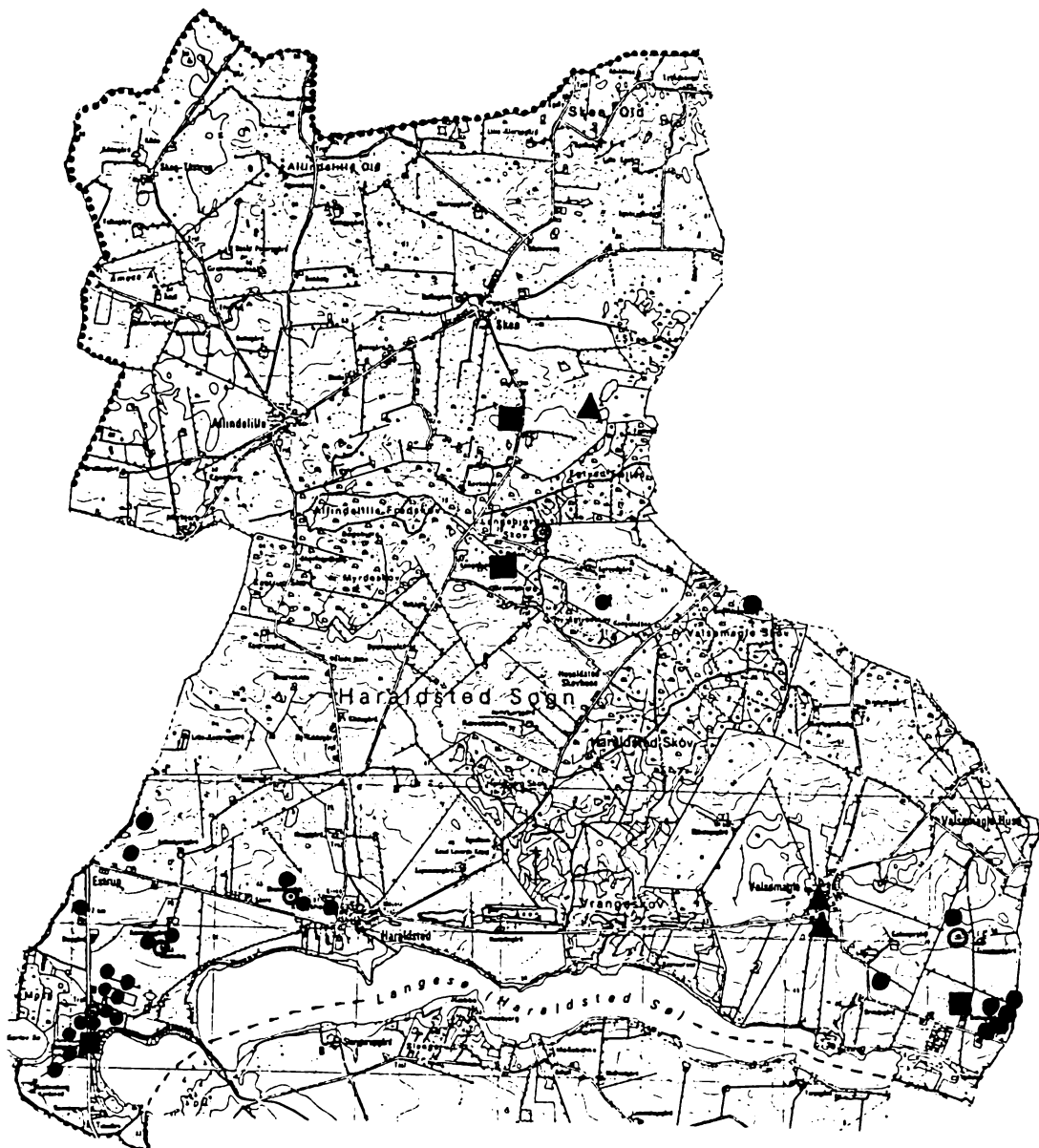
Kort før år 0 var man i Danmark selv i stand til at udvinde jern af myremalm, og selv om det har været et stort arbejde, og har kostet kolossale mængder af træ til brændsel, har det kunnet betale sig.

Fra de første århundreder af jernalderen kendes ingen fund fra sognet, derfor er vi ikke i stand til at afgøre, om området har været beboet.

Ifølge vore forskere skal de fleste af vore stednavne være opstået i de første århundreder efter år 0. Teoretisk kunne disse stednavne i virkeligheden godt være opstået længere tilbage i tiden, vi kender jo ikke hverken bronzealderfolkets eller stenalderfolkets sprog. Disse var jo også fastboende til en vis grad ligesom i jernalderen, og mon ikke man i tidligere tider også har givet bopladserne navn.

I 1922 blev af daværende redaktør ved Ringsted Folketidende, J. V. Christensen anmeldt et skeletfund ved Hellebjerggård nord for Harald-

BRONZEALDER ca. 1600 f.v.t. – 500 f.v.t.

- ⊙ Eksisterende gravhøj
- Sløjfet gravhøj
- ▲ Offerfund
- Fund af bronzealderflintknive

sted. Han skrev selv en artikel om fundet »en oldtidsgrav på bakken ved Hellebjerggård.

Skelettet lå i retning nord-syd med knæene trukket op under sig. I graven fandtes kun en tenvægt af ler, som kunne tyde på, at det var skelettet af en kvinde.

Ældre mennesker på stedet kunne dengang fortælle, at der tidligere var fundet et skelet ganske tæt ved.

Kun et par år senere, i 1924, stødte gårdejer Morten Mortensen, Hellebjerggård, igen på et skelet, kun få meter fra det tidligere fundne, og han underrettede Nationalmuseet.

En mindre udgravning foretoges i foråret 1925, skelettet lå fuldstændig som det først fundne, og der observeredes ingen oldsager.

Det mest kendte fund fra jernalderen blev opdaget af Jens Nielsen, Valsømagle, d. 2. nov. 1948, i grusgraven tæt øst for Haraldsted by, som han havde forpagtet af sognefoged Albert Larsen, Krogården, Haraldsted.

Ved et skred i grusgraven havde Jens Nielsen opdaget, at der trillede menneskeknogler ned ad skrænten, hvorfor han underrettede Nationalmuseet. Sagkyndige kom til stede, og det viste sig, at der i kanten af grusgraven fandtes flere grave, som kunne dateres til ældre Germansk jernalder ca. 400 e.v.t.

I den først undersøgte grav lå et ca. 14 års barn i sovestilling, og ved hovedet var anbragt tre lerkar, det gjorde der også ved lårbenet og ved knæene. Ved knæene lå endvidere en kam af ben, og ved armknoglen fandtes tre kulørte glasperler. I den næste grav, man undersøgte, fandt man ved issen en kam mere og resterne af et lille lerkar, også ved skelettets nakke stod et lerkar. I bunden af graven lå tre bronzefibulaer, som er en slags sikkerhedsnåle, der antagelig har holdt den døde dragt sammen. Ved brystet lå en perlekæde af 57 små glasperler samt en af rav og en af bronze.

I den tredje grav, der blev undersøgt, fandtes skelettet af en voksen mand liggende udstrakt og kun en lille glasperle.

I den fjerde grav fandtes ved skelettets hals ikke mindre end 45 ravperler, og ved venstre overarm tre glasperler. Ved venstre fod lå et lille knust lerkar. Skelettet var af en yngre person, som man ikke var i stand til at kønsbestemme.

I grav 5 lå skelettet af en midaldrende person, på højre side med optrukne ben. Ved ansigtet stod to lerkar. Ved højre hånd lå en benkam, og ved knæene en lille kop af ler.

Oldsager fra Haraldsted gravpladsen. Øverst: Lerkar og en kam. Nederst: Ravperler og perler af glas.

Eigtvedgård-udgravningen 1982.

I forgrunden den dobbelte grube med affald fra en nærliggende hustomt. I baggrunden en udgravet grube.

Den sidste grav, der blev undersøgt, indeholdt skelettet af et voksent menneske, og på den ene fingerknogle fandtes en sølvfingerring.

I 1967 blev der af købmand Raffald, Haraldsted, fundet flere menneskeknogler i grusgraven, lidt længere mod øst, men stedet blev ikke nærmere undersøgt.

Da man i 1953 skulle udvide vejen ved Frem forsamlingshus mellem Skee og Haraldsted, stødte man på tre skeletgrave, som ved sagkyndig undersøgelse viste sig at stamme fra yngre Romersk jernalder ca. 200 e.v.t. Det var landbetjent Germandsen, der d. 11. maj 1953 telefonerede til Nationalmuseet om fundet.

Den ene grav indeholdt skelettet af en voksen mand, som i levende live havde haft svær gigt i de nederste lændehvirvler. I graven fandtes et lerkar med hank.

Den anden grav indeholdt et kvindeskelet, men her fandt man ingen oldsager, hvilket man heller ikke gjorde i en tredje grav tæt ved, som indeholdt skelettet af et 5-årigt barn. Var det mon far, mor og barn, der her var gravlagt for 1800 år siden.

På Eigtvedgården blev forpagter Jens Lund i 1980 opmærksom på nogle sorte pletter i pløjejorden, hvori der fandtes nogle lerskår. Han indberet-

tede fundet, og i oktober måned samme år blev der foretaget en mindre udgravning. Man fandt et affaldslag fra en nærliggende bebyggelse, bestående af knuste lerkar, knogler og mange sortsvættede sten. Lerkarskårene kunne nøjagtigt datere fundet til ældre Romersk jernalder, ca. 100–150 e.v.t.

Udgravningen på området er fulgt op igen i 1982, hvor der er udgravet flere lignende affaldslag i nogle nedgravede gruber i undergrunden. Der er konstateret stolpehuller i undergrunden, og jordprøver har vist, at der har boet mennesker og dyr på området i oldtiden. Bearbejdningen af fundet fortsættes i 1982–83, ligesom en fortsat udgravning forsøges igangsat.

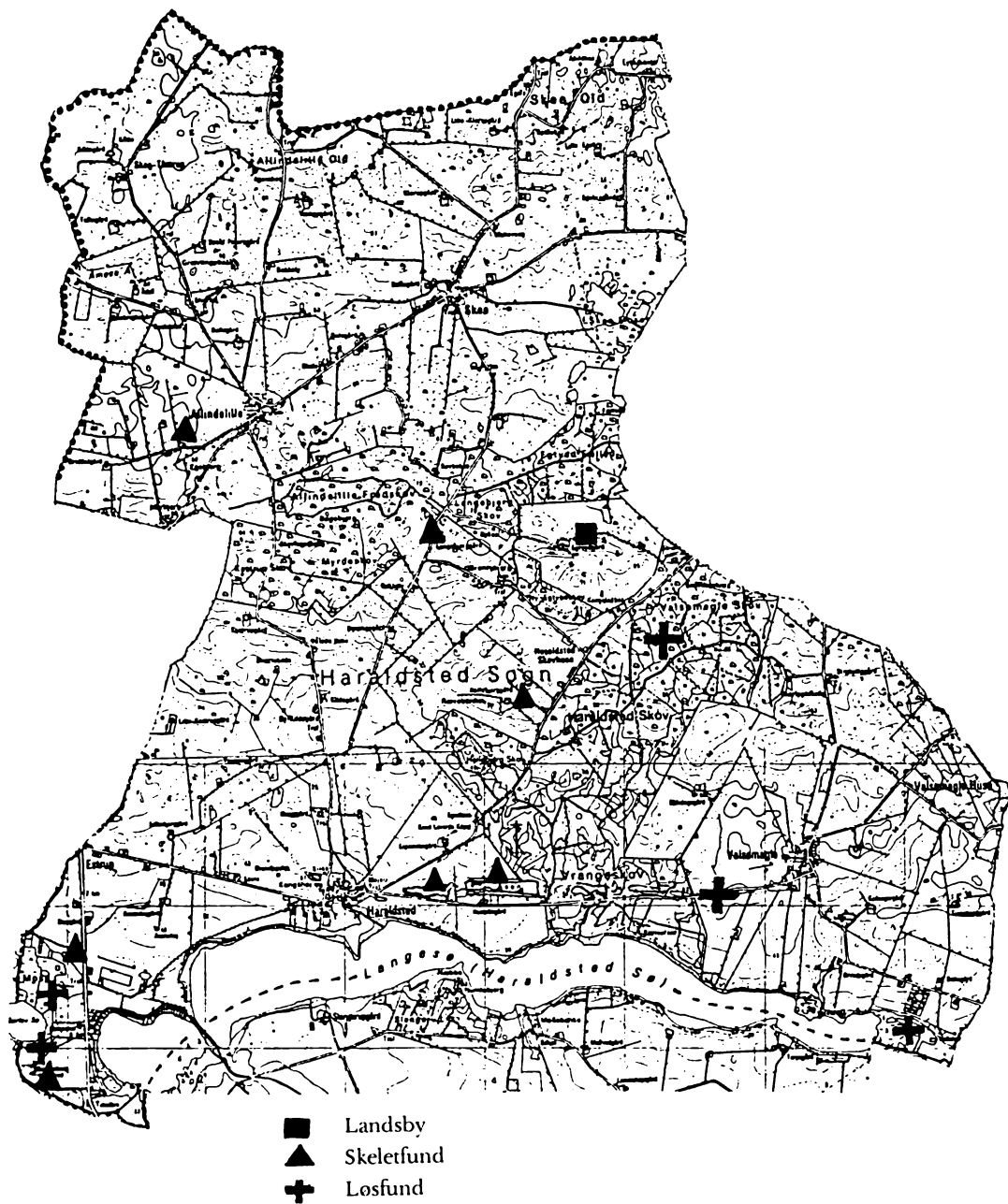
I en mindre grusgrav tæt ved Gørlev sø blev for en del år siden fundet en del skeletter ved grusgravning, som dog blev kørt væk på lastbilerne sammen med gruset. En af arbejderne fik dog samlet så meget sammen, at det kunne blive til et helt skelet, som han samlede og hængte op »til pynt« i sin garage. Hans kone delte dog ikke denne makabre form for humor med ham, og skelettet blev snart igen taget ned. Om det herefter igen fik en retsmæssig begravelse, melder historien intet om.

Tæt uden for Allindelille på vejen mod Drisdal skulle der for mange år siden være fundet tre skeletter, men om disse var fra jernalderen, har ikke kunnet afgøres.

Ved opstarten af udgravningen i 1982.

JERNALDER ca. 500 f.v.t. - 500 e.v.t.

Fibula af sølv med guldblik fra Valsømagle.

Rundt om i sognet er der gjort flere værdifulde løsfund fra Jernalderen.

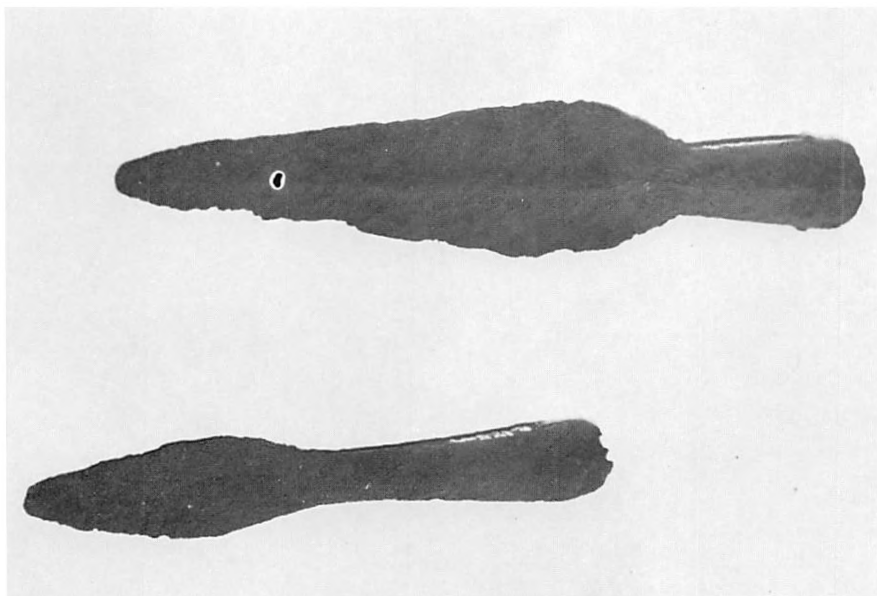
En usædvanlig smuk fibula i sølv, med pålagt guldblik blev i 1948 fundet af Jens Nielsen ved grusgravning i nærheden af Valsømagle. Grus-graven havde han forpagtet af Christian Grejsen, Valsømagle.

Fibulaen var 7 cm lang, og næsten 8 cm bred og vejede 49,5 gr. Jens Nielsen fik dengang 60 kr. i danefægødtgørelse, som dengang var den dobbelte metalværdi.

Nævnes kan også en guldfingerring, der blev fundet i 1937 i Haraldsted skov af skovarbejder Svend Christiansen, der ligeledes modtog danefæ-erstatning for den 5,3 gr. tunge ring.

For enden af Langesø, ved Vigersdal er fundet to spydspidser af ben, af Olaf Olsen, Benløse i 1919. Disse blev også indleveret til Nationalmuseet gennem førstelærer på Benløse skole, F. M. Sørensen.

En morsom ting, som også her skal nævnes, og som fik de sagkyndige på Nationalmuseet til et kort øjeblik at klø sig selv i nakken. Det var bladet af en bronzedolk med indridsede runer, der i 1930'erne var fundet på mar-ken ved Valsømagle. Da runerne var blevet oversat, stod der: ERNST VOSS FREDERITS, på den ene side, og på den anden side: TEGNET AF

Formodede jernalderspydspidser fra Gørlev mose.

K. B. NIELSEN. Gåden blev naturligvis herefter hurtigt løst, dolken var lavet i Fredericia i 1908.

I mosen ved Gørlev sø er der fundet flere oldsager fra jernalderen, bl.a. en spillebrik, som vidner om datidens fritidssysler. Tæt ved det gamle voldanlæg, der ligger på landtange, som strækker sig ud i Gørlev sø, er fundet et par spydspidser af jern og nogle lerskåle, endvidere nævnes også fund af et menneskekranie. Det menes dog, at dette voldsted stammer fra middelalderen, selvom man godt kunne fristes til at tro, det var langt ældre ud fra de før nævnte fund. Voldstedet er aldrig blevet udgravet.

Derimod er der ved voldstedet »RIDEBANEN« syd for Valsømagle foretaget nogle mindre udgravninger, som dog ikke nærmere kunne datere dette anlæg.

Der har været teorier fremme om, at dette hesteskoformede voldanlæg stammer fra jernalderen og har været anvendt som tilflugtsborg i ufredstider. Andre har ment, at det skulle ha' været et kultsted, hvor man dyrkede guderne Odin, Thor og Freja.

Også her ligger en opgave for fremtidens arkæologer, det bli'r måske ikke i vor tid, derfor »pas godt på de efterladenskaber, forfædrene har levnet os«.

LITTERATURHENVISNING:

Årbøger for historisk samfund for Sorø Amt. 1958.

A. Strange Nielsen, Alfarvej over Sjælland.

Årbøger for historisk samfund for Sorø Amt. 1959.

A. Strange Nielsen, Riddervoldene og Valsøgård.

Årbøger for historisk samfund for Sorø Amt. 1975.

Aksel Herløv Jensen, Voldanlægget ved Haraldsted sø.

Nordvestsjælland's oldtidsbebyggelse. 1959. Therkel Mathiassen.

Anrikvariske studier 2, En fladmarksgrav fra overgangen mellem senneolitikum og ældre bronzealder. Palle Siemen.

Årbøger for Nordisk oldkyndighed og historie. 1956.

Haraldstedgravpladsen.

Årbøger for Nordisk oldkyndighed og historie. 1909.

Valsømaglefundet.

Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark. II. Sorø amt. 1976. Aner, E. & Kersten. K.

Jens Heltoft in memoriam

Født 19. dec. 1889 Død 16. nov. 1982

Det fortælles, at den engelske dronning Mary I (Bloody Mary - den Blodige) i sit sidste regeringsår 1558 var dybt nedbøjet over tabet af byen Calais, den sidste engelske besiddelse på fransk jord. Hun skal ofte have sagt til dem, der søgte at trøste og opmuntre hende: »Efter min død vil I finde navnet Calais i mit hjerte!« Dronningens ord kom mig i tankerne, da jeg i november erfarede, at Jens Heltoft var død, for i hans hjerte ville et andet bynavn være indskrevet: Jelling.

Gennem næsten hele sit lange liv blev Jens Heltoft knyttet til Jelling. Fra Jelling Seminarium dimitteredes han i 1910, i Jelling fandt han sin hustru Elisabeth f. Bruun, organist og fremragende pianist, og efter et lykkeligt og arbejdsomt liv i arbejde for skole og hjem først i Jelling, senere i Viborg og endelig i Haslev vendte de under et meget langt otium tilbage til deres kære Jelling. Ringen var sluttet.

Gårdmandssønnen fra Outrup ved Varde viste ligesom den ældste broder Th. Heltoft tidligt rige evner både for lærergerningen og for skribentvirksomheden. Fra nov. 1913 virkede han som andenlærer ved Jelling By- og Seminariskole, fru Elisabeth Heltoft med sin store musikalitet som organist i kirken. Okt. 1923 rejste de til en anden historisk by Viborg, hvor han blev lærer ved Viborg Borgerskole samt kantor ved Viborg Sdr. Sogns kirke. Febr. 1932 tiltrådte Jens Heltoft sin manddomsstilling som overlærer, senere skoleinspektør og stadsskoleinspektør ved Haslev Borgerskole, senere Borger- og Realskole. Her blev han tillige en meget værdsat leder af praktikundervisningen ved Haslev Seminariums øvelsesskole. Han var en dygtig og afholdt skoleleder, der i 1959 blev pensioneret, hvorefter han og fru Elisabeth kunne glæde sig over et næsten 25-årigt otium, som først Jens Heltofts død afbrød.

Som skolemand blev Heltoft højt respekteret af både elever, lærere og

forældre. Han besad en egen evne til at vinde børnenes tillid. De holdt af hans rolige og dog myndige optræden, og for ham var barnets tarv det første og det sidste. I forholdet skole/hjem har han løst mange vanskelige knuder.

Det blev Jellings enestående placering i vor historie, Danmarks første egentlige kongesæde med de stolte oldtidshøje, Danmarks to største, og med den lille og den store Jelling-sten, »Danmarks dåbsattest«, som Hans Hedtoft benævnte dem, og i det hele byens historie, der blev hjørneste-
nen i Jens Heltofts historiske forskning og forfattervirksomhed. Allerede i 1922 kom hans første bog om Jelling, og gennem tiden blev det til flere bøger og afhandlinger i især Vejle Amts Årbog, men også i Jelling Seminariums årsskrifter. Den sidste bog om Jelling blev den største og interessanteste: Jelling. Et kongelevs historie. Den udkom i 1979. Her forenes på en måde tidligere forskningsresultater til en statelig beskrivelse af hvert matrikelnummer i byen, herunder præstegård, skole, seminarium m.m., summen af 60 års flittigt arbejde med emnet. Hans viden om Jelling var simpelthen kolossal. Og så kunne han skrive »jævnt om alt det høje« og skabe klarhed om ofte udviklede historiske problemer. Man mærker hos ham en glæde ved at skrive og lægge resultaterne frem for menigmand. Hans sprog er i bedste forstand folkeligt.

Også andre jyske amtsårbøger nød godt af Jens Heltofts altid oplagte

pen. Fra og med 1930'erne kommer naturligt nok Sjælland ind i hans interessesfære. Allerede sept. 1932 bliver han bestyrelsesmedlem af Historisk Samfund for Sorø Amt, fra 1936 formand for årbogens redaktion, fra 1957 tillige formand for samfundet indtil sin afsked fra skolevæsenet i Haslev. Han giver bundsolide og velskrevne bidrag til årbogen, især om Haslevengen, og den sidste bliver den grundlæggende: Træk af bondebyen Haslevs historie, 64, 1977.

Som meget aktiv pædagog blev han – ofte sammen med ligesindede kolleger – forfatter til en række metodiske bøger inden for dansk retskrivning og stil, kirkehistorie m.m. i flere udgaver. Endvidere de 2 »bestsellere«: Salmebog (for børn), 1928 ff, og Sangbog (for børn), 1929 ff i talrige udgaver. Alle vidner de om hans forståelse af barnesindet og den måde, barnet bør undervises på. For Jens Heltoft var skole og kirke uadskillelige, runden som de er af samme rod. En skole uden morgensang var for ham ingen ret skole, for gennem sangen nemmer de små og store en skønhedsverden, som mange af dem aldrig senere glemmer.

Uden for skolen var Jens Heltoft også aktiv. Med sit klare grundtvigske livssyn gik han ind i arbejdet i Kirkeligt Samfund både i Viborg og i Haslev.

I sin Haslev-tid udførte Heltoft et stort arbejde for at samle ting og sager til et kommende museum. Samlingerne »overvintrede« på Borgerskolens loft, senere i dens kælder, indtil Haslev Museum blev en realitet i den nye bygning i Frederiksgade. Med fuld ret overværede hr. og fru Heltoft dets indvielse i 1974.

Jens og Elisabeth Heltofts otium skulle desværre formørkes af et tragisk dødsfald, idet den yngste datter Gudrun Heltoft, en dygtig og højt respekteret bibliotekar ved Danmarks Lærerhøjskole, døde i foråret 1980. Forældrene skrev en meget smuk mindebog om hende: Gudrun. 1925-1980, som vidner om et varmt og inderligt familieliv i det altid gæstfrie hjem.

Vi vil mindes Jens Heltoft i taknemmelighed!

— — —

PS. Som en meget smuk om end vemodig erindring om Jens Heltoft modtog Historisk Samfunds medlemmer i marts 1983 en bog med et udvalg af hans bedste afhandlinger fra amtshistoriske årbøger: jyske og sjællandske i skøn forening. Udvalget blev gjort af forfatteren selv, og bogen var planlagt som gave til medlemmerne. I forordet, dateret dagen før sin død, giver Jens Heltoft et sidste vidnesbyrd om sin store kærlighed til dansk historie og dansk digtning. Vi er Elisabeth Heltoft dybt taknemmelig for, at planen blev til virkelighed.

Jens A. Nielsen.

Litteratur om Sorø amt 1982

Af A. Strange Nielsen

Amtets historie i almindelighed:

LOKALE HELGENER I SORØ AMT - Den historisk set meget spændende middelalderlige helgendyrkelse har fristet muscumsinspektør *Niels-Knud Liebgott* til at skrive bogen »Hellige mænd og kvinder« (Forlaget Wormianum). Bogen medtager ikke alene de kanoniserede helgener, men også forskellige helgener, der æredes i snævrere geografiske områder. De mange betydelige kirker og klostre i Sorø amt er baggrunden for, at amtet er rigt repræsenteret i den nye bog. Særlig dominerende er helgengravene for Sct. Knud (Lavard) og Sct. Erik (Plovpenning) i Ringsted Sct. Bendts kirke.

Efter en redegørelse for, hvad helgener egentlig er, og en fortælling om helgenlegender, valfarter, relikviedyrkelse og de særlige helgendage følger en alfabetisk fortegnelse over helgener, der dyrkedes i Danmark. Til denne dyrkelse regnes også helgenminder i kirkerne i form af kalkmalerier, skæringer og indskrifter (f.eks. på kirkeklokker). På denne måde kommer vi rundt til 15-20 af amtets kirker.

LANDBOKVINDEN - Husholdningsudvalget under Landbrugsministeriets Produktionsudvalg har udgivet en spændende bog »Landbøkvinden i det 20. århundrede«, forfattet af *Marianne Zenius* og udkommet på G.E.C. Gads Forlag. Nu da vort århundrede er ved at gå på hæld, er det lykkeligt at få dette kulturhistoriske stof beskrevet, mens tid er.

Selv om denne statelige og vel illustrerede bog søger at dække hele landet, så er der dog visse områder, der træder frem, heriblandt Syd- og Sydvestsjælland. Mange steder er det lokale stof markeret ved anførelse af landsdelen, og det giver god forståelse, især hvor leve-måden er mere egnsbetonet.

Indholdsfortegnelsen viser i nogen grad vej til de behandlede emner. Alligevel savner man et egentligt stikordsregister, der kunne gøre bogen egnet til opslagsværk, hvad indholdet absolut fortjener.

SVENSK AFSTAMNING - Under Napoleonskrigene fandt den danske regering det nødvendigt at registrere alle svenskfødte borgere i landet og forlange, at de skulle aflægge troskab til den danske konge. Amt for amt blev denne registrering foretaget i hver eneste retskreds. Således også i Sorø amt, hvor de svenskfødte i retskredsene Gisselfeld birk, Ringsted købstad og herred, Sorø købstad og birk, Slagelse købstad, Antvorskov rytterdistrikts birk, Korsør købstad, Flakkebjerg herred og Skælskør købstad, Herlufsholm og Holsteinborg birker, alle blev registrerede. Det blev til ialt 155 personer, om hvem man får alder og fødested at vide, og det noteres, hvor længe de har opholdt sig i Danmark. Det er arkivar *Finn Andersen*, der gør opmærksom på denne fortræffelige slægtshistoriske kilde i en artikel i

Personalhistorisk Tidsskrift 1982, hæfte 1, hvor hele materialet for Sorø amt med samtlige navne og data m.m. er gengivet.

JUL I SORØ 1982 - Heri findes artikler om *Aage Jacobsen*, bagermester på Slagelsevej, om *Poul-Henrik Jensen*, maler i Sorø, og om *Oluf Peder Olsen*, slægts- og lokalhistoriker i Sorø.

Enkelte lokaliteter:

ALSTED - I en alder af næsten 90 år har nu afdøde husmand Carl Jensen, Alsted, fortalt sine erindringer, og de er nu udgivet under titlen »Et tilbageblik«, redigeret af sønnesønnen *Claus Jensen* og trykt i *Amager Specialtryk* (1981) - Carl Jensen fortæller bl.a. om, hvordan det var at være tjenestekarl i Alsted og senere om sit politiske arbejde for sin stands højnelse. Han var medlem af Alsted-Fjenneslev sogneråd.

ATTERUPGÅRD OG MØRUPGÅRD - Lektor ved Københavns Universitet *Bodil K. Hansen* har udgivet bogen »Hanne og Rasmus« (Gyldendals Forlag). Gårdmandsdatteren Hanne fra Sibberup i Rønnebæk sogn var forlovet med gårdmandssønnen Rasmus fra samme by. Hun uddannede sig i mejerifaget og forestod mejeridriften på Atterupgård i Jystrup sogn og derefter på Mørupgård i Bjernede sogn. Det er i sine breve til Rasmus, hun fortæller om livet og arbejdet på de to gårde og om disses herskab og tjenestefolk. Forfatteren dvæler især ved kvindens betydning i disse tider (1880-erne). De levende skildringer er værd at læse.

ESKILDSTRUP - Det drejer sig om Eskildstrup by i Lyngesogn, Alsted herred. Landbohistorisk Selskab har nyudgivet det rytterdistriktskort, som i 1770 blev forfattet af *L. M. Kierulff*. Det er et meget smukt farvelagt kort, som viser samtlige agre og med hver af de 8 gårdes andele i hver ager. Kortet viser alle ejendommenes placering i landsbyen før udskiftningen samt Kongskilde mølle og møllesø. Veje og skovområder er også indtegnet, og kortet er forsynet med de mange gamle mark- og skovnavne. Det måler 77,5×90,5 cm.

FJENNESLEV - I en artikel i »Nationalmuseets Arbejdsmark« 182 fortælles der om »falske« runesten. Det oplyses heri, at man ved en restaurering af Fjenneslev kirke ved midten af forrige århundrede udtog en kalkstenskvader af kirkens vestfacade. De heri ristede runer kopierer begyndelsen af indskriften på »Sasserstenen«. Artiklen er skrevet af dr. phil. *Erik Moltke*.

FLAKKEBJERG - For at gøre Flakkebjerg skolemuseum anvendeligt i undervisningens tjeneste har det udsendt et hæfte med gengivelse af 36 dias og tilhørende tekst, der fortæller om skoledagen og baggrunden for museets tilblivelse. Det er skolens tidligere elev 1942-45 *Willy Hansen*, Flakkebjerg, der har fortalt denne historie, og Amtscentralen i Slagelse står for udgivelsen.

FUIRENDAL - Se Holsteinborg.

HASLEV - Man fortryder det ikke, hvis man læser seminarirektor *K. F. Brøndbjergs* erindringsbog »Jeg elsker den brogede verden«, som er udkommet på Lohses Forlag. Godt nok drejer erindringerne sig om meget mere end Haslev, hvor hans kloge og virksomme skikkelse satte sine dybe spor. Fra barndomstiden gennem tømreruddannelsen, studenterkursus og det teologiske studium gik vejen til stillingen som højskolelærer på Haslev

Håndværkerhøjskole. Efter nogle år som præst vendte han tilbage til Haslev som seminarierektor. Det er erindringerne fra disse to perioder i Haslev, der skal fremhæves i denne sammenhæng. Vi hører ikke alene om tilværelsen på de to institutioner, men også om hans samarbejde med og indtryk af en lang række personer både fra Haslev og andetsteds. Fortællingen er krydret med hændelser, fortalt med lune. Ikke mindst er tidsbilledet fra besættelsen og befrielsen et godt vidnesbyrd om, hvad der dengang skete i Haslev, hvor Håndværkerhøjskolen var hjemsted for frihedskæmperne.

HERLUFSHOLM - Den meget aktive Herlufsholm Gymnastikforening, som nu gennem 50 år har øvet en betydelig indsats for idrætslivet, fejrede de halvhundrede år og udsendte sit jubilæumsskrift 1932-82, forfattet af et redaktionsudvalg. Heri ridses foreningens historie op, som samtidigt fortæller skriftet om arbejdet i de 11 forskellige sportsgrene, som dyrkes. Også foreningens store arbejde med opførelse af Herlufsholmhallen bliver præsenteret.

HOLSTEINBORG OG FUIRENDAL - Landbohistorisk Selskab har udsendt stud. mag. *Ole H. Christensens* bog »Storlandbrug under omformning«. Det er en bog, hvor godsforvalterbreve fra 5 danske herregårde fortæller om herregårdsdrift i årene 1784-92. To af herregårdene er fra Sydvestsjælland, nemlig Holsteinborg og Fuirendal, hvis forvaltere var F. Garb, A. Lange og W. Klüver. Disse to store godser dækker tilsammen et betydeligt område, hvorfra vi i 1784-92 får præsenteret tilstanden i mange af landsbyerne: Deres udskiftning, gårdes udflytning, hoveriets besværligheder, kvægsygdomme, afsætning af korn og kvæg, kørsel og sejlads med disse varer. Endvidere korn til såsæd, brygning og brændevinsbrænding. Undervejs præsenteres vi for navngivne bønder og købstadsfolk fra egnen. Måske netop vore forfædre.

KONGSKILDE - Kongskilde Friluftsgård indviedes med megen festlighed den 27. november 1982. I forbindelse hermed udgav Friluftsrådet et jubilæumsskrift 1942-82. Heri bringes en artikel om friluftsgårdens indretning, formål og placering i den midsjællandske natur.

MØRUPGÅRD - Se Atterupgård og Mørupgård.

PEDERSBORG - Artikel om Pedersborg og minder fra denne by gennem de sidste ca. 60 år bringes i »Jul i Sorø 1982«, skrevet af *Christian Andersen*.

SORØ - En meget fin og statelig bog »Historiske Huse i Sorø« er udgivet i fællesskab af Nationalmuseet og Sorø Amts Museum. Bygningsbeskrivelse og korttegning er lokalt arbejde af henholdsvis museumsinspektør *Helge Torm* og tegner *Lone Carlsen*. Redaktionen, undersøgelser og fotografering er besørget af Nationalmuseet. Det er af den største betydning for forståelse af de enestående værdier, den samlede bestand af historiske huse i byen består af, at det kraftigt bliver understreget overfor såvel borgerne som myndighederne, at her er noget umisteligt at passe på. Det er en fryd at lade bogen være fører fra hus til hus gennem byen og opleve historiens og skønhedens vingesus, forsynet med de fakta, der underbygger tidernes gang.

JUL I SORØ 1982 - 30. årg. Som sædvanligt præsenterer julehæftet sig som en værdig og lædig publikation med bl.a. flere gode lokalhistoriske artikler. Fra selve Sorø bringer redaktør *Oscar Lünell* artiklen »Sorø købstad var uden rådhus i 200 år«. Hertil slutter sig helt

naturligt *Claus Lorange Christensens* artikel om tilblivelsen af byens nye moderne rådhus. Muremester *Adolph Sørensen* skriver om Søndergade og *Frede Hemmingsen* om Sorø Torv. Vi får endvidere præsenteret firmaet Espresso. Af det personalhistoriske stof mærker vi os artiklen om slægts- og lokalhistorikeren *Otuf Peder Olsen*, Bagemester *Aage Jacobsen* og maleren *Poul-Henrik Jensen*. Ikke mindst *Christian Andersens* fortælling om Pedersborg gennem de sidste ca. 60 år læses med stort udbytte. Med dette julehæfte trækker redaktøren og udgiveren Oscar Lünell sig tilbage efter 30 års indsats på denne post. Et stort og fortjenstfuldt arbejde, som eftertiden vil vide at påskønne, er den arv, han efterlader sig.

SORØ HANDELSSTANDSFORENING - nu Sorø Erhvervsforening havde bestået i 100 år den 7. august 1982. På denne dag udsendte foreningen sit jubilæumsskrift, som fortæller om de 100 års virke for Sorø som handelsby, heri om oprettelsen af handelsskolen, om Sorø-Vedde banen og om handelsstandens hus på Ebbesvej. De 16 formænd gennem de 100 år bliver præsenteret for læserne.

Historisk Samfund 1982

Forårsmødet med generalforsamling blev afholdt i præstegårdsladen i Boeslunde den 28. april 1982. Der var mødt ca. 125 medlemmer, som meget interesseret lyttede til et foredrag af mag. art. Henning Nielsen. Emnet var forhistorien omkring Borgbjerg Banke med vægten lagt på de sidste års udgravninger på stedet. Foredraget, der var ledsaget af lysbilleder, gav nogle nye tanker om det virke, der tidligere har været på og omkring stedet. Der blev også orienteret om de guldfund, der er sket i området – det sidste for blot et år siden.

Ved generalforsamlingen, der havde Erling Petersen som dirigent, blev såvel formandens beretning som det fremlagte regnskab godkendt. Nyvalgt til bestyrelsen blev Ole G. Nielsen, Lundforlund, og som revisor nyvalgte Jens Bastholm, Sørbymagle.

Forårsturen, som var planlagt til den 20. maj, måtte aflyses, da der var udbrudt mund- og klovesyge. Turen blev i stedet for gennemført den 11. september 1982 og var begunstiget af et fint septembevejr. Turen, der gik til Maribo, havde 120 deltagere. På stiftsmuseet fortalte museumspædagog Ove H. Nielsen om museet og dets opbygning. Der blev specielt omtalt museets samling af ting og billeder, der fortalte om de polske roearbejdere, der kom til landsdelen for ca. 100 år siden. Senere var der besøg på frilandsmuseet – ligeledes under ledelse af Ove H. Nielsen. Man fortsatte til domkirken, hvor redaktør Verner Hansen fortalte om kirken, klosteret og Eleonora Christine Ulfeld. Turen gik derefter til Engestofte kirke, hvor man bl.a. så den smukke altertavle og lyttede til Verner Hansens beretning om Monica Wichfeld.

Den 11. november 1982 var foreningen i samarbejde med LOF og Bevaringsforeningen i Slagelse medindbyder til et møde på Møllegårdsskolen, hvor rigsarkivar Olaf Olsen, Nationalmuseet, fortalte om de arkæologiske udgravninger i Stenstuegade i Slagelse. De ca. 100 fremmødte fik en meget interessant aften, hvor der blev fremdraget ny viden om det gamle Slagelse.

Redaktionen af vores årbog har igen haft et stort arbejde med at samle og redigere stof til endnu en god bog i rækken.

På bestyrelsens vegne skal jeg rette en tak til alle medlemmer, fordi man så trofast slutter op om de forskellige arrangementer, der planlægges – bestyrelsens arbejde bliver lettere med denne opbakning, men ikke mindst må vi tage det som et udtryk for foreningens berettigelse.

Johs. Lyshjelm.

Driftsregnskab fra 4/10 1981 til 30/9 1982

	<i>Indtægt</i>	<i>Udgift</i>
Kassebeholdning 4/10 1981.....	263,35	
Kontingent fir 746 medlemmer.....	37.300,00	
Salg af ældre årbøger	1.803,50	
Tilskud (stat og kommuner).....	9.175,00	
Tilskud (pengeinstitutter)	4.600,00	
Hævet på kassekredit.	24.182,33	
Diverse indtægter.....	1.147,52	
Årbogen 1981.....		28.608,22
Porto		5.571,40
Administration		8.394,37
Møder og udflugter.....		1.968,05
Indsat på kassekredit.....		31.721,00
Diverse udgifter		1.813,00
	<hr/>	
	78.471,70	78.076,04
Kassebeholdning 30/9 1982.....		395,66
Balance 30/9 1982.....	<hr/>	<hr/>
	78.471,70	78.471,70

Kassebeholdning:

Girokonto.....	363,71
Kontant beholdning ...	31,95
	<hr/>
	395,66

STATUS PR. 30/9 1982

Aktiver:

Beholdning af ældre årbøger.....	kr. 12.000,00
Indestående på giro.....	kr. 363,71
Kontant beholdning	kr. 31,95
	<hr/>
Ialt	kr. 12.395,66

Passiver:

Skyld på kassekredit	kr. 4.834,29
Formue	kr. 7.561,37
	<hr/>
Ialt	kr. 12.395,66

Slagelse, den 7/2 1983

R. Henneke.

Regnskabet er gennemgået og fundet i overensstemmelse med bilagene. Kontiene er afstemt, og beholdningen er konstateret tilstede som angivet.

Slagelse, den 10. april 1983.

sign. *Jens Bastholm*

sign. *C. Ph. Carstensen.*

FØLGENDE HAR GIVET TILSKUD:

Kulturministeriet	4400	Bikuben, Korsør	500
Vestsjællands amt	1000	Bikuben, Sorø (Sorø Spare- og Lånekasses Fond)	1000
Hashøj kommune	500	Handelsbanken, Slagelse	100
Haslev kommune	375	Holsteinborg Sparekasse (1981)	200
Korsør kommune	100	Holsteinborg Sparekasse (1982)	300
Ringsted kommune	200	Ringsted Sparekasse (1981)	100
Skælskør kommune	500	Ringsted Sparekasse (1982)	500
Slagelse komm.(1981)	1000	Privatbanken, Sorø	200
Slagelse komm.(1982)	1100	Sjællandske Bank	200
		Skælskør Bank	500
		S.D.S., Skælskør	500
		Slagelse Sparekasse	500

Vi takker alle, der har støttet vort arbejde.

Halkevad Mindelund

Det lille anlæg, der er beliggende syd for Slagelse ved vejen mellem Skørpinge og Flakkebjerg, har nu i en del år været administreret af Historisk Samfund for Sorø Amt.

For et par år siden blev der stillet et par bænke op, og i efteråret 1982 rejstes en sten på parkeringspladsen med indskriften: Halkevad Mindelund, oprettet 1881.

I vinteren 1983 er området omkring mindestenen med løven blevet reguleret og drænet, ligesom der er skåret ned på beplantningen, så man nu kan se stenen fra amtsvejen.

Forår, sommer og efterår er lunden flittigt besøgt af omegnens beboere eller af bilister, der holder et lille hvil.

Medlemmerne indbydes til at kigge ind, når vejen falder forbi.

R. Henneke.

Regnskab for Halkevad Mindelund 1982

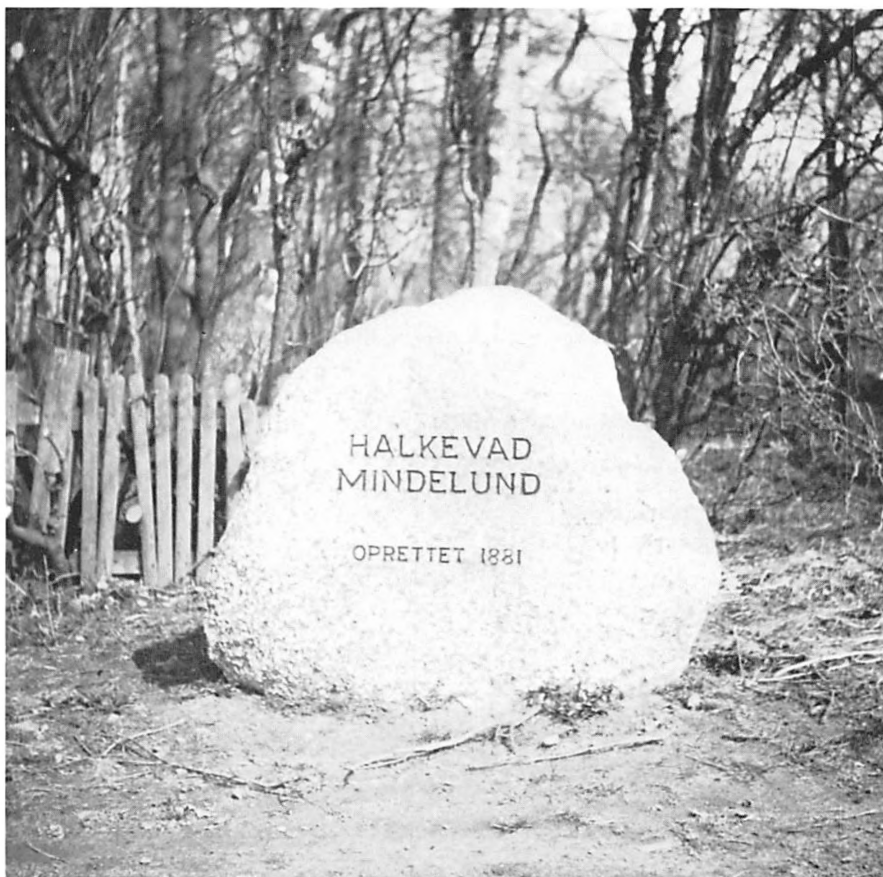
LEGATREGNSKAB bundne midler 1982

Kursgevinst, afdrag pantebrev.....	3.300,84
Kursgevinst, obligationer	3.637,55
	<hr/>
	6.938,39
+ Formue 31/12 1981	68.145,29
FORMUE 31/12 1982	<hr/>
	75.083,68
STATUS PR. 31/12 1982	
Pantebrev, matr. nr. 407c Slagelse, 34.619,04 à 60	20.771,42
6.000,00 Statslån 10% 1976/83 à 99	5.940,00
1.000,00 Statslån 10% 1977/85 à 87½	875,00
40.000,00 Statslån 10% 1979/89 à 76%	30.700,00
Slagelse Sparekasse 565-12-00697	16.797,26
FORMUE	<hr/>
	75.083,68

LEGATREGNSKAB frie midler 1982

INDTÆGTER			
Renter pantebrev	3.267,89		
Renter obligationer	3.427,78		
Renter sparekasse, 565-03-58343.....	2.190,07		
Renter sparekasse, 565-12-0697.....	593,19	9.478,93	
= UDGIFTER			
Sten istandsat	6.344,00		
Krans	125,00		
Depotgebyr.....	110,35	6.579,35	
OVERSKUD		2.899,58	
+ Formue 1/1 1982.....		33.312,95	
			36.212,53

Indestående i Slagelse Sparekasse, kto. 565-03-58343.

Nye medlemmer pr. 1/4 1983:

1. Andersen, Jørn V., bogtrykker, Dyrehaven 8, 4220 Korsør.
2. Blomquist, Peter, læge, Borgergade 11, 4241 Vemmelev.
3. Busch, Arnold, Købmagergade 43, 1150 Kbh. K.
4. Djurtoft, Poul, adv., Caspar Brandts Plads 9, 4220 Korsør.
5. Egnshistorisk Arkiv, Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjergerg.
6. Flarup, Vibeke, overlærer, Nyvej 8A, 4230 Skælskør.
7. Gamél, Madeleine, Basnæsvej 150, 4230 Skælskør.
8. Hansen, Holger, pastor, Bondesager 29, 4220 Korsør.
9. Heilmann, Kai M., civiling., Strandlund 27, 2920 Charlottenlund.
10. Hillerup, R., fuldm., Bøgevang 6, Frb., 4180 Sorø.
11. Høegh Jensen, Erling, gdr., Gerdrupvej 261, 4242 Boeslunde.
12. Jelvin, Erik, Klostergade 27,2, 4200 Slagelse.
13. Jensen, Elisabeth Bauehøj, Sønder Ås 1a, 4200 Slagelse.
14. Jensen, Knud, Gdr., Tåstrupvej 19, Skee, 4370 St. Merløse.
15. Jensen, Kristina, Bjergbygade 87, 4200 Slagelse.
16. Jensen, Terkel, Valbygårdsvej 83, 4200 Slagelse.
17. Jørgensen, Inge, frk., Duevej 9, 4100 Ringsted.
18. Kiersgaard, Hans, proprietær, Stedstrupvej 5, Skee, 4370 St. Merløse.
19. Kragh, Inge, antikvitetshandler, Gammelgade 15, 4230 Skælskør.
20. Kristensen, Stig, overlærer, Rådmandsvej 11, 4230 Skælskør.
21. Kaare Petersen, Inger, bibliotekar, Byskov Allé 28, 4200 Slagelse.
22. Madsen, Anders, Bjergbygade 87, 4200 Slagelse.
23. Møller, Peer, Vester Bøgebjergvej 98, 4220 Korsør.
24. Nielsen, Erik, entreprenør, Teglværksvej 27, Tystofte, 4230 Skælskør.
25. Nielsen, Gudrun, fru, Lundforlundvej 8, 4200 Slagelse.
26. Nielsen, Jørgen, redaktør, Ceresvej 32A, 4220 Korsør.
27. Nybohus, K., fru, Gammelgårdsvej 22, 4242 Boeslunde.
28. Paulsen, Emmy, Frederiksgade 4,1, 4200 Slagelse.
29. Pedersen, Erna, frk., Skovvej 25, 4230 Skælskør.
30. Poulsen, H. H., læge, Hovstien 4, 4242 Boeslunde.
31. Rasmussen, Henry, fotograf, Sorøvej 4, 4250 Fuglebjergerg.
32. Rasmussen, Knud, forsikringsinspektør, Grevsensgade 39,1, 4220 Korsør.
33. Rehder, Max, gdr., Gryderupvej 125, 4242 Boeslunde.
34. Reiter, Fl., overlærer, Parkvej 4A, 4230 Skælskør.
35. Sæmer, Victor, læge, Frederiksvej 22, 4180 Sorø.
36. Walther, Karsten, TV-inspektør, Søværnget 3, 2770 Kastrup.
37. Christensen, John Jørn, Klitmøllervej 39,2, 2720 Vanløse.
38. Baagø, Olaf, dyrlæge, Byskovvej 1, 4200 Slagelse.
39. Clemmensen, Peter, Vermundsvej 4, 4200 Slagelse.
40. Jensen, Erling, Læge, Revvej 58, 4220 Korsør.

Sognerepræsentanter, der modtager indmeldelse:

<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch, Bromme Skov, tlf. 607026.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen, Eggeslevmagle, tlf. 541184.
<i>Fuglebjerg</i>	Erling Petersen, Fredensvej 8, Fuglebjerg, tlf. 753492.
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen, Gudum, tlf. 586331.
<i>Haraldsted</i>	Gdr. A. Knudsen, Allindelille, tlf. 600011.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev, tlf. 692250.
<i>Holsteinborg</i>	Redaktør Chr. Pedersen, Rude, tlf. 759096.
<i>Hyllested</i>	Amtskontorchef Bendt Jensen, Brobjerg, tlf. 759040.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen, Hyllinge, tlf. 744152.
<i>Høve-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg, tlf. 585148.
<i>Hårslev-Ting Jellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved, tlf. 756028.
<i>Kirke Stillinge</i>	Gdr. Helge Christiansen, Bildsø, tlf. 547511.
<i>Lundforlund-Gerlev</i>	Lærer Ole G. Nielsen, Lundforlund, tlf. 584106.
<i>Magleby</i>	Borgmester Johannes Lyshjelm, Stigsnæs, tlf. 594987.
<i>Ringsted</i>	Badeassistent Harry Pedersen, Ringsted, tlf. 615768.
<i>Skælskør</i>	Tobakshandler C. J. Brinck, Skælskør, tlf. 594532, og overlærer Ingeborg Christiansen, Skælskør, tlf. 594735.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgård, Sneslev, tlf. 641041.
<i>Teestrup</i>	Propr. P. Klestrup Hansen, Henriettelund, tlf. 680202.
<i>Tystrup-Haldagerlille</i>	Overlærer Svend Poulsen, Tystrup, tlf. 649053.
<i>Tårnborg</i>	Overlærer Niels Jensen, Korsør, tlf. 573089.
<i>Valsøllille-Jystrup-Vigersted</i>	Fru Gerda Ahrenkiel Pedersen, Ortved, tlf. 628460.
<i>Vemmelev</i>	Gdr. Peter N. Kristensen, Forlev, tlf. 582162.
<i>Vetterslev-Høm</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev, tlf. 643115.
<i>Ørslev-Sdr. Bjerge</i>	Gdr. Gunner Jensen, Ørslev, tlf. 543011.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, R. Henneke, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse, tlf.(03) 52 27 38.

Pris: Bd. 2 (1913) til og med bd. 49 (1962) 10 kr. for medl. (20 kr. for ikke-medl.)

Bd. 50 (1963) til og med bd. 66 (1979) 15 kr. for medl. (25 kr. for ikke-medl.)

Bd. 66 (1979) til og med bd. 69 (1982) 30 kr. for medl. (40 kr. for ikke-medl.)

Bind	Årg.		Bind	Årg.		Bind	Årg.
1	1912	udsolgt	23	1935		49	1962
2	1913		24	1936	udsolgt	50	1963
3	1914		25	1937	udsolgt	51	1964
4	1915	udsolgt	26	1938	udsolgt	52	1965
5	1916	udsolgt	27	1939	udsolgt	53	1966
6 ¹	1917	udsolgt	28	1940	udsolgt	54	1967
6 ²	1917	udsolgt	29	1941	udsolgt	55	1968
7 ¹	1918	udsolgt	30	1942	udsolgt	56	1969
7 ²	1919	udsolgt	31	1943	udsolgt	57	1970
8 ¹	1920	udsolgt	32	1944	udsolgt	58	1971
8 ²	1920	udsolgt	33/34	1947	dobb.bind	59	1972
9	1921	udsolgt	35	1947		60	1973
10	1922		36	1948	udsolgt	61	1974
11	1923		37	1950	udsolgt	62	1975
12	1924	udsolgt	38	1951		63	1976
13	1925		39	1952		64	1977
14	1926		40	1953		65	1978
15	1927	udsolgt	41	1954		66	1979
16	1928		42	1955		67	1980
17	1929		43	1956		68	1981
18	1930		44	1957	udsolgt	69	1982
19	1931		45	1958	udsolgt		
20	1932		46	1959			
21	1933		47	1960			
22	1934		48	1961			

Desuden følgende bøger: Johs. C. Jessen: Alsted og Ringsted herreders skolehistorie, Niels Fr. Rasmussen: Søren Hyldgårds erindringer og P. Severinsen og Chr. Axel Jensen: Slagelse Sankt Mikkel's Kirke og Sogn i 600 år. Prisen for disse bøger er 15 kr.

I 1979 udkom Indholdsfortegnelse for Historisk Samfund for Sorø Amts årbøger 1912-1978. Fortegnelsen er udarbejdet af overlærer Erling Petersen og koster 15 kr. for medlemmer og 25 kr. for ikke-medlemmer.

Landbohistorisk Selskab har i 1981 udsendt et ryttergodskort over Eskildstrup by, Lyngesogn, Alsted herred, med tilhørende beskrivelse. Kortet, der er farvelagt og meget interessant, er opmålt og tegnet i 1770. Medlemmer af Historisk Samfund for Sorø Amt kan erhverve kortet for 100 kr.+ moms. og porto ved henvendelse til Landbohistorisk Selskabs servicekontor H. C. Andersens Boulevard 38, 1553 København V.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog – og om muligt mindre skrifter –, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.
- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/10–30/9. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Ekstraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Sorø Amts Museum. Årsberetning 1982

I 1982 kunne museet glæde sig over en usvækket publikumsinteresse. Omsat i tal vil det sige et besøg på o. 4000. Det, som museet kunne vise for gæsterne i årets løb – udover de permanente udstillinger – var i februar-marts en plancheudstilling om vikingerne i York, i april en særudstilling med nyerhvervede gækkebreve og fund fra Allindemagle, i juni og juli særudstilling omkring Sct. Hans-skikke (i samarbejde med Dansk Folkemindesamling), i juli to gange demonstration af kniplingskunsten ved fru Esther Winkel, Sorø, i august bestemmelse af antikviteter ved Helge Torm, i september demonstration af vævning og spinding ved hhv. Hanne Klamer Petersen, Lyngø, og Ruth Sørensen, Slagelse, samt af tærskning med plejl ved gdr. Søren Westergaard, Veterslev, i september og oktober særudstilling med kobber- og messingtøj, i efterårsferien demonstration af træskærekunst ved parc. Carl Wiese, Bjernede, og endvidere en enkelt dag i denne ferie udstilling af den kort forinden på Stigsnæs fundne guldring, velvilligst udlånt af Nationalmuseet; alene den dag havde museet o. 200 besøgende.

På den arkæologiske front foretog museet i efteråret større undersøgelser på tre lokaliteter, nemlig bopladsen fra romersk jernalder på Eigtvedgård (fundet i 1980), et formodet vadested ved Sasserbro og Helledegrøften i Skælskør. Fundmaterialet er stadig under bearbejdning. En mindre gravning i begyndelsen af året i Søndergade i Sorø frembragte en brønd fra ca. 1600-tallet, bestående af to tønder af egetræsstaver.

Arbejdet med bygningsfredninger blev fortsat og gav i de fleste tilfælde et positivt resultat. I Sorø frededes Søgade 3 og 7 samt Alleen 5. Sidstnævnte bygning, som i påfaldende grad lignede Skovvej 6 i Skælskør, blev desværre sidst på året ikke desto mindre nedrevet, idet fredningen var ophævet. Og i Korsør blev Torvet 1, Algade 18 og forvalterboligen til Tårnberg fredet.

Meget andet kunne nævnes, men afsluttende må det sørgelige forhold nævnes, at det inden årets udgang stod klart, at der i budgettet for 1983 ville blive skåret så meget fra tilskudsgivende myndigheders side, at man måtte beslutte at sætte museumsteknikerens arbejdstid på 40 timer ugentlig ned på 20 timer i løbet af 1983.

Helge Torm.

Flakkebjerg Skolemuseum

Begyndelsen af året var præget af udarbejdelsen af et undervisningsmateriale, som besøgende skoleklasser skulle kunne benytte for at få et så realistisk billede af fortidens undervisning som muligt.

Materialet blev udarbejdet i samarbejde med Amtscentralen for Undervisningsmidler i Slagelse og omfatter: 36 dias med tilhørende lydband – indtalt af en tidligere elev i Flakkebjerg Forskole, teksthæfte, trykte sider fra gamle skolebøger, et antal sider med opgaver til museet samt en lærervejledning. Denne giver en komplet opskrift på, hvordan en tilfældig skoledag formede sig, så enhver lærer, der besøger museet med sin klasse, nemt kan opfylde museets formål om et »arbejdende« museum. Undervisningsmaterialet har været stærkt efterspurgt, og indtil nu har 62 klasser oplevet en skoledag som i gamle dage.

Det samlede besøg i 1982 nåede op på 1402 personer, – et meget tilfredsstillende resultat.

Det kan forøvrigt nævnes, at museet er optaget som associeret medlem af Amtsmuseumsrådet.

Bygningsmæssigt har vi desværre måttet vente længe m.h.t. isolering, men nu ser det ud til at lysne – så meget, at der er begrundet håb om at få museet helt i orden i 1983.

Der er igennem årene kommet en jævn strøm af genstande til museet – bøger, billeder og meget andet.

Forskolelærerinde, Ingeborg Nielsen, som alene har æren af, at Flakkebjerg Forskole er bevaringsværdig, døde den 12. september 1982, 88 år gammel. Æret være hendes minde.

*Christen Nicolaisen,
fmd.*

Holsteinborgske Gods- og egnshistoriske Arkiv

Gennem de senere år er der lagt at stort arbejde i at ensrette strukturen i det omfattende arkivs forskellige komponenter. Bortset fra de nyeste indsamlede dele, er den samlede arkivmasse blevet til over godt 350 års intern godsadministration samt administration af alle offentlige anliggender. I dag består arkivet af fem komponenter:

Godsadministration
Offentlig administration
Holsteinske familiearkiv
Erhverv og samfund
Egnshistorisk arkiv

Store dele af det gamle grevskabs administrative arkivdele har beroet andre steder, men dele heraf er vendt tilbage; der er nu lavet en arkivregistratur, hvor den samlede arkivmasse, uanset opholdssted, er samordnet emnemæssigt under ét. Ydermere er der udgivet en leetere, overskuelig arkivoversigt, der kan lånes.

Arkivets dele »Godsadministration« og »Offentlig administration« er den egentlige grundmasse, der har rødderne længst tilbage her på egnen. Det er normalt disse to afdelinger, der benyttes, når der er forespørgsler eller nogen har dyberegående undersøgelser over slægtshistorie eller ejendoms historie. I disse grupper er det muligt at genfinde ejendomme, der har ligget under det gamle grevskab, alt om ejere, bygningsvæsen, synsforretninger af husene, kontrakter og driftsplaner. – Det er under denne gruppe, at der er lavet en lille separat registrant, bestående af 5.000–6.000 kort med påførte personer over samtlige ansatte under grevskabet fra 1490 og til i dag. Hvert kort er påført navn, personlige data, alle referencer til arkiver, litteratur og afbildninger etc. Ydermere er der henvisninger til andre kort i sammenhæng med et givent. – Også store dele af arkivet »Offentlig administration« kan give store muligheder for at finde personer etc., tit også mere end et arkiv i København kan levere, da samfundets struktur tværgående er bevaret her. – Nøglekilder for personsøgning kan her være liste over kirketjenere, sognenes kirketiende protokoller, arrestbøgerne fra Holsteinske Birk, lægdsprotokollerne, skifte- og overformynderi-protokollerne, forligelsesprotokollerne, skole- og skoledistriktsprotokollerne, fattigdistrikternes udbetalings- og indbetalingsprotokoller, samt ikke mindst kopi- og korrespondancesagerne fra både godsets og den offentlige administration.

I arkivkomponentet »Egnshistorisk arkiv« er gennem over 15 år samlet det meste af al litteratur, i fremmede arkiver beliggende materiale, der vedrører emner med relationer til egnen. Hovedafsnittene her er følgende: Landskabet, mere geologisk, naturens udvikling siden sidste istid, bebyggelses spor, samfundets struktur, erhvervenes udvikling, menneket og egnen, sprog, dragter, sagn og overtro m.m.

Også fra de to førstnævnte komponenter kan der let uddrages ting med relation til det sidste, det være sig hovedgrupperne industriel produktion, bygningsvæsen, jagtvæsen, haver og gartneri, havn og fiskeri, samt kirke og kirkegodser, justits- og retsvæsenet og store dele af sognesagerne.

Det Holsteinske Familiearkiv« er en mere utilgængelig komponent, der imidlertid rummer slægtens anearkiv, med mest muligt bevaret om hver enkelt person bagud. En anden hovedgruppe er familiearkivet, der rummer arkivalier som personlige data og genstande om personer eller ejendomme uden for familiegrenen Holstein-Holsteinborg, men dog i slægten Holstein. Ved siden heraf er der også mindre arkiver for slægtens sidelinier, men i andre familier.

Sluttelig bør omtales: »Erhverv og Samfund«, der egentlig er et projektnavn for den indsamling, der startedes i 1971 med formål at redde og opbevare ting fra de forskellige sydvestsjællandske erhverv og håndværk. Dette er også lykkedes i meget rigt mål, og mange erhverv ligger i dag indsamlede og bevarede - de fleste klar til genopstilling.

Under de her beskrevne arkivkomponenter er der konstrueret en række mindre registranter etc. Kartoteket over ansatte på Grevskabet Holsteinborg fra 1490 er just omtalt, ydermere er der lavet et stednavnekartotek, der rummer godt 12.000 navne, som nøgle til flere af arkivdelene. I 1976 gennemfotograferedes hele Sydvestsjælland for alt, hvad der i nutiden kan have en historisk interesse for en fremtid, samt alt, hvad der endnu var bevaret af ældre, interessante ting. Denne lysbilledsamling er på ca. 4.000 billeder. - Ligeledes er i lysbilleder affotograferet al kunst med enten motiver fra Sydvestsjælland eller af kunstnere herfra, hvorfor det omfatter alt fra relieffer, stregtegninger, malerier, pasteller etc. Det er lykkedes på denne måde at få fotograferet ca. 380 billeder med de ældste fra 1690. - De ældste kort på godsadministrationen som matrikel- og konceptkort, håndkolorerede tegninger, gamle skovopmålinger etc. er separeret i en egen samling. - Det samme gælder også kirke- og kirkegodsarkiverne for de 14 kirker, der helt og de ydermere fem, der delvis hørte under det gamle Grevskab. Heri er i dag bygningstegninger og -regnskaber, administrationssager, personalesager etc.

Adgang til arkivet kan fås ved nærmere aftale med U. Holstein-Holsteinborg. Erfaringen fra de sidste års stærkt stigende besøg viser, at det fremmer ekspedition og eftersøgninger, når mest muligt forhåndsmateriale og -oplysninger medbringes. Det allerbedste har vist sig at være at tilsende disse på forhånd, så der har været tid til at lede efter emnet.

Med et tilbageblik på de mange interesserede forespørgsler, der har været, samt ikke mindst, de tiltagende donationer af materiale, hvoraf nogle har været så store, at der har været lavet specielle små arkivgrupper og privatarkiver dertil, vil jeg gerne takke, og håbe på, at denne linie vil fortsætte fremover.

Ulrich Holstein-Holsteinborg.

Lokalhistoriske arkiver i det gamle Sorø amt:

FUGLEBJERG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Sandvedvej 22, 4250 Fuglebjerg.
Telefon: 03-75 60 28.
Åbent: Fredag 15-19 og efter aftale.
Leder: Gabriel Petersen, Sandvedvej 19, 4250 Fuglebjerg, og
Holger Johansen, Langgade 22, Sandved, 4700 Næstved.
Område: Fuglebjerg kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HASHØJ KOMMUNE:

Beliggenhed: Flakkebjerg skole, Hovedgaden 34, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Telefon: 03-58 60 77.
Åbent: Mandag 18-19,30 og efter aftale.
Leder: Christen Nicolaisen, Hovedgaden 40, Flakkebjerg, 4200 Slagelse.
Område: Hashøj kommune.

HASLEV LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Borgerskolens vestfløj, st., Themstrupvej 13, 4690 Haslev.
Telefon: 03-69 24 44.
Åbent: Torsdag 16-18.
Leder: Lillian Hovman, Gl. Næstvedvej 40, 4683 Rønnede.
Område: Haslev kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KORSØR OG OMEGN:

Beliggenhed: Søbatteriet 11, 4220 Korsør.
Telefon: 03-57 36 72.
Åbent: Mandag, tirsdag, onsdag 10-12, tirsdag, torsdag 14-18.
Leder: Chr. Borgstrup, Omøvej 6, 4220 Korsør.
Område: Korsør kommune.

MIDTSJÆLLANDS LOKALHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Skolegade 9, 4100 Ringsted.
Telefon: 03-61 68 59.
Åbent: Mandag-torsdag 9-11,30, torsdag 16-18 og efter aftale.
Leder: Niels Jørgen Hansen, Dronning Margrethesvej 33, 4100 Ringsted.
Område: Ringsted kommune.

NÆSTVED BY- OG EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Amtsgården, Teatergade 16, 4700 Næstved.
Telefon: 03-73 65 07.
Åbent: Mandag-fredag 13-15.
Leder: A. Strange Nielsen, Sct. Jørgens Park 95, 4700 Næstved.
Område: I gl. Sorø amt: Herlufsholm, Fodby, Karrebæk, Vallensved, Hyllinge
og Marvede sogne.

SKÆLSKØR EGNSHISTORISKE ARKIV:

Beliggenhed: Maglebyvej 13, 4230 Skælskør.

Telefon: 03-59 43 73.

Åbent: Skælskør biblioteks åbningstid.

Leder: Søren Clausen, Gammelgade 9-11, 4230 Skælskør.

Område: Skælskør kommune.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR SLAGELSE OG OMEGN:

Beliggenhed: Centralbiblioteket, Stenstuegade 3, 4200 Slagelse.

Telefon: 03-52 12 45.

Åbent: Tirsdag 16-19, onsdag 10-15.

Leder: Gitte Strange Jørgensen, biblioteket.

Område: Slagelse kommune.

LIKALHISTORISK ARKIV FOR SORØ OG OMEGN:

Beliggenhed. Biblioteket, Storegade 7, 4180 Sorø.

Telefon: 03-63 14 11.

Åbent: Efter aftale.

Leder: Overbibliotekar Ellen Marie Lebahn.

Bopæl: Klostervænget 8, 4100 Ringsted.

Område Sorø Kommune.

